

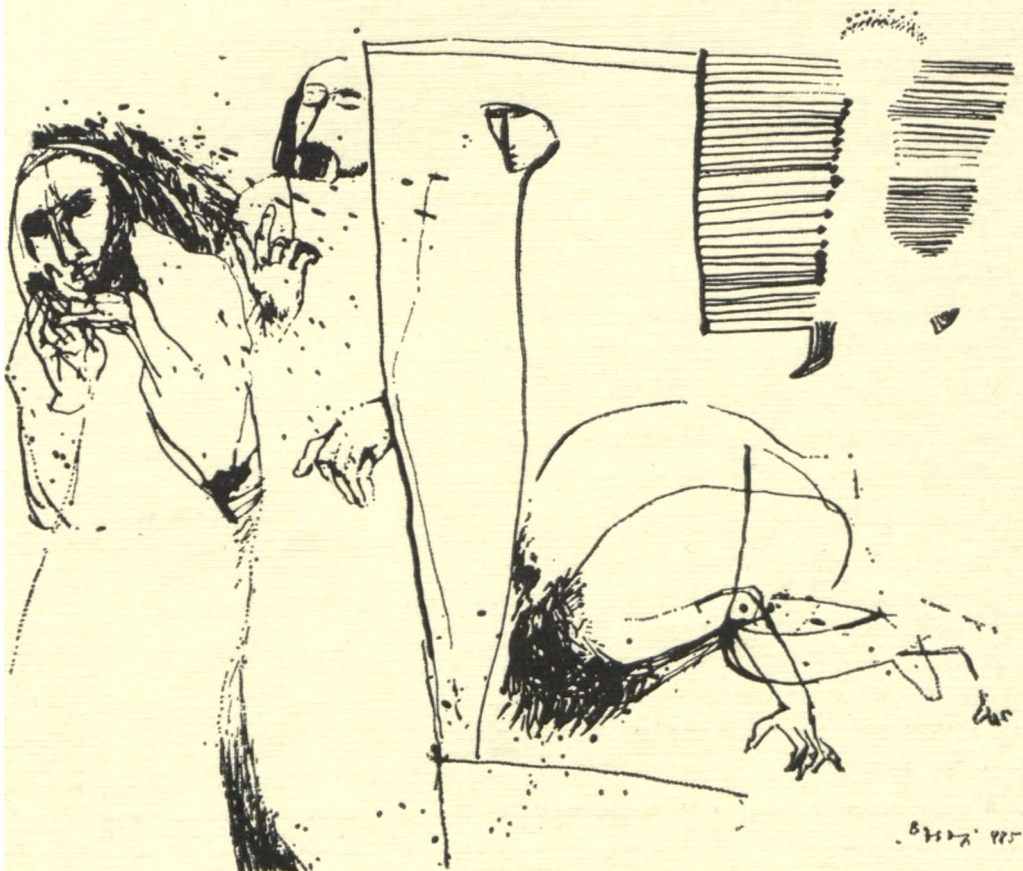
PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

1986/5.

XX.

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1. Magyar József: Keleti limes (versciklus, részletek)
3. Ardamica Ferenc: Piszokul felhergelve (novella)
11. Lőrinczy István: kék vers a hónapokról (vers)
12. Petróczi Éva: Egy nemzedékre, Illik hozzám (vers)

VALÓSÁGUNK

13. Kissné Novák Éva: Week-end, ahogy a gyerekcink látják (szociográfia)
24. Ghyczy Tamás: Inkább... (Vitairat)

ABLAK

30. Az én észt költőim (Tandori Dezső)
31. Észt költők
37. Cs. Varga István: Ég veled, barátom (tanulmány)

SZOMSZÉDSÁG

43. Kormos Sándor: A szlovák ötágú síp

MŰHELY

53. Fráter Zoltán: Ütemek és atom (tanulmány)
57. Petróczi Éva: Napló helyett III.

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

59. Jeszenszky Géza: Az elveszett presztízis (Romsics Ignác)
61. Szabó Bálint: Az „ötvenes évek” (Szakály Sándor)

ÉLŐ MŰLT

64. Vitray Tamás: Egy hercegnő – közöttünk (interjú)
70. Egy hercegnő emlékezik (memoár)

MÉRLEGEN

75. Alexa Károly: A semmit tudni pontosan
79. Németh G. Béla: Századutóról – századelőről (Lőrinczy Huba)
84. Nagy András: A platonikus
88. Serfőző Simon: Holddal világítottunk (Takács József)
91. Onagy Zoltán: Vénusz beteg (Pósa Zoltán)
94. Két békési költőről (Madár János)

Keleti limes

(részletek)

4. MINDIG ILYEN BAL VOLT ITT A VILÁG?

Ady Endre

folyók	azért	Belényesnél
lábam	a Dráva	Bartók
szájam	Eszéknél	fog
se	és	kezec
érintette	Zrínyi	és
folyók	a hídnál	Busitia
vágtok		
kéket	folyók	folyók
országok	vagytok	vagytok
hátába	hallgatag	tekergő
a Duna	vértanúk	boák
Pozsonynál	mint	is
szobrokat	a Maros	a Latorca
görget	Aradnál	Munkácsnál
folyók	folyók	folyók
nevetek	zsongtok	bús
hallatára	fülembé	düledéknél
történelem	néhány	folytok
hömpölyög	Ady-sort	mint
agyamba	a Sebes-Körös	a Tisza
Újvidéknél	Váradnál	Husztnál
véres	Csucsánál	
a víz		
folyók	folyók	
adtok	balladás	
hitet	folyók	
is	zenéltek	
	fonográfra	

A REMÉNYFUTAM KÖLTŐJÉNEK

Ha elég hajlékony a hidba
ereszkedő drága
– hasán napfény táncol,
háta íve alatt tengernyi fű,
szája-szeme sarkában cinkos mosoly –;
szívárványnál
is
tündökletesebb!

Lehet valaki híd
nyolcvan évesen is,
ha szavak seregét vezényli türelmesen
szívén,
szellemén át,
mint tette I. Gy.
leronthatatlanul,
állva rendíthetetlenül
a főváros roncs hídjainál.

Éjszakákban tapogat
lidérc-kezünk.
Elérjük egymást?
Lehet-e híd egyivásúak raja:
Hová,
merre megyünk?
Megyünk egyáltalán?
Vagy csak topogunk,
dagasztunk ezeréves tekenőben?

Mégis,
lehet híd
– „Utolsó hídfő” bár –,
ha a rebellisek feje vízbe kényszerített
pillér
s kiknek ifjúságán
flegmán átgyalogoltak:
közömbösek,
cédák,
intrikusok.

Lehet híd
– tudod nélkülem is –
ez a parttalan nyelv,
ez az örökké versbe-fonódó tünemény!

Mert, ha nem ebben,
mi másban hihetnénk?

Piszokul felhergelve

Egyik szerda reggel mindhárman úgy éreztük, piszokul fel vagyunk hergelve.

Lukácsot (plusz havi háromszázért szolgálati kocsinkat vezette) az anyósa taszította ebbe az áldatlan állapotba.

Fodort a pedantériájáról híres, állandóan portörölvel szaladgáló felesége.

Engem a főnök (magunk között Nagy-Kigyónak becéztük), mert aznap a világ f...ra osztotta volna a munkát.

– Elmentek P.-be, és jelentkeztek a Városi Nemzeti Bizottság elnökénél, esetleg titkárnál. Egyikük elkísér a zsarukhoz, akik a hulla elszállítása után lepecsételték a lakást. Náluk lesz a kulcs, legalábbis nekem a telefonba azt hazudták. Ha nem így volna, nézzetek utána a házkezelőségnél, illetve a lakásszövetkezetenél. A pecséthez, ajtóhoz ne nyúljatok, arra való a kísérő!

– Írásos rendelés...? – szakítottam félbe.

– Ilyesmivel nem szolgálhatok! – tárta szét a karját. – A rendelést nem írásban, hanem telefonon nyújtották be. Többen is! A zsaruk is, meg a VNB is.

– Ki írja alá a munkalapot?

– Tökmindegy! Bizom a rábeszélőképességében.

– Szóval, semmi sincs elintézve, semmi se biztos, megint írásos rendelés nélkül...

– Mit pofázol?! A zsarukkal akarsz ujjat húzni? Vagy a Nemzeti Bizottsággal? Mikor fingattak meg utoljára? Elcinte úgy volt, hogy a fertőtlenítést elvégzi a Járási Egészségügyi Állomás. Tulajdonképpen az ő kötelességük lenne... Sajnos, egyelőre nem értek oda. A zsaruk viszont sürgetik... Minél előbb meg akarják ejteni a hagyaték összeírását.

– Értem... értem én! A Járási Egészségügyi Állomásnak büdös az ügy... Ahová ők nem tudnak felvonulni fehér köpenyben, fehér kesztyűben, azt a munkát kegyesen átengedik nekünk. Kár a szóért, gyerünk pakolni!

Kézi szivattyú, gumitömlők, csövek, szórófejek, munkaruhák, védőeszközök kerültek az autó csomagterébe.

– Gyertek az anyagért! – bődült el Nagy-Kigyó. A raktárban még megjegyezte: – Hónap vége lévén, ez az utolsó vételezés. Én itt maradok, elkészítem a havi zárlatot, meg saját részemre a kisleltárt... Azonkívül a kocsit is meg kell, hogy nézzem, vacakol a gyújtás...

Gúnyosan összenéztünk... A havizárlat meg a kisleltár, az rendben van. De a kocsí...

– Ki hallott még ilyet, mindennap könyökig turkálni a motorban? – csóválta a fejét Lukács.

– Úgy lefojtja az üzemanyagot, hogy szegény kocsi alig húz, s előnyadás után minden keresztesződésben ledöglik... – így Fodor.

– Autóbuzi! – emígyen én.

A főnök, mintha csak bosszút akart volna állni epés megjegyzésemért (egvébként nem hallhatta!), megjelent néhány rendeléssel, s a feltámadó szélben az orrom előtt lobogtatta a lapokat.

– Neszel – mondotta. – Írásos rendelés után siránkozol! P.-ből K.-ba már csak egy ugrás, molytalanítani kell az élelmiszerboltot. Ha a vezetője be tudja szerezni az engedélyt a bezárásra, megcsinálhatnátok... Z.-ben, az üvegyárban hemzseg a vállalati büfé a csótányoktól... Ezeken kívül volna még itt egy rendelés... .

– Ácsi! – állítottam le. – Megörültél?! Tudod, mennyi időt elpiszomgunk a lakással? Csak, amíg a kulcsot megszerzzük... .

– Azért vidd magaddal! Annyit végeztek el, amennyit tudtok, amennyi az időtökből kitelik. Nem kell mindjárt beszarni!

Nyeltem egyet. Hát ezt nem nyelem le! Amíg Lukács a startra készülődött, letekertem az ablakot és odakiáltottam Nagy-Kígyónak:

– Állandóan kínozod azt a szegény autót. Gondolkozz, mi lenne, ha a kórházban naponként megoperálnák ugyanazt a beteget, nem hagyva néki két műtét között egy szemernyi időt sem a lábadozásra?

Telitalálat!

Elindultunk... Ha fel is voltunk hergelve, ez csöppet sem akadályozott meg bennünket abban, hogy hangosan nyerítve ne integessünk a főnöknek, aki a trepniről rázta utánunk mindkét öklét.

– Inkább a fiatal feleségével foglalkozna, mint állandóan azzal a dög autóval! – dühögtem piszokul felhergelve. A főnök későn nősült, de még úgy is tizenöt évvel fiatalabb feleséget kapott.

– Úgy látszik, a nyugdíjkorhatárhoz közeledvén, a férfiakat inkább érdekli az autó, mint a feleségük – toldtam meg, nehogy egy percig csendben legyünk.

– Kuss! – mondta Fodor. – Feleségről hallani se akarok!

– Miért? Mi történt? Otthon volt valami zűr? – faggattam fölöslegesen, mert Fodor magától elkezdte kiönteni a szívét.

– Csak a szokásos... Hazamentem, megfürödtem, papucsba léptem köpenybe bújtam, mondom, lazítok egyet és elolvasom a napi sajtót. Erre ő, hogy segíthetnék legalább felporszívózni. Jó, előkerestem a készüléket és végimentem a szobákon. Utána elraktam a helyére és visszaültem az újságomhoz. Bizonyisten, allergiás az újságra! Ott szaladozott körülöttem, és kotkodácsolt: hogy a porszívózás pont hat percig tartott, s így mit sem ért. Hogy ő is leülhetne újságot olvasni, de neki port kell törülnie. vacsorát készítenie, újra kell porszívóznia, és tévé után még vasalnia... Kiborultam. Megmondtam neki: ha már naponta porszívózunk, a hat perc bőven elég. Ami az újságolvasást illeti, talán még életében nem volt a kezében sajtó... Elkívánna, hogy a tévé műsora után én fogjak hozzá a vasaláshoz? Ő sem végzi el a férfimunkát a háznál! Különben: ha nincs megelegedve a sorsával, adja be a válópert!

– Ezt így mondtad neki?

- Így... Azóta egyfolytában könnyezik és áztatja a drága szemfestéket.
- A sírás... Az az ő igazi fegyverük! - szólalt meg Lukács, és négyesbe kapcsolott. - Meg az anyjuk!... Tegnap kicsit később értem haza, elsőszögtem a Tatranban, lekéstem a vonatot. Benyitok, hát ott ül nálunk az anyósom, az a fekete varjú, s mindjárt nekem tapad: Most kell hazajönni?! Részegen?!... Négy, vagy öt sör volt bennem, s egy-két deci vodka... Mondom neki: hát magának mi köze hozzá, nem a magából ittam... Erre ő: Gyere haza, édes lányom, ne töltsd az éjszakát ezzel a kocsmatöltelékkel!... Egyik kezemmel a karját, a másikkal a nyakát fogtam meg, és finoman kivezettem a vén szatyort a ház elé, az útra... Még hallottam, amint végigsivalkodta a fél falut... Keserű lett a szám íze. Ezt le kellett öblíteni. Összeszedtem magam és elballagtam a kocsmába. Alig fogyasztottam valamit, üzennek, hogy menjek ki. Kinézek, hát ott áll a Mari bátyja, a sógor... Mit akarsz, kérdem... Megkérdezni, hogy bántsz te a húgommal, meg az édesanyámmal? - és néhányszor egymás után gyorsmorszájon vágott... még védekezni sem tudtam... Istennuccse, az is hülye, aki asszonyt vesz a nyakába!

Mindketten várakozóan rámnéztek. Annak rendje és módja szerint én következnék. De az én feleségem most beteg, nem volna ildomos... Hallgatásba burkolóztam.

Lukács a fogát szívtá és dűnnyögve fenyegetődzött... .

- Majd hétfőn meglátják! Hétfőig összeszedem a papírokat... Hétfőn lesz a napja, hogy elindítom a válópert. Hétfőn megnézhetik magukat!

Kutyatökét! Évek óta mondogatja!

Ezt a nótát már Fodor is, aki aránylag új fiú nálunk, kívülről ismeri. Egy hatalmas építkezési vállalat főtervezője volt. Nem akarta a diliházban végezni, azért egy kis időre eljött hozzánk megpihenni. Ismervén az építőiparban uralkodó viszonyokat, ezen senki sem csodálkozott... Cin-kosan összevillantottuk tekintetünket és rágyújtottunk.

- Kár volt rágyújtani! Tankolni szándékozom! - szól ránk Lukács ridegen. Biztosan nem kerülte el a figyelmét a szemhunyorítás!

Éppen beértünk P.-be és ott kanyarodtunk el a benzinkút mellett.

- Szó sem lehet róla! Miért nem szóltál előbb? Eszünkbe sincs elol-tani, netán eldobni a drága Sparta cigarettát! Majd tankolsz hazajövet! - ellenkeztünk Fodorral élénken.

Azután egy darabig vitatkoztunk, merre lehet a VNB. Végül senkinek sem lett igaza, kénytelenek voltunk megállni és megkérdezni...

Belépve a Városi Nemzeti Bizottság épületébe, leszólítottam az első csajt, akibe a folyosón belebotlottam, és előadtam a mondókámat.

- A titkár elvtárs nemrég elment. De az elnök elvtárs azt hiszem, házon belül van... , ha nem tévedek, éppen ez ügyben fáradozik. Egy pil-lanat... Megnézem... - bekopogott az egyik szoba ajtaján, bedugta a fejét, majd intett, hogy menjek be, és otthagytott.

Beléptem a tágas helyiségbe. Az íróasztal mögöl egy hatvan felé kö-zeledő férfi állt fel, kis darabig előrvendezett azon, hogy megjöttünk, az-után kezét kellett ráznom egy kisírt szemű nővel és egy sápadt fiatalcm-berrel.

- A kulcs! - mondtam jelentőségteljesen, mielőtt teljesen mellékvá-gányra terelehték volna a beszélgetést.

– Máris... Azonnal intézkedem... – ugrott a telefonhoz az öreg, gyors beszélgetést folytatott valami kapitánnyal, majd letette.

– Hol áll a kocsijuk?

– Az épület előtt... .

– Néhány perc múlva ideérkezik a közbiztonsági testület egyik tagja. Ő majd elkíséri magukat, és kinyitja a lakást. Remélem, az én jelenlétem egyelőre mellőzhető. Ha megtörtént a fertőtlenítés, szeretnénk elvégezni a hagyaték összeírását.

– Bocsánat... – szakítottam félbe. – Ma nem. Utánunk csak két nap múlva lehet belépni a lakásba.

Sajnálkozás helyett határozottan megkönnyebbült.

– Jó... Közöljék ezt a testület ama tagjával... , lehet, hogy már ott várakozik az autónál... .

Kidobott. Nahát! És én még holmi mellékvágánytól tartottam! Elindultam az ajtó felé, amikor mézes-mázosan utánam szólt:

– Megkérhetném valamire? Lesz ott egy rossz állapotban levő heverő... és egy dunyha... papucs, meg micgymás... , futószőnyeg... Vigyék le, és semmisítsék meg... A hozzátartozók belegyeznek.

A kisírt szemű nő és a sápadt fiatalember (egyikük sem volt feketében!) egymás ellen bólogattak.

– Rendben! Levisszük és elégetjük, bár ez nem a munkánk! – sokatmondó célzásom süket fülekre talált. – Hányadik emeleten van a lakás?

– A negyediken! Majd a testület tagja... .

– Lift van?

– Nincs. Az épület mindössze négy emeletes... Amint tudja, négy emeletesbe nem jár!

Nem volt már ott mit keresnem. Betettem magam mögött az ajtót. Kisétáltam az épületből, odamentem az autóban ülőkhöz, megnyugtattam őket, s máris feltűnt a zöld egyenruha. Sokkal fiatalabb volt nálunk. Ment volna erővel az elnök után, egyre az összeírást emlegette, de letorkoltuk, hogy abból két napig nem lesz semmi. Beültettük az autóba, a sofőr melletti ülésre (aki elől ül, az fizet!), hadd mutassa az utat. Nyugtalanul rágyújtott.

– Ott még a cigaretta sem fog jólesni – jegyezte meg.

– Amíg permetezünk, dohányzás kizárva!

Vállat vont.

– Maguk már megszokták?

– Mit?

– A bűzt... .

– Hja... Persze, hogy megszoktuk. Fel sem vesszük! – gyanútlanul a saját munkánk okozta bűzre gondoltunk.

– Itt forduljanak jobbra, majd ismét jobbra, jó... , helyben vagyunk. A harmadik bejárat... .

– Ki a soros? – tettem fel a kérdést.

– Mindig, aki kérdi!

Gyorsan utánaszámoltam, hol permeteztünk utoljára, s kisült, hogy igazuk van. Kezdtém beöltözni. Lukács és Fodor a szivattyú összerakásával bajlódott. Kesztyűt húztam, szemüveg a homlokomon, a respirátor már a nyakamban lógott, intettem a zöld egyenruhásnak.

- Felmehetünk. Terepszemlére... Ha elkészültök, gyertek utánunk a negyedikre! - szoltam oda a kollégáknak.

- Milyen nagy a lakás? - kérdezte Lukács. - Mennyit keverjünk?

- Szoba-konyhás! - adta meg a felvilágosítást a zöldegyenruha.

- Akkor a legkisebb mennyiséget! - mondtam, de amint beléptem a lépcsőházba, azonnal tudtam, hogy helyesbítenem kell. Hátrakiáltottam:

- A lépcsőházat is kispricceljük!

Azok ketten összenéztek.

A lépcsőházban vér és egyéb foltok éktelenkedtek. Sehol egy lakó. Ajtó, ablakok szorosan bezárva.

- Szent Kleofás! Hány napos volt?

- Reggel jött meg a boncolási jegyzőkönyv. Tizenkét napig feküdt a lakásban. Szívrohag ölte meg.

- Ki vette észre?

- A házban senki. Egyedül élt. Italozó életmódja miatt felesége elvált tőle. Súlyos szívbeteg volt, rokkantnyugdíjas, de az ivászatot nem hagyta abba... Egy közeli vendéglátóegység vezetőnöje riasztott minket. Azt állította, biztos, hogy törzsvendége meghalt, mert, ha élne, bármilyen beteg, akár négykézláb is, beállítana a napi adagjáért. Nem hittünk neki, de azért kimentünk. Felfeszítettük az ajtót... S az a szörnyű illat! Érezhettük, már oszlásnak indult.

Megállt a lepecsételt lakás előtt. Amíg a zárral bíbelődött, feltettem a szemüveget, meg a respirátort... A következő pillanatban a zöldegyenruhás kitárta előttem az ajtót.

- Parancsoljon!

Beparancsoltam menni a szűk előszobába, betoltam a konyhaajtót, s azon nyomban éreztem, a respirátoron keresztül is éreztem az édeskés, émelyítő bűzt, s megpillantottam a halott férfi szétmálló, cseppfolyós testének nedveivel átitatott heverőt, a párnát - a haj és a fejbőr maradványaiival -, a véres dunyhát, az elrohadt fél pár papucsot, s a heverő alól folydogáló lé tócsájában úszkáló házilag szőtt futószőnyeget... Először a zöldegyenruhás gyomra fordult fel, utána nyomban az enyém. Egymást taszigálva rohantunk ki a folyosóra, a folyosóról meg ki a lépcsőházba, egy félemelettel lejjebb, jobb levegőt szívni, közben majd felborítottuk a szivattyút cipelő Lukácsot és Fodort.

- Mi a szentséget művelsz?!

- Majd meglátod! Add a legerősebb koncentrációt! Négy százalékosat! Át kell vernünk azt a szagot!

- Én semmit sem érzek - mondta Lukács fitymálva, és medvésen benyomakodott a kézi szivattyúval az előszobába, onnan meg a fürdőszobába, hogy megtöltse vízzel. Jött ki hamarosan.

- Ezt azért nem gondoltam volna! Jól kifogtad!

- Kifogtuk! - javítottam ki. - Megígértem az elnöknek, hogy a heverőt, meg a többi cuccot levisszük és elégetjük!

- Hülye! Istenverte hülye! Ez nem a mi munkánk! Ki fizeti meg nekünk?! Még mit nem! Fogdosni a halottcsepegést! Ha végzünk, azt csinálnak vele, amit akarnak! Én ugyan be sem megyek többé!

De azért nyomban bement, s megtöltötte a szivattyú tartályát vízzel.

Azután körülményesen kihátrált vele a folyosóra. Én meg, mielőtt ismét benyomakodtam volna, leszóltam a zsarunak.

– Bejön velem? Mert akkor kaphat kölcsön egy respirátort. . . Bennünk megbíznak, nem szoktunk lopni, szállodákban és jobb helyeken kucscot kapunk a kezünkbe.

Nemcsak az egyenruhája, de ő is zöld volt. Zsebkendőt szorított a szájára és az orrára, és intett, azt csinálók, amit akarok.

Fodor pumpálni kezdett, Lukács a kezembe adta a szórófejrel ellátott rézcsövet, s vonszolva a gumitömlőt, erőszakot véve magamon, összeszorított fogakkal bementem. Maga a munka nem tartott sokáig. A szobában aránylag elviselhető volt a levegő, ezzel hamar végeztem, igaz, zsúfolva volt mindenféle bővivel, nehezen tudtam mozogni, hajladozni. Egyetlen értéknek az özőn víz előtti televíziós készülék számított a sarokban. A falon függő esküvői képen felismertem a kisírt szemű nőt – fiatalabb kiadásban –, egy első áldozót ábrázoló fényképen meg a sápadt fiatalember vonásait. A férfi az esküvői képen teljesen idegen volt. Az egyedüli, a ni ismerősen hatott, a göndör hajzat. . . Nagy része, némi fejbőrrel még odakinn hevert a konyhában a párnán. A másik fotón – ott katonaruhát viselt – nem látszott a haja a sapka alatt. Hála istennek! . . . Se szép férfi, se csúnya, amolyan tucat. Ezrével nyüzsgő ilyen az utcán. . . Kijöve a szobából a konyhába, arcvonásait máris elfeledtem. A konyhát – a szobához képest – alaposan megáztattam. Nem tehettem másként. Hiszen az asztalon és székeken kívül innen majdnem minden a tűzre kívánczozott. Utoljára hagytam az előszobát és a fürdőszobát, majd szépen, rákmódrá haladva lefelé, végigpermeteztem a lépcsőházat, egészen a kijáratig.

– Menjen, keressen kint egy megfelelő helyet, ahol a cuccot elégetjük!
– mondtam a zsarunak (roppantul élvezve, hogy dirigálhatok!), majd intettem Lukácsnak és Fodornak, hogy jöjjenek segíteni. Ismét felmentünk a lakásba, kinyitottuk a konyhaablakot, de nem értünk el vele semmit, mert pont az ablak alatt magasodott a bejáratot fedő tetőcske.

– Itt nem dobálhatjuk ki. . . Egyenesen ráesne. . . Csak a szobából! – mértem föl a helyzetet.

Kinyitottuk a széles szobaablakot. Felemeltük a heverőt a forró fűtőtest csövei mellől (az lett volna az igazi csoda, ha a holttest nem indul oszlásnak!) és nagy nehezen befordultunk vele a szobába. Közben óhatatlanul fejmagasságig, kishíján az arcomhoz került a párna. Lábam megröggyant, megszedültem, ami sok, az sok! Fodor közelebb ugrott, segített kitolni a heverőt az ablakon, aztán nekilendültünk és kilöktük. Négy emeletnyit zuhant a virágágyásokon olvadozó hóra. Undorunkkal küszködve kapkodtuk össze a nedves dunyhát, futószőnyeget, meg mindent, amit tűzre szántunk.

– Kész!

Gondosan becsuktuk az ablakokat és elhagytuk a lakást. Ledübörögtünk a lépcsőházon, hála az építőipar rendetlenségének, időközben zsaruhave-runk is talált egy gödröt, ahová elvonszoltuk a ledobált holmikát.

– A viszontlátásra! – nyújtotta volna a zöld egyenruhás a kezét, aztán leengedte, maga is átérezte, az egész milyen képtelenség. Még mindnyájunkon rajta volt a kesztyű.

– Nem várja meg, míg elégetjük?

– Nem! Magukra bízom! Meggyőződtem róla, hogy perfekt munkát végeznek. Ha szükség lesz rá, máskor is a csoportjukat fogjuk hívni – köszönt el.

– Dealóf. . .t! – mondtuk mindhárman kórusban.

Mivel Lukács az istennek sem volt hajlandó kiszívni a tartályból egy kevéske benzint (úgysem férek bele a normába!), fogtunk három üveg Soldep rovarirtót, meglocsoltuk vele a heverőt, dunyhát, satöbbit, és a négy sarkánál meggyújtottuk. Tetejébe hajigáltuk bűzös kesztyűinket, az egész rakás úgy égett, hogy öröm volt nézni. Ekkor már lassan nyíltak fejük fölött az ablakok. Tíz perc múlva kis kupac füstölgött a gödör alján, mi meg a kezünket mostuk a hóban.

Lukács először tankolni akart menni, nekem a munkalap aláírása lett volna a fontosabb. Végül keresztülvitte az akarátát.

– Maguk csinálták azt az éktelen büzt? – kérdezte a benzinkutas.

Megclégedetten bólintottunk.

– Nem irigylem a munkájukat.

– Hígyje el, nincs egyedül!

A VNB-on az elnöknek és a titkárnak csak a hűlt helyét találtuk. A flaskónak lőttek! Egy szemüveges csaj, megunva végül a ruhából áradó büzt hajlandónak mutatkozott foglalkozni a munkalappal. Amikor alányarította a nevét és rápasszintotta a pecsétet, fellélegeztem. Nyert ügyem volt. Szalutáltam és otthagytam. Irány a WC! A többiek már ott tisztálkodtak. Nagyjából én is megmosakodtam, azután kiadtam a parancsot: lóhalálában K. felé, a molyos üzletbe! Amíg K.-ba értünk, háromszor álltunk meg. Hol a hóban mostunk még kezét, hol a patakban, mindenféle szagokat érezvén a cigarettát szánkhoz vivő kezünkön. K.-ban autóba ültettük a természetes üzletvezetőnőt és elhajtottunk vele a HNB-re. Szerencsére, nem kapta meg az engedélyt az üzlet bezárására. Így udvariasan elbűcsűztünk és rohantunk Z.-be, az üveggyári büfébe, ahol a máskor kimondottan utálatosnak számító csótányirtás most, ennyi emberi rondaság után, egyenesen felüdülésnek hatott. Amikor elvégeztük a munkát, a bűfés megkérdezte:

– Esznek valamit?

Egymásra néztünk. . .

– Finom tojásos salátám van. . .

Hadonásztunk, hogy nem!

– Nem kényszer a disznótor! – mondta sértődötten, aláírta, lepecsételte a munkalapot, és bezárt.

– A két napot tartsa be!

– Hogyne!

Mi is tudtuk, hogy este kitakarít, és másnap reggel már árulni fog.

Gurultunk hazafelé. Félúton Fodor, az egyetlen antialkoholista közöttünk, váratlanul megszólalt:

– Mit szólnátok egy konyakhoz?

– Egyhez semmit! Legalább kettőnek viszont én is nagy szükségét érzem!

Lukács nem szólt semmit, de beérve a legközelebbi városkába, leparkolt egy mellékkurcában, jó messzire a kocsmától. Ebből sejtettük, hogy ma rendhagyóan ő is inni fog.

– És a jogsi? – kérdeztem az első kör után, amit Fodor fizetett, s amit csak szódával bírtunk meginni.

– Sz..ni rá! Háromszáz korona nem pénz! Legalább megszabadulok a felelősségtől.

– Jó! Én csak megjegyeztem! – és megrendeltem a második kört. Az már lement szóda nélkül. Kezdtünk magunkhoz térni.

– Kurva egy nap a mai! – mondta Lukács, amikor az ő köre következett. – Nőkm az egészben a zsuru számított... – és elnevette magát.

– Amikor azt mondta, hogy máskor is... .

Vele nevtünk! De az elismerés jólesett.

– Legalább valaki megbecsülte a munkánkat!

A sokadik kör után már nagyon szerettük egymást. Engem sem hülyéztek többé, hogy potyán elvállaltam a cuccok lehordását és elégetését, a borraivalót sem hiányolták többé.

Amikor megkerestük a mellékcucát (mert keresni kellett!) és beszálltunk a kocsi, Fodor átölelte a vállamat:

– Szegény pasas! Micsoda emberhez nem méltó véget ért. Mindez nem történhetett volna meg, ha együtt él a feleségével... . Azért mégis jó volt valamire a mai nap: gyökeresen megváltoztatta a véleményemet a házasságról. Ilyen végtől még a legrosszabb házasság is jobb!

– Mit értesz a „legrosszabb házasság” alatt? – kérdeztem kuncogva.

– Hát az olyat, amelyben a férfinak takarítania kell! – nyilatkozta a legnagyobb lelkinyugalommal.

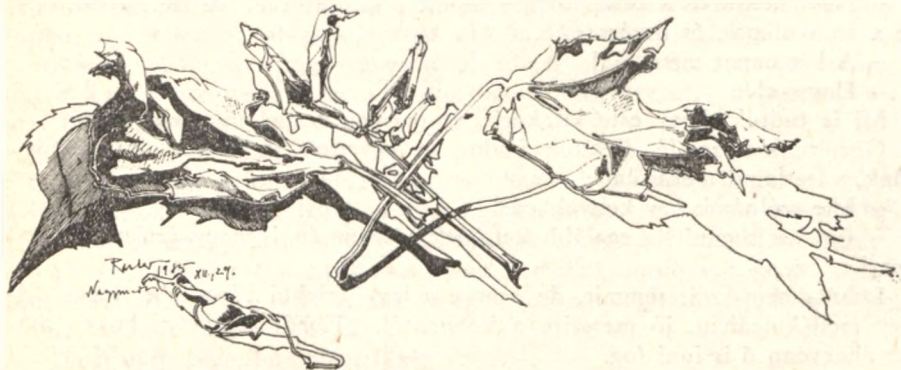
Amikor a cég udvarán Lukács leállította a kocsit, egyöntetűen megállapítottuk, hogy a nap folyamán történtek dacára, s hogy a reggeli hangulattal ellentétben már nem is vagyunk olyan piszokul felhergelve.

Otthon – jó kiadós hypermangános fürdés után – az asszony kitette előm az aszatra a gőzölgő, illatozó kelkáposzta-főzeléket – körömpörkölttel! S mert minden magyarázat nélkül visszautasítottam, a változatoság kedvéért most ő érezte úgy, hogy piszokul fel van hergelve.

Hétfőig nem ettem mást, mint fokhagymás pirítóst, olyan szárazra sütv, hogy kopogott.

Hogy Lukács és Fodor tudtak-e enni, vagy sem, és mit, arról még nem értünk rá beszélgetni.

Az egyetlen, ami holtbiztos: hétfőn reggel Lukács nem hozta be a válóper megindításához szükséges iratokat.

kék vers a hónapokról

I

a január szeme megfagyott a Holdon
folyók dermedt karján a friss vadnyomok
egy asszony álma a régvolt szerelmekről
s a nyitott szemében felfénylő ablakok

II

február hómező egy régi festő vásznán
egy lány kendőjén a kék hópehely
őzek szemében a hegyek árnyéka
s egy bortól megfestett ezüstkehely

III

március az ég kék tánca
tavaszi látomás a földeken
kislányom hajában meglibbenő szalag
s a vizek futása hangos völgyeken

IV

mandarinok vágya az április
felhők telt mellét simogató Nap
és öregasszonyok fáradt emlékei
kék tollakat hullató madarak

V

májusban fáznak az ókori istenek
rabszolgák mossák a császárnő kék haját
egy költő nézi a tenger árnyékát
és elfelejti temérdek baját

VI

a június hatalmas elefánt
kékszínű füveket harap ki a Napból
este a tengerben csillagokra tapos
s trópusi hajnal kel fel a szájából

VII

július havában jönnek a kék szelek
nem hagyják aludni a puha éjszakákat
csókolgatják délben az asszonyok combját
s csodálkoznak mikor a kedvesük fáradt

VIII

augusztus szép nyakán a kékvizű folyók
bámulják magukat az elrévült nyárban
a gyümölcsösökben almák melle duzzad
és isteni ízük összefut a számban

IX

zeptemberi sörök a déli kocsmákban
habjukra szállnak az álmos őszi méhek
régholt szeretóm hol kószálsz vasárnap
s ki teszi most neked a pokolban a szépet

X

füvek nedves hasán kék gyík lett a harmat
faágon ülnek a fáradt napok
az október vizet mer a kútnál
s abban nézi a vasárnapot

XI

novemberi esők balladáját
a faleveleken hallgatom
szemünkben az ősz színei
s kék farkas üvölt valahol

XII

december egy halott haja
vagy kék mezőn csillagárnyék
havas tájon a Nap szeme
s Van Gogh szobájáról fénykép

PETRŐCZI ÉVA

Egy nemzedékre

Hamueső, várj,
ne most merévítsd
szoborra őket, akik
dermedtek amúgyis;
igaz magától
messzire válva
a Nagy Szénszünet idejét
éli csaknem valahánya,
de korántsem
a régi örömmel.

Illik hozzám...

Illik hozzám, nekem
ez a Tatjana-hajfonat –
a taktikátlan szerclem
felségjele

V A L Ó S Á G U N K

KISSNÉ NOVÁK ÉVA

Week-end, ahogy a gyerekeink látják

Mind a hazai, mind a nemzetközi életmódkutatások egyik központi kérdése, mivel töltik az emberek az utóbbi évtizedekben egyre növekvő szabadidejüket. E kérdés természetesen nem csak az életmód kutatóit izgatja, hanem a döntéshozókat is, mindkét politikai rendszerben.

Az emberek nagy tömegei a legtöbb szabadidővel, a legnagyobb szabadidőblokkal a hét végén rendelkeznek. A szabad szombatok általánosságá válása óta hazánkban is – néhány folyamatosan dolgozó üzem munkásainak kivételével – valamivel több, mint két nap áll a dolgozók rendelkezésére, az egész heti munka utáni pihenésre, regenerálódásra, kikapcsolódásra.

A magyar szabadidő-szociológia többféle megközelítésben és módszerrel igyekezett már eddig is feltárni az ebben az időkeretben végzett tevékenységeket, illetve a tevékenységek jellemzőit. Mivel az emberek leggyakrabban családi körben töltik a hét végét, ezért ezek a kutatások elsősorban a családok tevékenységrendszerére irányulnak. E rövid tanulmányban mi is erre teszünk kísérletet, egy sajátos forrás alapján: a családban élő általános iskolás korú gyermekek információira támaszkodva. A gyermekek nem megszokott informátorai a szociológiának. Pedig a gyermekek pusztán létükkel is alakítói a család életmódjának, s még inkább azokká válnak, amint önálló igényeket tudnak megfogalmazni, sajátos értékeket – olykor a szülőktől eltérőt – képviselnek, önálló, vagy részben önálló tevékenységükkel kisebb-nagyobb mértékben aktív alakítói a családi hétvégéknek. Közléseik megbízhatóságát őszinteségük, az ilyen jellegű vizsgálatok elvárásainak kevésbé ismert volta, a megkérdezés váratlansága mellett mintegy ötven családi mélyinterjú egybevágo eredménye igazolja. Mind a kétféle megkérdezés egy nagyobb, Salgótarjánban végzett, vizsgálat része, melynek teljes feldolgozása még nem fejeződött be, de az eddig ismert adatok is megerősítik mindazt, amit e két forrásból megtudtunk.

Egy lakótelepi általános iskola 3., 4., 5., 6., 7., 8. osztályos tanulóit kérdeztük meg Salgótarjánban. Nagy létszámú iskoláról lévén szó – minden évfolyamon négy osztály van –, ahonnan azok az osztályok kerültek be a vizsgálatba, amelyeknek a megadott napon osztályfőnöki, illetve ennek hiányában magyarórájuk volt. Ezzel a (talán kifogásolható) módszerrel elkerülhettük, hogy szubjektív szempontok alapján, az ún. jobb osztályokat kérdezzük meg, és talán kevésbé hátráltattuk az iskola normális munkáját. Az 1. és 2. osztályosok számára maga a „manuális feladat” is megterhelő, így az ő megkérdezésüktől ez esetben el kellett tekinteni, mivel a kérdés írásban történt. Minden előkészítés nélkül a gyerekek azt a feladatot kapták, hogy írják le családjuk hét végéjét. Az említett kiválasztással két 3. osztály (58 fő), egy 4. (29 fő), két 5.

(61 fő), egy 6. (27 fő), egy 7. (36 fő) és két 8. osztály (56 fő) került a mintára. Összesen 267 fő, ami az iskola tanulóinak 22,87 százaléka. Az iskola tanulói zömmel az ún. Gorkij-lakótelepről kerülnek ki, de vannak gyerekek, akik a még meglévő bányagépgyári kolónián, illetve a korábban önálló községként létező Pálfalván laknak. A kereső családfő státusát figyelembe véve, a tanulók több mint 85 százaléka munkáscsalád gyermeke. Az így nyert információk ezért alkalmasnak látszanak bizonyos általánosítások megfogalmazására, melyek legelőször az adott régióban, azaz Salgótarjánban, a munkáscsaládok hétvégi szokásait, életmódját jellemzik.

A gyerekek dolgozatainak többszöri átolvasása után megerősítést nyert néhány olyan ismeretünk, melyet már a korábbi kutatások is igazoltak, illetve köztudott volt.

1. A hétvégi tevékenységek közül az első helyet – a kitöltött időintervallumot tekintve – a házimunkák foglalják el. A háztartással összefüggő munkák legalább két délelőttöt vesznek igénybe, amint a gyerekek leírásából is kiderül: a szombat délelőtt a takarítás, mosás, bevásárlás ideje, míg a vasárnap délelőtt – bár talán nem olyan feszített tempóban, mint a szombati nap –, az ünnepi ebéd elkészítéséhez szükséges. A munkának ez a fajta beosztása nem csupán a család döntésétől függ, hanem elsősorban a szülők munkájától, műszakbeosztásától. Ahol a szülő pénteken délután is dolgozik, ott természetesen nem jöhet szóba más lehetőség. Tekintettel arra, hogy a lakótelep, és így az iskola is, a süküveggyár szomszédságába települt – nem véletlenül –, igen sok szülő dolgozik itt ún. 6+2-es műszakbeosztásban, és így még az sem ritkaság, hogy szombaton, vagy (és) vasárnap is dolgozniuk kell. Összesen huszonkét gyermek említette, hogy valamelyik – ritkábban (hét esetben) mindkét – szülő alkalmanként, vagy rendszeresen szombat-vasárnap is dolgozik munkahelyén. (E számnál nem vettük tekintetbe a gmk-ban, vagy egyéb más formában nem kötelező kereső munkát végzőket.)

A háztartásra fordított idő a hétvégi ún. szabadidő-blokknak mintegy felét elveszi. Ugyanakkor pozitívumként kell említeni azt aényt, hogy mind a gyerekek írásai, mind a családi interjúk egyfajta arányosabb munkamegosztás irányába mutatnak. Tizenkilenc gyermek írta határozottan, hogy az apa nem vesz részt a házi munkában. Egy részük mert másutt dolgozik, és csupán egy kisebb rész, amely mutatja még a régi, hagyományos sztercotípia továbbélését. A többség azonban tevékeny részt vállal a házi munkából. Különösen szembeötlő, hogy azokban a családokban, ahol az anya is több műszakban dolgozik, az apa a legnagyobb természetességgel végez el – a vasaláson kívül – szinte minden házi munkát. A gyerekek is – koruknak megfelelően – részt vesznek az otthoni munkákban. Csúpan két gyerek nyilatkozott úgy, hogy neki otthon nincs feladata, és további kilenc, hogy nem tudják, mit csinálnak otthon szüleik, mert ők reggeltől estig fociznak. A gyerekek többsége rendben tartja saját szobáját, segít a legkülönbözőbb otthoni munkákban, vigyáz kisebb testvéreire. A gyermekeknek ez a munkára nevelése véleményünk szerint igen hasznos.

2. Ha az eltöltött időt tesszük az osztályozás alapjává, akkor a házi munka után a televízió következik. A tv átrendezte a családok tevékenységstruktúráját. A család életritmusa, időbeosztása a tv-hez igazodik. Hét végeken szinte kényszerítő erővel vonja magához a gyerekeket és felnőtteket. A délelőtti műsorokat inkább a gyerekek nézik, de délután és este, ha már végeztek a sűr-

gető házimunkákkal, az egész család a tv előtt ül. „Reggelizünk és nézzük a tv-t”; „Vacsorázunk és közben nézzük a tv-t”; „Vasárnap csak délben szabadulok a tv elől” – ilyen és ehhez hasonló megfogalmazások szinte minden dolgozatban megtalálhatók.

3. Közismert tény, hogy a hétvégi szabadidőt nemcsak az elvesztett energiák újratermelésére, a későbbi feladatokra való felkészülésre használhatjuk fel, hanem jövedelemkiegészítő tevékenységekre is. Nem vitatható, hogy ellentmondás van az elképzelt és vágyott szükségletek – melyek köre az utóbbi évtizedekben dinamikusan nőtt –, valamint a mindennapi termelőmunkával elérhető, a rendszer munkabérből megteremthető életszínvonal között. Sőt, az utóbbi években a nehezedő gazdasági feltételek közepette nemcsak az életszínvonal emeléséhez, de megtartásához is növekvő erőfeszítés szükséges, mind a társadalom, mind az egyének szintjén.

E tendencia érezteti hatását a mi mintánkban is. Huszonnégy gyerek írta, hogy apa „maszekol”, vagy, ahogy egy másik tanuló fogalmazta: „sajnos, apa szombaton sincs otthon, mert gmk-ban dolgozik”. Érdemes még idézni egy hetedikes fiú beszámolójából, melyen érződik a feltehetőleg sokat hallott szülői „szöveg”: „Apukám egész nap dolgozik, gürcöl, hogy nekünk szebb és jobb legyen a jövőnk... Anyu otthon is sokat dolgozik. Mos, vasal, takarít”. Néhány valóban nagyon nehéz sorsú családdal készített interjú figyelmeztet arra, hogy ezt a felnőttek kiszólást, még ha gyerek fogalmazta is, talán szó szerint kell érteni. A maszekolás különféle formáiról beszámoló gyerekek a mintának nem egészen 10 százalékát jelentik. Sokkal inkább kitágul a kör, ha egyéb jövedelemkiegészítő tevékenységeket is tekintetbe veszünk, melyek közül kétségtelenül a kert a leggyakoribb. Ez a részben hobbi, részben a háztartási kiadásokat csökkentő tevékenység nagyon elterjedt. A kiskertmozgalom nem helyi sajátosság, hanem figyelmet érdemlő országos tendencia. Kedveltsége több tényezővel magyarázható az adott régióban. Igen sokan élnek a telepen olyanok, akikhez még szinte karnyújtásnyi közelségben van a régebbi foglalkozás, a paraszti életforma. Ugyanakkor a szabad levegőn végzett tevékenység gyakran valóban hasznos ellensúly a Salgótarjánban egyáltalán nem ritka egészségtelen munkahelyeknek. Ez végül is olyan tevékenységi forma, amelyben az egész család részt vehet, általában részt is vesz. A kerttel – ahogy ezen a részen nevezik: „telekkel” – nem rendelkezők egy része a nagyszülőkhöz jár haza, és az ott levő munkákban segít, feltehetőleg nem pusztán gyermek kötelezettségéből. Hetvenhét gyermek írta, hogy hét végén meglátogatják a nagyszülőket, az esetek többségében a városhoz közel eső kisebb településeken. Valószínűleg a valamikor bejáró munkásból városlakó lett, a szülők viszont maradtak az eredeti lakóhelyükön. (Ennek a feltevésnek az igazságát majd a kérdőívek feldolgozása dönti el, de ez a migráció általános iránya.)

Az általános jellemzőkön túl, a gyerekek dolgozataiból egy sor további tanulság is kiolvasható volt. A végzett tevékenységek alapján öt csoportra osztottuk a beszámolókat. Az első csoportba azokat soroltuk, akiknek hét végén nincs semmi programjuk, elvégzik a házi munkát, esznek, tévét néznek, a gyerekek egyedül játszanak, unatkoznak, mondhatnám, nincs centruma cselekvéseiknek. Ezt a csoportot neveztük – némi leegyszerűsítéssel – *otthonülő*eknek. A második csoportba sorolt családok hét végéjét is az otthoni munka és a tv dominanciája jellemzi, de a gyerekek beszámolóiban hangsúlyt kapott, hogy emellett – vagy éppen a munka közben – a családtagok figyelnek egymásra,

beszélgetnek örömeikről és gondjaikról. Ezt a csoportot *kommunikatív*nak neveztük. A harmadik csoportot nevezzük *ideális*nak, mert az ide sorolt családok közelítik meg leginkább az optimumot. Komplex tevékenységrendszerükben a követelő igénnyel fellépő házi munkák mellett rendszeresen jut idő kisebb-nagyobb programokra (kirándulás, mozi, játék), és a második csoporthoz hasonlóan a tevékenységek között fontos helyet foglal el a beszélgetés. A negyedik csoportba tartozóknak a tévén kívül is van programjuk. Kirándulás, mozi, uszoda, meccs stb. Igaz, e programok nem töltik ki a család egész hét végéjét, az előző két csoport otthonülő életmódjától megkülönböztetendő, nevezzük ezt a csoportot *eljáróknak*. Az ötödik csoportba sorolt dolgozatokra a munkaközpontúság a jellemző. Ezek a gyerekek csak a munkáról számolnak be, amelyet el kell, vagy el kellett végezni. A különféle munkák uralják a hét végét, ezért ezt a típust *munkacentrikus*nak neveztük. Tizenhárom olyan dolgozat volt, amelyet a fentiek közül egyik csoportba sem lehetett besorolni. Ezek általában nem is a család hét végéről szóltak, hanem az adott téma ürügyén lírai vallomások szakadtak ki a gyerekekből. Bár a dolgozatok névtelenül íródtak, mégis megítélhető, hogy ezek a gyerekek nagy valószínűséggel az ún. hátrányos helyzetű, vagy veszélyeztetett gyerekek közül kerültek ki. E tekintetben ez az iskola nagyon nehéz helyzetben van. Kettőszázhatvanöt hátrányos helyzetű és 43 veszélyeztetett környezetben élő tanulója van (26,3 százalék).

Vizsgáljuk meg az egyes csoportokat külön-külön!

1. *Az otthonülők.* Az e csoportba sorolt dolgozatok jelentősen különböznek egymástól, amelynek mértékét a gyerekek egyénisége szabja meg. Stílusuk, a leírás élményszerűsége mutathat ugyan különbségeket, tartalmuk mégis igen egyszerűen összegezhető: a családtagok valamilyen munkamegosztásban elvégzik a háztartással, esetleg a kerttel összefüggő munkákat, majd nézik a tv-t. A munkákat természetesen elsősorban a szülők végzik, a gyerekek inkább besegítenek, ennek megfelelően ők valamivel több időt töltenek a tv előtt. Egy ötödikes gyerek dolgozatát idézzük: „Én a tesómmal tévét nézünk, felmegyünk mamához, vagy külön elmegyünk a barátainkhoz. Apu vagy segít anyunak főzni, takarítani, vagy tévét néz a tesómmal és velem együtt, vagy, ha vége van az adásnak, olvas, vagy az újságokba rejtvényt fejt. ... És délután újra nézzük a tv-t.

Ez a szembetűnő monotonája a tevékenységeknek különösen akkor figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük, hogy ez a legnépesebb csoport. Összesen százhuszonkilenc dolgozat, illetve család tartozik ide, az alábbi megoszlásban:

harmadikos	20 fő	34,4 százalék	(Saját osztályán belül)
negyedikes	23 fő	79,3 százalék	
ötödikes	33 fő	54,0 százalék	
hatodikos	13 fő	48,1 százalék	
hetedikos	23 fő	63,8 százalék	
nyolcadikos	17 fő	30,3 százalék	

Kiemelendő az igen magas arányok közül is a negyedikesek rendkívül magas száma. Az ok feltehetőleg az, hogy ebben a korban a gyermekek még nagyon a szülőkre utáltak, önálló programokat nem tudnak, nem mernek kialakítani, valószínűleg ezt meg sem engednék nekik. A nyolcadikosok alacsonyabb részaránya már ezt a kialakult, illetve megszerzett önállóságot mutatja. A harmadikosok jobb arányát az credményezi, hogy ebből a korcsoportból viszony-

Íg sokan tartoznak a második csoportba, ahol a hétfégi tevékenységek nem sokban különböznek ettől a csoporttól, de talán koruk miatt is fokozott törődést tanúsítanak irántuk, beszélgetnek velük problémáikról.

Miután a tévénezés ennek a csoportnak a legjellemzőbb tevékenysége, érdeemes néhány számadatot ezzel kapcsolatban is áttekinteni. A tévét néző gyereket három csoportba osztottuk: első csoportba azok tartoznak, akik válogatás nélkül minden műsort néznek, egészen a műsor zárásáig, illetve, amíg el nem alszanak. Több gyermek vallotta, hogy korlátozás nélkül nézheti a tévét, legfeljebb büntetésként tiltják el olykor-olykor.

A második csoportba azokat soroltuk, akik pénteken, szombaton sokáig, esetleg műsorzárásig néznek tévét, de vasárnap csak 8-ig, hogy „reggel pihentek legyünk az iskolában” – fogalmazza egy hatodikos. A harmadik csoport arról számol be, hogy az „érdekes”, a „nekünk való”, a „korhatár nélküli” filmeket nézik, illetve nézhetik.

Összesítve, az arányok a következők:

	mindent néz	vasárnap 8-ig	szelktálva
otthonülő	33	9	8
kommunikatív	1	-	2
eljáró	1	-	3
ideális	1	-	1
munkacentrikus	-	-	-

Az összesítésben természetesen csak azok szerepelhetnek, akik a tv-vel kapcsolatos szokásukról is beszámoltak. Mivel a feladatot nem részleteztük – szándékosan nem akartunk semmit sem sugalmazni –, így sokan csak a tv-nézés tényét rögzítik. (Sem itt, sem más idézett dolgozatban még stilisztikai javítást sem végeztünk. A megfogalmazás bájos esztelensége, úgy vélem, fokozza a hitelességet.)

Ebben a tevékenységi rendszerben a tévénezés helyettesít, pótol más cselekvési formákat. A tevékenységek monotóniája még a játékra is kihat: a csoportba tartozó gyerekek valamilyen játékot egyoldalúan preferálnak. „Reggeltől estig focizok” – írja egy hetedikos. Egy ötödikes fiú így vall: „szombaton reggel elmegyek a boltba, reggelizek, aztán elmegyek biciklizni. Apu alszik, mert éjszakás, anyu főzi az ebédet... Ki szoktam menni biciklizni mamámhoz, mert ott van a kiskutyánk. Apu el szokott menni a boltba, anyut el szokta vinni a városba vásárolni. 5-en vagyunk a családba. Én nem nagyon szoktam otthon lenni, mert el szoktam menni biciklizni.” Ebben és az ehhez hasonló esetekben a ház előtti és a ház körüli játék egyszerre szolgálja azt a célt, hogy a gyerek nincs a lakásban láb alatt, tehát csend van (ami a késői műszakból megérkező szülőnek nagyon fontos). Másrészt kisebb gyerekek nélkül az otthoni munka is jobban halad, és közben a gyerek levegőzik is. Ismerve azonban a lakótelepi szűkös mozgásteret, az ötletszegény játszótereket – és ez alól az általunk vizsgált lakótelep sem kivétel –, nem sok alkalom kínálkozik a kreatív játéokra. A lakáson belüli játékot a különféle társasjátékok és nagy arányban a kártya jelenti.

A lakáson belül is elsősorban a gyerekek játszanak egymással. A százhuszonkilenc gyerekből tíz említette, hogy egyik, vagy másik szülővel játszik, illetve mindkettővel (1=1=8 az arány). Míg a gyerekek játszanak, a szülők al-

szanak, pihennek, újságot olvasnak, nagy gyakorisággal rejtvényt fejtenek (ez mind a nők, mind a férfiak körében igen kedvelt), a nők kézimunkáznak.

Főként a vasárnap délutáni programhoz tartozik hozzá a viszonylag rövid idő alatt lebonyolítható látogatás. Száztizenöt gyermek említette ezt mint jellemző programot. A leggyakrabban a nagyszülőket látogatják meg (negyvenhárom fő írt erről). Többen említették, hogy a hétvégi két nap közül az egyiket a nagyszülőknél ebédelnek, vagy az egész napot is ott töltik. Ilyen esetekben szinte ugyanazok a tevékenységek ismétlődnek, mint odahaza. Tíz esetben egyéb rokon meglátogatásáról számolnak be a gyerekek, két esetben pedig az elvált szülőt keresi fel a gyerek. Ebben a csoportban tíz gyerek tesz említést a szülők válásáról.

A hétvégi programhoz tartozhatnék még a vendégség, amely azonban nem jellemző. Az otthonülő csoportból tizenegyen írtak arról, hogy vendégeket fogadtak és öten említették, hogy vendégségben voltak. (A vendégség fogalmába nem számítottuk be a nagyszülőknek munkával egybekötött meglátogatását).

2. A *kommunikatív*. Ebbe a csoportba harminchárom család került. A gyermekek beszámolóiból kitűnik, hogy ezeknek a családoknak a hétvégi programjában sincs vezető tevékenység, az otthonülőkhöz hasonlóan szabadidő-blokkjukat a házi, illetve a ház, a telek körüli munkák, valamint a tévé tölti ki, de emellett, vagy eközben, hangsúlyt kap a kommunikációs tevékenység. A kis beszámolók arról tudósítanak, hogy a családi együttléteket kötetlen beszélgetések teszik tartalmasabbá. Az egyik nyolcadikos beszámolójából idézek: „Délután 5-re az egész család otthon van. (Ez péntek délután – N. É.) Ekkor meg szoktuk tárgyalni a napi eseményeket. Mindig meg szokták kérdezni, no, mi volt a suliba? Én meg szoktam mondani otthon. Ha valami problémám van, azt is. Ha egyest kapok a suliban, azt is megtárgyaljuk. No, persze én is meg szoktam kérdezni, hogy mi volt a munkahelyen”. A kérdések igen természetesekek, de hogy ez igen sok családban nem jellemző, ez valószínűleg csak azoknak meglepő, akik nem foglalkoztak még ezzel a problémával. Az iskola pedagógusaival is készítettünk interjút, és ez is megerősítette a családi interjúk, illetve a gyerekek dolgozatai alapján kialakult képet, mely szerint a családok nagy része nem fektet súlyt a gyerekekkel való beszélgetésre, nem ritka, hogy csak a pedagógus az, aki odafigyel a gyerek gondjaira. Pedig a gyerekek igénylik ezt. A gyerekeknek szinte követelő igénye, hogy kibeszélje magából örömet és bánatát – valószínűleg kielégítetlensége miatt –, csökken, és következményeként egyre csökken a gyerekekben is a készség az őszinte beszédre. Ezt a véleményt támasztja alá az a tény, hogy az e csoportba került gyerekek aránya a felsőbb osztályokban csökken.

3. oszt.	4. oszt.	5. oszt.	6. oszt.	7. oszt.	8. oszt.
12 fő	-	6 fő	5 fő	3 fő	7 fő
20,5 %	-	9,8 %	18,5 %	8,3 %	1,2 %

A beszélgetések témája leggyakrabban a tanulmányi munkával, az iskolával, valamint a családi programokkal kapcsolatos. De néhány családban a pénz beosztásába is bevonják a gyerekeket. Ritkábban fordul elő, hogy a szülő érzelmi problémáit is megbeszéli a gyerekekkel, és inkább azokban a családokban, ahol a szülők elváltak. Az ilyen gyerekek dolgozataikban igen nagyfokú empátiás készségről tettek tanúbizonyságot.

Nem tekinthető véletlennek, hogy ebben a csoportban elenyészően kicsi a tétét korlátlanul nézők száma, mindössze egy gyerek. Ugyanakkor arányaiban több tanuló ír a szülőkkel való közös játékról: hat fő; ez a csoport 18 százaléka. A hétvégi programokban itt is igen gyakori a rokonlátogatás. Nyolc gyerek írta, hogy hét végén meglátogatják a nagyszülőket, öt más rokont említett. Ez összesen a csoport 39,3 százaléka. Négyen írták, hogy vendéget fogadnak, és ketten, hogy vendégségbe mennek.

3. Az ideális. Az elnevezés véleményünk szerint azért indokolt, mert ebben a csoportban, illetve tevékenységükben ötvöződik legszerencsésebben a szükség diktálta munkák elvégzése, a családtagok egymás iránti beszélgetésekben, közös játékban megnyilvánuló figyelmessége, törődése, illetve a kikapcsolódási lehetőségek kihasználása.

A csoport összetétele:

3. oszt.	4. oszt.	5. oszt.	6. oszt.	7. oszt.	8. oszt.
11	-	5	2	1	14

Nézzük meg egy ötödikes leírását! „... amikor felöltöztünk, azt mondta apu, hogy ma kimegyünk a telekre. Anyuék bepakolták az élelmet, Zoli elment a barátjáért, hogy elhívja. Elindultunk. Én, anyu és keresztapu rendbe tettük a kisházat. Apu és keresztapu megművelték a földet. Zoli és barátja íjat és nyilat készített. Utána kimentünk az erdőbe nyilazni... két csapatot alkottunk. Jancsi, apu, anyu egy csapatban van. Én, Zoli és a barátja megint egy csapatba. Én voltam a kapus nálunk. Apuénál anyu. Nagyon sokszor elgáncsoltuk egymást és nagyokat estünk. Mi győztünk 10-8-ra. Nagyon sokat nevettünk...”

A beszámolóból kitűnik, hogy a program egyszerűsége ellenére igazán élményt adó volt, valószínűleg nemcsak a gyerekek számára. A lakásból kimozdulni igazán kellemes, és nem igényel különösebb fejtörést, hiszen a város bővelkedik szebbnél szebb kirándulóhelyekben, de még a lakóteleptől is kb. 10-15 perces gyaloglással erdőbe lehet jutni. Így feltételezhető, hogy az igény hiányzik. A kényelmesség köti a lakáshoz az előző csoportba tartozó családokat, hiszen ilyen kisebb programokat még az elfoglaltabb szülők is beiktathatnak, miként a következő írásból kitűnik.

„...Édesapámék több műszakban dolgoznak, s így nem sikerül mindég időnket összeegyeztetni. Az egész család szeret kirándulni, és szereti a természetet. Ha együtt a család, szívesen megyünk ki nyársalni, vagy csoportos utazásra, melyet a síküveggyár elég gyakran szervez meg, s ezeken mi mindig nagyon jól érezzük magunkat... A családban a problémákat együtt beszéljük meg. Szüleim szívesen adnak tanácsot. A pályaválasztásban is segítségemre voltak...” (nyolcadikos). A hétvégi program leggyakrabban családi kirándulás, valahová a közelbe. Mindössze két gyerek tett említést cseh-szlovákiai kirándulásról. Néhányan mozilátogatást is emlitenek, amely azonban nem rendszeres, függvénye a műsornak, az időnek, a családi időbeosztásnak. Ugyanígy időszakos programként említik a strandot. Az ebbe a csoportba tartozó gyerekek arról számolnak be, hogy a programok közös családi együttlétek is egyszerre, azaz, a kirándulásokon, az erdei sétán, vagy nyársaláson az egész család részt vesz. Huszonhét gyerek írja le a család közös szórakozásait, hárman számolnak be arról, hogy bizonyos programokon (például gombázás, horgászás) csak az apa és a gyerek(ek) vesznek részt. Négy tanuló pedig a gyerekek külön programjáról is beszámol, ez kivétel nélkül mozilátogatást jelent.

A kirándulások gyakori célja valamelyik rokon, leggyakrabban valamelyik nagyszülő meglátogatása. Ebben az esetben is komplex módon kapcsolódik egybe a legkülönbözőbb házi, illetve a kerti munka a családi gondok, illetve örömök megbeszélésével.

A házi munkák természetesen ebben a csoportban is sok időt vesznek el. Szinte minden gyerek arról számol be, hogy a házi munkákat közösen végzik. Itt sem akadt egyetlen beszámoló sem, amely vendéglői étkezéstről, vagy más egyéb háztartási teendőket megkönnyítő szolgáltatás igénybevételéről tudósítana. A programokra szánt időt tehát nem valami egyéb forrásból származó megtakarítás révén nyerik. Véleményünk szerint itt egy szemléletváltozás érhető tetten. Ezeknek a családoknak az értékrendjében kimondva, vagy kimondatlanul fontosabb helyet kapott az aktív pihenés, a közös élményt adó családi együttléte, a hétköznapi viszonylagos egyhangúsága, rohanása után telenedni egy más jellegű tevékenységben, az egész heti lakásba zártság után élvezni – ha rövid ideig is – a természet kínálta harmóniát. Az ilyen oldott családi együttlétek jó alkalmat kínálnak a beszélgetésekre is. A beszélgetések mélységeiről egy ilyen rövid kidolgozat alapján természetesen nem alkothattunk képet, de magát a tényt, hogy a szülők a gyerekek előtt is beszélnek munkahelyi gondjaikról, figyelemre méltónak találjuk, és nemcsak a gyerekek nevelése szempontjából. A beszélgetések gyakori témája még – a tanulók beszámolóiból ítélve – a család programja az elkövetkező időben, a költségvetés. A kidolgozatok még értékkel megjegyzéseket is tartalmaznak, melyek valószínűleg vagy a családi beszélgetésekben hangzanak el, vagy másokkal való összehasonlítás eredményei, de nem egészen függetlenek a felnőttek állásfoglalásaitól. Az egyik nyolcadikos így vall: „...nekem ez a családi életmód nagyon tetszik, mert családon belül meg van a jogom és kötelességem, és örömben, bánatban osztozunk”. Úgy gondoljuk, hogy ez a megfogalmazás megfelelően summázza e csoport életmódjának talán legszembevetőbb értékeit.

4. *Az eljárók.* Az ebbe a csoportba sorolt dolgozatokban a gyerekek különféle programokról számolnak be, melyeken vagy az egész család, vagy annak egy része vett részt. A szembeötlő különbség az előző csoporthoz viszonyítva az, hogy egyetlen gyerek sem tesz említést arról, hogy a család tagjai beszélgetnek is egymással, megosztják örömeiket, vagy bánatukat. A csoportosítás során ez a tény az első néhány esetben még gyermeki figyelmetlenségnek tűnt, ezért úgy véltük, ez olyan természetes, hogy nem is említik külön. Amikor viszont több esetben ennek határozottan az ellenkezője fogalmazódott meg, és a pedagógusok is a gondok között említették, hogy a családban nem érnek rá a gyerekek foglalkozni, beszélgetni, a gyereknevelés a gondozásra, a fizikai gondoskodásra redukálódik, akkor világossá vált, hogy ezek a sajátosságok indokoltá teszik külön csoportba sorolásukat.

A csoport osztályonkénti megoszlása a következő:

3. o.	4. o.	5. o.	6. o.	7. o.	8. o	Össz.
12 fő	3	12	6	7	11	57
20,69 %	10,34 %	19,67 %	22,22 %	19,44 %	19,64 %	21,34 %

A beszámolók egy részét ebben a csoportban is a házi munkákról szóló leírás tölti ki. Az előző csoportokhoz hasonlóan, ezekben a családokban is van egy ésszerű munkamegosztás, amelyben általában a gyerekek is kapnak felada-

tot. A háztartással összefüggő tevékenység mellett a tévé itt is jelentékeny hányadát foglalja el az időblokknak, különösen a gyerekek esetében. Gyakoriságát és a ráfordított időt vizsgálva, a tévé a legfontosabb szórakozási forma, emellett azonban megtalálhatók a szabadidő eltöltésének egyéb formái is: kirándulás, barátokkal való összejövetel otthon, vagy szórakozóhelyen, sportrendezvények látogatása, könnyűzenéi koncerten való részvétel stb. A programok felsorolásából kiderül, hogy itt sincs szó a hagyományos értelemben vett vikendről, még az eljárók programjai is egy-egy napra, de inkább csak a hétvégi időblokk egy kicsiny részére korlátozódnak.

A tevékenységek egy része az egész családot érinti, más esetben viszont csak a család egyes tagjai vesznek részt.

A leggyakoribb program a kirándulás. Ezen általában az egész család részt vesz. Huszonkét gyerek itt le kisebb-nagyobb kirándulásokat és további tizenegy olyan esetről számolt be, ahol a kirándulást egybekötik valamelyik rokon, leggyakrabban valamelyik nagyszülő meglátogatásával. Néhány esetben éppen a nagyszülővel kerül sor az „igazi” kirándulásra. A kirándulás gyakoriságával és ebből következtethető népszerűségével egyetlen más program sem veheti fel a versenyt. A sorban utána következő mozilátogatásról mindössze hét gyerek tesz említést, és ezek egy kivételével kizárólag a gyerekek szórakozását jelentik, mert a szülők nem mennek velük. Azoknak a programoknak, melyeken csak a gyerekek vesznek részt, mintegy felét a mozi alkotja.

A résztvevők szerinti csoportosítás az alábbi képet mutatja:

a család együtt	apa és a gyerekek(ek)	anya és a gyerekek(ek)
26	4	1
nagyapa és gyerekek	csak a gyerekek	csak a szülők
3	14	3

Néhány gyerek időbeosztásában játszik szerepet „a meccs”, négyen számoltak be arról, hogy labdarúgó-egyesületben játszanak, és minden vasárnap mérkőzésük van. További három dolgozat tudósít arról, hogy mint nézők vesznek részt a mérközéseken, ez viszont már családi program.

Három tanuló a vendégeskedésről, illetve a vendéglátásról is, mint családjuk rendszeres programjáról. Mindössze három számol be arról, hogy a szülők rendszeresen járnak szórakozóhelyre. (Egyikük zenés helyet említ, másikuk presszót és a harmadik klubot.) Ez természetesen a szülők önálló programja. A szabadidő eltöltésének lehetséges módjai közül még két gyerek említi a horgászatot, amely az apa hobbija, három a kertészkedést, melyben az egész család részt vesz hét végeken, kettő számol be arról, hogy szombatonként a gyerekek úszni járnak. Egy (nyolcadikos) tanuló írja le könnyűzenéi koncertélményét.

Két összefüggést kívánunk kiemelni, amely a dolgozatok alapos tanulmányozása során megfogalmazódott. Az ebbe a csoportba tartozó családok közül mindössze három rendelkezik kerttel. Jogosnak látszik az a feltevés, hogy a kertészkedés – akár hobbi, akár jövedelemkiegészítés motíválja –, időigényessége miatt ellene hat a hétvégi programoknak. A csoportba tartozó családokat viszonylag rendszeres hétvégi program és alacsony kommunikációs szint jellemzi. Nem tudjuk megállapítani – nem is feladatunk –, hogy a kommunikáció alacsony szintje oka vagy eredője a több helyütt megromlott családi lég-

körnek, de viszonylag magas – a többi csoporthoz viszonyítva – azoknak a dolgozatoknak a száma, ahol a gyerekek családi veszedelméről számolnak be.

5. *A munkacentrikus.* Inkább a tények hűségese feltárásának szándéka, semmint a csoport önmagában vett jelentősége (összesen hét dolgozat) vezetett e kis létszámú csoport körvonalazásához. A családi interjúkban is akadnak olyanok, akik szinte szakadatlan munkáról számoltak be, ritkább esetben önmagukról, gyakrabban szűkebb ismeretségi körükből. Ismert tény, hogy bizonyos körülmények (például építkezés) egy adott időben szinte megszakítás nélküli munkára ösztönzi (kényszeríti) a családot. A napi munka mellett állatokat tartanak (ahol erre mód van), kertet művelnek, mellékállást vállalnak, és mindemellett még dolgoznak saját épülő házukon. Ilyen esetben nem ritka, hogy a nyári szabadságot is munkával töltik, és természetesen a hét végék is kemény munkában telnek el. Az említett dolgozatok is erről számolnak be. A gyerekek dolgozatai alapján nem lehet messzemenő konzekvenciákat levonni, csupán annyit, hogy ezeket a családokat a munkacentrikusság, hétvégi időbeosztásukat pedig a munka dominanciája jellemzi, még a gyermekekét is.

Az elemzett dolgozatok alapján megállapítható, hogy a munkások családjuk körében töltik el a hét végét. Ezért helyes az a szemlélet – például egy művelődési ház esetében –, amely programajánlat készítésekor családi egységben gondolkodik. A vizsgálatunk által érintett lakótelepen is működik egy ifjúsági ház, ez azonban – általunk nem eléggé ismert, minden bizonnyal összetett okok miatt – nem vált a családok hétvégi programjának alakító tényezőjévé. Megítélésünk szerint egy jól összeállított program – a művelődési központ közelsége miatt is – még az ún. otthonülők számára is alternatíva lenne.

A családok hétvégi szabadidejéből aránytalanul nagy részt foglalnak el a háztartással összefüggő munkák. Ez a szolgáltatások hiánya, illetve színvonala, valamint árai és a beidegződött szokások miatt feltehetőleg a jövőben sem fog lényegesen változni.

Más, a szabadidő eltöltésének módjait kutató egyéb tanulmányokkal egybevetve mi is megállapítottuk, hogy a családok mintegy kétharmadánál a legfőbb, vagy szinte kizárólagos szórakozási forma a tévénézés. Ezek figyelembevételével nem túlzás azt mondani, hogy a tévé műsorpolitikája országos közügy, és az általa sugallt életmódminták és értékek révén messze túlmutat a tévéműsorok virtuális határain.

Vizsgált mintánk alapján megállapíthatjuk, hogy a munkáscsaládok programjaik kialakításánál igen kis mértékben veszik igénybe a különféle szervezett lehetőségeket. Inkább csak az üzemi szervezésben bonyolított programokon vesznek részt. Hétvégi programjaikat maguk tervezik, bonyolítják és az egyéb szolgáltatásokat (például szálloda, étterem stb.) is csak elenyészően kis számban igénylik. A programok fél-egy naposak és magukon viselik a család szigorú beosztással élő, takarékos midennapjainak jellegét. A kikapcsolódás legtöbb formáját erősen redukálja az egyre több családnál megtalálható, az életszínvonal megőrzését, vagy növelését szolgáló jövedelemkiegészítő tevékenység.

Figyelmet érdemlő az a tény, hogy a családtagoknak a kívánatosnál kevesebb idejük, figyelmük marad egymásra, a családon belüli kommunikáció általában alacsony színvonalú. Ez a probléma a mintánkban világosan kirajzolódott, de úgy véljük, hogy egyáltalán nemcsak a munkáscsaládokra jellemző ez a gond.

A legtöbb felnőttben és gyermekben él az igény, hogy örömet, bánatát meg-
cassa a hozzá legközelebb állókkal. Ahogy a kifejezésben gyakran oly tömör
köznyelvünk mondja: hogy kibeszélje magából, ami bántja. Ha a családban
hosszú távon nem tudja ezt az igényét kielégíteni, akkor másfelé orientálódik.
Ez sokféle módon, de igen gyakran a családi légkör megromlásához vezet. A
gyerkek esetében szinte alapszükséglet a kommunikáció. A családi szocializá-
ció verbális formájának nem az alkalmankénti nevelő célzatú beszélgetések (a
„prédikációk”) a legjobb megtestesítői. A szülők és a gyermekek közötti állandó
kontaktus, a család kis és nagy ügyeinek közös megbeszélése, a gyerek vé-
leményének megfelelő figyelembevétele – amint a gyermekek beszámolóiból
kitűnt –, igen kedvező hatással van a családi légkörre, de főként a gyerek gond-
olkodásmódjára, önbecsülésére. Ez főként a szakmunkásokra jellemző, ahogy
ezt az iskola egyik, nagy tapasztalatokkal rendelkező pedagógusa is megfogal-
mazta.

A családi interjúk megerősítik azt a kiinduló hipotézist, hogy a hétvégi te-
vékenység szerkezet – nem mindig tudatos – értékválasztást tükröz, és ezért al-
kalmas kiindulópont a családok értékrendjének megközelítéséhez.

Inkább...

válasz Brunda Gusztávnak baráti kegyetlenséggel

„Legyek kismester inkább, dolgoztó
ki ha-mit tesz, tisztességgel csinálja...

(Csanádi Imre)

Népművelő vagyok. Az a dolgom, hogy változásokat érjek el az emberek tudatában. Ehhez kell értenem. Persze, úgy kellett volna mondanom, hogy pozitív változásokat, mert tényleg nem mindegy, mi, merre változik, csak hát olyan relatív dolog az előjel. Attól függ, honnan nézzük.

Amikor engem is elkap szakmánk alapbetegsége és cselekvés helyett teóriákat gyártok, olyankor azt mondom, hogy az „adekvát tudatok” kifejlesztése a feladatom. Valahogy szinkronba hozni az embereket korukkal, körülményeikkel, lehetőségeikkel. Lírai hangulatban ez az ember humanizálásaként, ember-sége kibontásaként fogalmazódik meg; míg világboldogító indulataimban a társadalmi haladás tudati előfeltételeit akarom megteremteni.

Talán van annyi egészséges életosztón bennem, hogy rádöbbenjek, milyen parttalan ingoványokba visznek ezek a gondolatok.

Népművelő vagyok. Ahogy suszter a suszter, vagy szabó a szabó. Ez a mesterségem. Ha suszter volnék, csirizes lennék, ha szerelő, olajos. Így „jövök, megyek. Ammit nem, mint egy szövőő, de sokszor többet, mint egy kifizetőgyerek. Kartont, szobrot, képeket cipelek, létrára mászok, előadást tartok köz-művelődési folyamatokról, érvelek, majd néhány óra elteltével plakátot ragasztok egy iskola bejáratára a város másik pontján.” Ha értelme van, miért volna ez baj, vagy szégyen? Ha értelmetlen, minek csinálnám? Népművelő vagyok. Ha abból akarok megélni, amihez értek, nyilván el kell adnom a szak-tudásomat valakinek, és ez behatárolja lehetőségeimet, megszabja feladataimat. Kompetenciám legfeljebb abban van, mit vállalok és kinek – bár ez legalább annyira szerencse kérdése is. Ha szabó lennék, varrhatnék frakkot, cájgnadrágot, egyenruhát, reverendát, farmert, és alig hiszem, hogy bármelyik előkelőbb lenne a másikkal. Legfeljebb nem mind való a gusztusom szerint. Valamelyes választási lehetőségem mindig van, de korlátlan szabadságról értelmetlen volna még álmodozni is. Nem tehetem azt, amit akarok, és nem tehetem azt, amit mondanak. Ha népművelő vagyok, szakmai hibáimra aligha mentség a főnö-köm hülyesége. Ha suszter lennék, akkor se lenne az. Hogy mindent a lehető legjobban csináljak meg, arra saját szakember-voltom kötelez, már ha az va-gyok valóban és amennyire az vagyok.

Azt hiszem, minden munkavállaló alapvetően két típusba sorolható: *A lakáj* (lehet persze, akár főhivatalnok, vagy igazgató is) azt teszi, amit mondanak. Az *iparos* azt, amit kell. A lakájt a főnöke minősíti, az iparost a munkája.

A harmadik típus, a *próféta*, már nehezen nevezhető munkavállalónak, mivel épp az a jellemző rá, hogy legfeljebb küldetést vállal, azaz bármire sze-

Előzmény: Brunda Gusztáv: Hol a helyünk a karavánban (Palócföld, 1983/6.) Vö. még: Palócföld, 1986/2. számban. Horváth István, Szeréczki Bertalan, Korill Ferenc írását.

gődik, csak azt hajlandó csinálni, amit maga tart fontosnak. Ebben nem az a baj, hogy céljai, szándékai vannak, hanem, hogy folyamatosan meg van sértve, ha azt kéri rajta számon, amire alkalmazták. Ha mondjuk, hidat kell verni, a lakáj akár egy szál madzaggal is megcsinálja, ha erre utasítják, bár tudja, hogy sohasem lehet majd járni rajta. Az iparos vagy odébbáll, vagy megcsinálja rendesen, mert nem tudja elviselni, hogy leszakadjon az a hid, amelyet ő épített. A próféta viszont hegyet-völgyet megmozgat, összevész mindenkivel, hogy hid helyett inkább lampionos gondolákat alkalmazzanak, és mert persze, nem tudja elérni, sértetten nem csinál semmit.

Ha gondom van a népművelőkkel, elsősorban az, hogy túl sok köztük a próféta, meg a lakáj és csak elvétve akad iparos. „*Jó nébány Don Quijote-pályatársam gyakorlott barci erőnyekkel védi és terjeszti a valami »ellen-létet« és közben olyan és annyi önigazoló ideológiát vonultat fel...*”, ami már bőszesen elegendő ahhoz, hogy bármi alól felmentse magát.

Népművelő vagyok. Nem kell feltétlenül elszegődnöm valahová. Formálghatom a tudatokat a magam hite és szándéka szerint is, ha találok rá módot és lehetőséget, de akkor ne várjak pénzt azoktól, akiket nem vagyok hajlandó elfogadni. Egy egyházi iskola tanára ne terjesszen ateista ideológiát! Ez már etikai kérdés.

Népművelő vagyok, és ebben a szakmában nehéz iparosnak lenni. Nemcsak azért, mert nincs hol megtanulni, hanem azért is, mert „*mai helyzetünkben a velünk szemben támasztott (vagy vélt) elvárások rendszerében mást nemigen tehetünk, mint úszunk a könnyed(nek hitt) parttalanságban.*” Ha viszont tényleg népművelő vagyok, mégiscsak mást kell tennem, különben mi értelme az egésznek.

A mi szaktudásunkba az is beletartozik, hogy megtaláljuk az értelmes munka lehetőségét, vagy megteremtjük magunknak az éppen adott körülmények között. Mint a vadászoknál. Nem elég jól lőni és ismerni a vadat, meg is kell találni! Becserkészni óvatos, hosszú türelemmel, mert az összes többinek csak innentől van értelme. Hogy eközben sáros lesz az ember, meg elszakad a gúnyája – azaz nem túl elegánsan adja elő az egészet –, az teljesen mellékes. Aki jól vasalt szakmát akar, menjen parkett-táncosnak.

Furcsa, hogy nálunk mennyi minden „derogál” az embereknek, mennyi mindent éreznek méltatlannak magukhoz, beosztásukhoz, rangjukhoz. Pedig hát az orvosok is milyen gusztustalan dolgokat művelnek, ráadásul saját kezűleg, mégsem lesz kisebb tőle a tekintélyük. Miért ne másznék létrára, cipelnék kartont, ha egyszer szükség van rá? Ha más teszi, én meg csak dirigálok, az jobb? Epp azt kellene szégyelnem, ha segítségre szorulnék olyan tevékenységeknél, amelyeket magam is elvégezhetek.

A dolgok lényege persze, sokkal mélyebben van, jól tudom. Egy identitás-zavarokkal küszködő szakma – épp, mert saját tevékenységére nem támaszkodhat eléggé – külsődleges rekvizitumokkal szeretné bizonyítani – elsősorban saját magának – fontosságát, rangját, jelentőségét. Hisztériás érzékenységgel reagál minden vélt, vagy valódi sérelemre, mániákusan ragaszkodik megbecsülésének látható megnyilvánulásaihoz, és mert ebből soha sincs elég, belesavanyodik az önsajnálataiba.

Magam is tipikusnak érzem *Brunda Gusztáv* tanmeséjét a művelődési házat építő népművelőről, csak számomra más a tanulsága: „*...süllyedt, süllyedt, egészen elveszett a tömegben.*” Hát így jó! Ott a helye! Végül is ő kapta a legnagyobb jutalmat. Elérte, amit annyira akart, megfelelő feltételeket terem-

tett a további munkához, éveken át, nap mint nap élvezheti „lelkes, szenvedélyes” munkájának eredményét. Mi ehhez képest az a pár száz forintos jutalom? Azt valóban az építőnek kell adni, mert ő odébbáll, s megint kezdhet valamit előlről. Hogy a jutalom átadása látható, sőt látványos jele a megbecsülésnek...?! Ugyan kérem! Aki tapsra vágyik, színésznek álljon, vagy ünnepi szónoknak. Az a fontos, hogy haladjon a karaván, nem az, hogy körbeugassák különféle (nagy)kutyák!

Paradoxon lenne, hogy szakembernek tartom magam? Hogy hiszek abban, lehetnek a népművelésnek szakemberei? Ha annyira parttalanná tupírozom a feladatomat, hogy holmi „létezőszakmának” tekintem a magam munkáját, bizonyára. Suszterként is gyárthatnék ideológiákat a „cipőben létezés”-ről, hiszen az emberek nagy része idejének nagy részében cipőben létezik. Kesereghetnek azon is, hányan vannak, akik csak ünnepre húznak cipőt (és milyen cipőt! Úristen!) – mégis okosabb lenne, ha megmaradnék a kaptafánál. Cipézi minőségemben mindenképp.

Mert persze, nem csak népművelő vagyok, hanem állampolgár is. E minőségemben természetesen kompetens minden kérdésben, ami széles e hazában feltalálhatik. És, mert népművelő vagyok, nyilván szaktudásom, szakismereteim szemüvegén át nézem a dolgokat. Olyan szempontokat próbálok érvényesíteni, amelyeket én könnyebben és jobban felfedezhetek, mint azok, akik máshoz értenek. De hát így lenne az igazán jó! Ha mind ezt tennénk, ahányan csak vagyunk. Annyi sok, különféle bölcsesség milyen körültekintő döntésekhez vezethetne. Csak azt kellene mindenkor tudomásul venni, hogy más dolog az az egy cipő, ami éppen rám van bízva és más a lábbelihasználat, úgy általában. Paradox módon az utóbbit épp azzal tudom a legeredményesebben befolyásolni, ha az előbbit a lehető legjobban csinálom meg. És ehhez nem is kell olyan nagyon sok feltétel. Egy jó cipőt még a cipőipar általános válságának közepette is meg lehet csinálni. És akkor az az egy legalább jó. A többivel csak eztán érdemes törődni.

Nem az a paradoxon, ha szakmának tekintem a népművelést. Ehhez is, mint akármi máshoz, lehet is, kell is érteni. Hogy még nem foglalható tankönyvekbe a mi szakmai tudományunk, vagy, hogy előkelőbben fogalmazzunk, nincsenek „eszközaink, sajátos, ránk jellemző szabályok szerint szerveződő érveink, technológiánk egy-egy probléma megoldásához, feloldásához, amelyek megtaníthatók” – hát az egyrészt nem is igaz egészen, másrészt azok büne, mulasztása, akik alkalmasak lennének e tankönyvek megírására, csak nem jutnak hozzá felhőkergető buzgalmuktól.

Azt hiszem, a dolog éppen fordítva áll, mint Brunda Gusztáv gondolja. Szakmának már bátran nevezhető a népművelés. Foglalkozásnak nem. És addig nem, amíg szaktudás nélkül is bárki gyakorolhatja. Az meg, hogy hivatás-e? Ördög tudja! Ez kinek-kinek magánügye, mi gondunk rá. . .

Van azonban itt valóságos paradoxon is, ami az eszközök léte-nemléte körül szerveződik. Mert, ha szakemberek vagyunk, nem függhetünk annyira az eszközöktől, hogy nélkülük moccanni se tudjunk, viszont ha szakemberek vagyunk, tudnunk kell, hogy az eredményekhez bizony „pénz, paripa, fegyver” szükségeltetik. Amiből valóban kevés jut mostanában. „Kamaszkorú” szakmánknak ezt a dilemmát kell napról napra feloldania. Azzal igazolja-e létét, hogy még a leghelyzetekben is képes valós eredményeket produkálni, vagy azzal, hogy nagy meggyőző erővel bizonyítja, mi minden hiány-

zik ahhoz, hogy eredményeket érjünk el? Ennek eldöntéséhez valóban nem vagyunk elég felnőttek. Még a szélsőségesek is bizonytalanok.

Hargitai Lajos, kiváló kollégánk a minap a *Valóságban* (1985/8. sz. a szerk.) tárta a világ elé mardosó lelkifurdalását, mert nem maradt népművelő egy olyan faluban, ahol még a minimális feltételei sem voltak meg a munkának. Nem kevésbé kiváló kollégáink viszont olyan feltételekhez kötötték volna a művelődési otthonok pusztá létét is, amelyek alapján – mint *Urbán Gyula* igazgató, a decemberi országos tanácskozáson elmondta – a szakszervezetek fővárosi művelődési háza még klubkönyvtár beszerelést sem kaphatna.

Nem az a mi legfőbb gondunk, mikor és mennyire szeghetők meg a szabályok, hanem az, hogy még azt sem tudjuk eldönteni, mi kell ahhoz, hogy elindulhasson a karaván. Van, aki pusztá lelkesedésén tevelgelve is nekivágna a sivatagnak, és van, aki annyi feltételt szabna, hogy ha az mind meglenne, már nem is kellene a karaván, a saját lábukon is elmennének a dolgok.

„Vajon, javít-e helyzetünkön az önvádaskodás el nem végzett dolgaink miatt? Aligha. Ezen a munkaterületen nem lehet megtenni semmi olyat, amire nincsenek együtt a többirányú feltételek. Pesszimizmusra ugyan lenne okunk, hiszen a közművelődés anyagi feltételei folyamatosan romlanak, ugyanakkor érzékeltetni lehet a társadalmi feltételek bizonyos javulását.”

Lám!

Bárhol van a helyünk a karavánban, mi csak állunk, tépelődünk, keseregünk, vagy vitatkozunk. Csoda-e, hogy végül otthagynak? A karavánnak haladnia kell! Lesz, amit nélkülünk nem vihet magával, és az nagyon fog hiányozni később, mégsem várhatja meg, míg mi háromkilincső ajtóinkkal vacakolunk. Már így is erős késésben van.

Népművelő vagyok. Dolgom van a világban, nemigen érek rá leltározni, mit nem tudok még. Azt kell hasznosítanom, amit már tudok, és úgy, ahogy lehet. Szorongásaimmal, kételyeimmel – melyek természetes velejárói minden jelentős munkafeladatnak – magamnak kell megbirkóznom, mert *„itt a részleges ellebeteetlenülés is végzetes”*. Ki bizna rám bármit, ha látja, hogy magamban sem bízom?

Tudom, hogy még jó ideig nem található ideális munkafeltételeket, de mert tudom, számolok is vele. Elviselem. Talán addig is eljutottam már, hogy nem akarok mindenáron báli cipőt varrni ott, ahol a bocskor a célszerű viselet.

Konfliktusaimat, ütközéseimet minden rendű és rangú felsőbbiségekkel munkám természetes velejárójának tekintem. Minden szakmának vannak kényelmetlenségei. A miénknek ez. (*„...az igényesebb népművelőknek igazi gondot nem az átélt konfliktusok okozzák...”*) Valódi fájdalmat csak az okoz, ha látszatok előállítására kell fordítanom jobb sorsra érdemes energiáimat. Attól rendszerint megvadulok és ilyenkor kereshetem megint a helyemet, de messze nem vagyok biztos abban, hogy ez egyértelműen negatív jelenség. A hiba elkerülése lehet akkor a teljesítmény, mint az eredmény elérése.

Mivel ember is vagyok, nekem is hiányoznak olykor az elismerés látható jelcí – családomnak is nehéz megmagyaráznom, mire megy el annyi tenger energiám, mire vittem –, de legalább annyira muszáj népművelőnek lennem, hogy ezzel ne törődjem túlzottan sokat. Egyszer s mindenkorra el kell dönteni, elismerést, rangot, beosztást akar-e az ember, vagy eredményeket. Szép lenne, ha egybeesne a kettő, ha az előbbinek az utóbbi lenne a feltétele, még

inkább, ha az utóbbinak az előbbi a törvényszerű következménye, de mert nincs így, legjobb ezt is tudomásul venni. Egy sarkkutató ne ábrándozzon a trópusokról.

Állóképesség nem ehhez kell igazán, hanem a kudarcok elviseléséhez. A népművelés tipikusan kudarcszakma, soha, semmi sem biztos benne. Emberekkel dolgozunk és hál' istennek nincsenek kényszerítő eszközeink, soha se számolhatunk minden tényezővel. Ami ötször sikerült, hatodszorra tökéletesen megbukhat. És akkor el kell kezdeni teljesen előlről, épp annyi bizonytalansággal, és nagyon kell hinni abban, hogy ezúttal sikerül, különben magunk építjük be a kudarcokat a folyamatokba. Aki nem tud 24 óra alatt regenerálódni, az alkalmatlan erre a pályára. Talán egy jó adag naivitás is elengedhetetlen.

Ezért nem hiszek abban, hogy értelmiségiek lennénk, legalábbis a szó „intellektüel” értelmében nem. Mi nem tudjuk előre fejben megoldani a dolgokat. Felkészültségünk jó része mindig akcióban nyilvánul meg. Mint a portyázóknál, akiknek egyszerre kell stratégiáknak és csatároknak lenniük, azaz a haditudományok mellett a kardforgatást is meg kell tanulniuk. Csak ezt se-hogy se akarjuk megérteni.

Képzésünk is ezért rossz. Ahol elmélettel igyekeznek felvértezni bennünket, ott nem szerezhetjük meg a napi munkához szükséges képességek, készségek minimumát sem, ahol pedig erre helyezik a hangsúlyt, ott az elméleti háttér válik használhatatlanul faghijássá. Valamelyikbe mindenképpen belebukik az, aki kinnal, keservvel meg nem szerzi valahonnan a hiányzó ismereteket. Ezért akkora a fluktuáció, annyi a pályaelhagyó, ezért, *„hogy a színész mesterség után... a mi foglalkozásunk produkálja a legtöbb neurotikus esetet, lelki sérülést, pesszimistát, bőzöngőt, otthontalant”* – már, ha ez valóban így van. Mert, aki kibírta az ilyesfajta pályakezdést, az sokkal erősebb, szívósabb, rátermettebb lesz, és tucatjával sorolhatnánk az ilyen népművelőket is. Kegyetlen a dolog, de egész jól működik a természetes kiválasztódás. És a szakma rangját mégiscsak ők teremtik napról napra, nem a nyavalygók, siránkozók, panaszkodók.

Mert a mi pályánkon ez a veszélyes narkotikum. A panaszkodás. Aki egyszer elkezdte, nem tudja többé abbahagyni, és már csak ebben lel vigaszt. Sajátos szakmai folklórként keringenek a történetek démoni gonoszságú tanácselnökökről, szb-titkárokról, pártfunkcionáriusokról, akik mind-mind abban lelik örömüket, hogy bennünket megaláznak, ostobaságok elvégzésére kényszerítenek, lehetetlen helyzetekbe hoznak. Egymást már félszavakból is értjük, bárki, bárhol folytatni tudja egy hasonló történettel... Talán ez az egyetlen terület, ahol mind egyetértünk, és észre sem vesszük, kívülről mindez milyen érthetetlen és szálnalmas. „Szép feleségeink” is ezért unják meg nagyon hamar „ezt a hülye népművelést”. Veszélyes dolog a mártíromság. Aki egyszer belekóstolt, nem tud meglenni nélküle. Azt hiszem, a pedagógusok is akkor veszítették el korábbi jelentős presztízsiüket, amikor sajnálatni kezdték magukat.

Panaszaink legsűrűbben visszatérő eleme, *„hogy a legkülönbözőbb képzettségű igazgatásban és irányításban dolgozó emberek azt hiszik, ők igazából értenek ehhez a »területhez«.* Ebből következően – valamint hivataluknál fogva – kötelességüknek érzik az alájuk rendelték helyett gyakorlati, sokszor tisztán szakmai kérdésekben is dönteni.”

Mennyire jellemző ránk, hogy szinte egyazon sóhajtással keseregünk azon, milyen hiányos, parrtalan, megszerezhetetlen a szaktudásunk, meg azon, hogy hozzá nem értők belepofáznak „tisztán szakmai” kérdéseinkbe. Persze, hogy beleszólnak! „A legkülönbözőbb képzettségű igazgatásban és irányításban dolgozó emberek” maguk is súlyos identitászavarokkal küzdenek. Olyan sokan dirigálják, ugráltatják őket, hogy legalább ezen az egy, „veszélytelen” területen szeretnék kiélni hatalmukat. Ezért szólnak bele, nem azért, mert érteni vélik. Meg valamilyen parkinsoni öntörvényűségből eredően. Akinek utasítási jog adatott, annak valahol, valamiben kell is utasításokat adnia, hogy igazolja létét. Alapos szakértelem híján viszont ezt célszerű olyan területekre korlátozni, ahol a tévedések következményei vagy ki sem derülnek, vagy másra háríthatók. A mi területünk pedig ilyen. Ezzel éppúgy számolnunk kell, mint egyéb korlátainkkal.

Hogy én is elmondjak egy tanmesét: Az egyszerű juhásznak valami olyat rendelt a gazdája, ami nem volt éppen okos dolog, de kötötte erősen, hogy meglegyen.

– Nem lehet azt gazduram! Azt a bürge nem szereti.

– De a teremtésit! Kendet én szegődtettem, mi gondja rá, mit szeret a bürge?!

– Mert a pásztora meg én vagyok!

– És, ha elcsapom kendet?

– Azt lehet. De amíg el nem csap, mégiscsak így lesz. Mert a juhásznak nemcsak tisztessége, de esze is volt elég. Tudta, ha elpusztul a nyáj, akkor is őt csapják el, csak akkor már okkal. És ki fogad fel olyan pásztort, aki egyszer már tönkre vitte a nyáját?

Igaz, nem volt értelmiségi.

Vagyok annyira népművelő, hogy fájjon Brunda Gusztáv szép és igaz cikke. Alanyi költőket megszégyenítő hitelességgel mutatja be egy szakma elpusztult (vagy ki sem fejlődött) önbecsülését, identitászavarait, narkomán önpusztítását. Ezért is kell vitatkoznom vele. A lírai hitel nem igazol semmit. Ez van (jobbára ez van), tény. De nemcsak ez lehet és nem ennek kell lennie. Az életképtelenséget csak a kipusztulás hitelesítheti. Addig azért meg lehet próbálni egyet s mást. Tán kereshetünk feladatokat a most szerveződő, differenciálódó csoportok, közösségek körében is, idővel talán fel is mondhatjuk „a társadalom reprezentatív eseményeinek szakszerű kiszolgálását, a szimbólumok politikai szándékok szerinti alkalmazását, különféle események jó hatásfokú megrendezését”, de egyelőre és legelsősorban magunkban kell rendet teremtenünk.

„...tudhatod, hogy csak emberi tartásod megőrzésével érbetsz el valamit a számodra kijelölt terepen, mert ez munkaeszköz, de...” Ez a de a legkegyetlenebb látélet, amit magunkról kiállíthatunk.

„Bizonytalan célok, kétes szakmaiság, eszköztelenség, alacsony jövedelmek, személyiségzavarok, gyakori ripacszkodás” – nem vagyunk ünnepezt sztárszakma, szentigaz. A screg végén kullogunk, mint az orvosok elődei, a „dögészek”, akiket senki se tartott semmire – míg rájuk nem szorult. Onnantól kezdve már csak azon múltott a tekintély, mennyi volt a gyógyításban a tudomány és mennyi a hókusz-pókusz. Lehetséges, hogy az akkori orvosok meg azon keseregtek „lehet-e egyáltalán a létezés (az egészségben létezés) szakmásítani”. Lehetett.

„Az én észk költőim...”

...és hosszan következhetne a felsorolás, nevéké; kezdődik azonban ez az egész ott *Bereczki Gábor* professzornál, aki a fordítás e munkálataiba bevont, a munkaalkalmat az *Európa Kiadó* műhelye adta, és ennek most már másfél évtizede lesz lassan, és mindvégig érezhettem támogatásukat. Köszönet érte! Ha egyéb nem történt is, elindultak gondolatok és rokon-érzelmek, valódiak, itt bennem, e költők és népük iránt; nem véletlenül használtam egy szót, gondoljuk meg: észtek...! És elindulhattak kapcsolatok, bensők, remélem, az olvasókban is emitt-ott. *Észk költők* a címe annak az 1975-ben megjelent antológiának, melyben szerény társ-szerepem lehetett, s onnét a nevek: *Johannes Semper, August Alle, Valmar Adams, Uku Masing, Arno Viiblemm, Kalju Lepik, Ivar Grünthal, Debora Vaarandi, Juban Smuul, Ellen Niit, Ain Kaalep*; közben egy alkalommal a *Szovjet Irodalom* számára *Arvi Siig*; és alighanem pontatlan a sorolás, hanem hát az élmény-részletesség sem adatik meg ebben az „előzetesben”, a költők így afféle kavicsként szerepelnek itt, soraimban, mint *Pilinszky János* versében a tengerpartot járó kisgyerek egyetlen-köve, olyan mindegyikük így, mindöröktől fogva valakié lehet bármelyiküknek egy verse, egy sora, egyetlené válhat akármi tőlük akárkinek, s az egész tengert zúgja vissza csendjük, és fordítva. Ott, a tengerparti-kavics-versben (s nem véletlenül szeretném egyik legkedvesebb versem pattintásnyi villanását adni emlék-fényül, tisztelet-jelül e rokonainknak!) elválásról van szó; mármost a költészet nagy vigasza, hogy maradandó lehet, ha magunk is úgy akarjuk. Élhet a kapcsolat; s hogy eseménytörténetig jussak legalább, elmondom gyorsan: egyre-másra vágyódtam a feladatokon *túli* észk-fordításra is. Bereczki professzor és felesége, a tárgykörnek nemcsak szakértői, de nagyszívű istápolói az ügynek, értő fordító-művészek és önzetlen nyersfordítók, az együttdolgozás oly alap-fogalmával ismertettek meg, ami számomra ma is példaszerű és mindenkor áhított. Magam kértem tehát matériát tőlük, s kaptam is, és az ő tanácsuk, irányításuk, szeretetük vezetett oda – vezetett engem; de, ami a legfontosabb, juttatta a dolgot, s nem általában, hanem konkrétan, gondol –, hogy újabb nevek sorakozhassanak az eddigiek mellé „az én...” listámon, azaz, majdani világirodalmi versfordításkötetemben, illetve itt e hasábokon. Akiket még megismertem, ha töredékesen is, ha legfőbb vonalak nyomán csak, villanással, vagy alap-ráérezhetéssel, íme, álljon itt a kavics-utalás őket illetően is. *Arvo Valton, Aira Kaal, Juban Viiding, Madli Morell, Vivi Luik, Mats Traat, Jaan Kaplinski, Jaan Kross, Kersti Merilaas...* és most jövök rá, hogy egyéb dolgok is voltak közben, például a *Lomboságak szivverése*, a *Móra Kiadónál* 1983-ban a világirodalom emennyi-annyi

„madarokról és fákról” szóló versével megjelent fordításantológiám is „egy-az-egybe” Bereczkiéktől kért észteket is tartalmaz, csak akkor még nem mer-tem nekiveselkedni, azaz, még ennyire se, de úgy érzem, a java hátravan így, s össze kell állnia egyszer egy „teljesebb” és „saját” kis észteket... tehát vannak tervek, legyen erőnk és lehetőségünk a tiszta ügghöz; a kedvünk meg- van, és egyelőre – ami a legfontosabb –, itt vannak ők maguk; az én észte-jeim néhány „képviselője”, pár verssel. Köszönet e megvalósulásért mindenki- nek, akit köszönet érte illet.

TANDORI DEZSŐ

JAAN KROSS

Barátom ablaka előtt...

Barátom ablaka előtt
május zúdít esőt
a kesernyés illatú tujafára.

Barátom asztalán
szótárak, kitarva,
bennük görög, szláv, gót, latin betűk.

Barátom, láthatóan,
e puszta betűkbe mélyed,
asztalára hajolva.

De a görög, szláv, gót, latin betűk honában
– ki látja? – május esője zuhog
a tujafára.

Zuhog, suhog az eső,
pontosan, mint az én barátom
ablaka előtt.

A végtelenség pillanata

Furcsák a virágok:
nappalra nyitnak,
alkonyatra bezárnak.
Minden egyébbel
épp fordítva van ez.
Minden egyéb: nappal van zárva;
szín, forma, érték, haszonelv,
a lakat, a láda;
s jön akkor az alkony a zajtalan kulccsal,
szín, forma, érték, haszonelv
mögül kitarul
a Fatörzs, a Fűszál, az Ódon Kőfal, a Rom Vár,
mellettük az Új Fal, a Meszesvödör,
ottfelejtve az Épület állványzatán,
s a végtelenség e pillanatában,
ha jön a sötét,
a szív
meglátja néha Minden Dolgok Lényegét.

VIIVI LUIK

A visszajárók

Idők csak eljárnak,
szánalmak fakadnak;
madarak elszállnak:
tollak, ha maradnak.

Még magas égboltról
őszi derű les ránk:
mint rég... mintha otthon
- rég - ablakot mosnánk.

Fürkészem a messze
kék eget mind többet.
Anyám jár eszembe,
s tűnt fények... a földek.

Megállni, hallgatni...

Fáradni, megállni,
kőre, tuskóra lépni,
sietős vándorokat
útfélről nézni.

Megállni, hallgatni,
szemet égre szegezni;
fönn nyírfakorona,
kövön lenn moha: ennyi.

Forrást észrevenni,
tudni: rejt még tehát
vizet a föld, mely tör feléd,
kristály-szent tisztaság.

Homokon, kavicson
pillantást átpréselni,
mélyek mozgásával
megértőn egynek lenni.

S akkor a vándor-néppel
megint nekieredni.
Igét, látomást, képet
hinni újra, követni.

Forrást – hívője – hagyni,
áradni csak tovább,
vinni – hinni! – öröklét
esztelen pillanatát.

DEBORA VAARANDI

Tavaszi cselfogások

Tavaszi fogások,
ti aljas cselfogások!
Csontfájások, hasogatások,
derekunk táján
szorgoskodó fakopáncsok.
Falábon fabábok:
gondolataink nekivágnak
– hopsz, hopsza! – a határnak.
Angyalgyökér, boglárka:
rágom a tavaszt trallázva.

Rövid ahhoz az élet...

Rövid ahhoz az élet
hogyan élni megtanuljunk
létezni megtanuljunk
hogyan szemtől szembe nézzünk
bármivel ami van
sajduló szívvel
saját magunkkal
kedvesem
veled

*Messze menni
folyton-folyvást*

Messze menni folyton-folyvást
visszajönni folyton-folyvást
otthoni udvar fűvére
puha-nedves
ha jársz rajta
mezítláb
vissza a vén boronafalhoz
az tartott meg szálegyenesnek
idegen város
messzi magányán
hogyan elmentél
s visszajöttél

MATS TRAAAT

Madárvasár

Hallgasd a madárdalt, tavasz szenvedélyét!

A jege-tűnt tavon fénylenek a pászmák,

A jege-tűnt tavon fénylenek a pászmák,

halld e szerelmi dalt, hatalmasan árad,

szürke nappalunkba ontják sárga csőrök,

mint örök reményt, mint izzó, rőt parázslást.

Megenyhül a világ, éjjel az anyaföld

éberén faggatja ölében a szülés

fájdalmait; gúnyos mosoly öreg arcán.

annyi

annyi a látnivaló
 dicsérni se győződ
 a fényt az árnyat
 a fény meg az árny játékait
 az örök eszmebolyongást
 a föld fölé hajló fákat

 szeretem a nyarat
 mindenk
 felett és alatt
 síma homokbuckáit

 a vakító-világos falakat
 a nyári nap keze alatt
 minden kert egy örökkévalóság
 fűszál a gyermek kezében

 ajtók-ablakok tárva
 semmi görcsük-reteszük
 a szem mindent elér
 még a viharban is ott
 a lélek útjának nem szab határt
 semmi forma

Imádság

Hogy szerettem volna hosszan
 írni mondatom. . . !
 Ó, nagy ég, kérlek, adj
 lélegzetnyi szünetet,
 szünet szakadéknak mélyet,
 csendességnek hosszadalmat,
 hallgatás termének ürt –
 léleknek hálaimát.

MADLI MORELL

Négy haiku

Öreg zongora
 – félszárnyú, sötét madár –
 szárnyal, mint soha!

XXX

Tölcsérgomba-nép.
 Virágcsokor a vén fa
 sírhalmára lép.

XXX

Daru-ék röppen.
 Szarufa az év fölött
 őszi esőben.

XXX

Tört jég-szájon át
 meséket dadog a víz,
 s fékező magát.

A világ peremén

Csillog a tenger, marja szemünket.
 Parti kövek perzselik a talpunk.
 Boglárkák, omladék-peremről,
 a csitult víz fölé hajolnak.
 Világ peremén – kék végtelenség!
 Miért, hogy oly' komor most ez a nimbusz,
 mit átitat szépséggel telt világ-gond?
 Remegés, rángás járja át a lelket. . .
 A tenger túlfelén, igen, ott mi lehet?
 Minden tenger előtt megszakad a világ.
 A tengeren túl: más apók, anyók,
 más boroshordók vannak, más örömek, más
 dallam szól, más nyelv járja, mennyiféle. . .!
 Adj' istent mondunk? Nekik búcsúszó az,
 bal oldal nekik a jobb oldalunk.
 Csend. . . csend. . . A boglárka virága fénylő
 port szór az égercserjés-belvilágba.
 Nem segít most már semmi hatalom –
 a Tavasz nevű Idő véget ért.
 Mondjátok, amit mindig mondotok:
 hogy a „világvégénél” komiszabb ez.
 Átkom, könyörgésem szóljon: „Gyerünk,
 kezdjétek újra. . .” – ?! Legyen más idők
 kezdete a végből, sötétből újra
 világosság. . . fogjon megint a varsám
 arany halat. . . De nem hallgat reám már
 az arany hal. Les rá mohó sírály.
 Csillog a tenger, marja szemünket.
 Parti kövek perzselik a talpunk.
 Boglárkák, omladék-peremről,
 a csitult víz fölé hajolnak.

„Ég veled, barátom...”*

Jeszenyin halála és a jeszenyinizmus

Sokan úgy látták, hogy élete végén Jeszenyin elpazarolta zsenijét, isten dudája elherdálta talentumát. A valóság ennél bonyolultabb és szomorúbb is. 1924–25-ben a költő sokat hányódott, törődött. Nem volt állandó, bejelentett lakása, hol itt, hol ott húzta meg magát. Lesoványodott, legendásan dús haja megritkult, szeme kékje megszürkült; gyermeki jókedve, mosolya, szemének, szájának kifejező ereje eltűnt. A kemény kobakú, szilaj legény élete végén űzött farkaskölyökre hasonlított.

Rengeteget dolgozott, élete gyertyáját két végén égette. Gyűjteményes köteténc kiadói jogát eladja a *Goszizdat*nak (Állami Kiadó), tízezer sort, soronként egy rubelért, egy összegben kétezer rubelt kér, a többi kifizetését részletre tervezik 1925 augusztusától 1926 áprilisáig. Nagy terveket sző, az utolsó időszak verseit *Berkenyemáglya* című kötetébe gyűjti össze.

1925 márciusában megismerkedik *Szofja Andrejevna Tolsztajjával*, Lev Tolsztoj unokájával és szeptember 18-án házasságot köt vele. Kapcsolatukról azt írja *Nyikolaj Verzsickijnek*: „A családi élet se akar összerázódni. (...) Új rokonsággal aligha fogunk összeemelegedni, itt minden annyira tele van a »nagy öreggel«, olyan sok van belőle mindenütt, az asztalokon és a fiókokban, a falakon és talán még a mennyezeten is, hogy élő ember számára nem marad hely. Ez pedig fojtogat engem...” (Moszkva, 1925. június–július.)

Jeszenyin hiába érezte magához közel Tolsztojnak a földhöz való viszonyát, a saját szavaival szólva, „a természettel közösségben élni” elvet. (Élete utolsó két esztendejében falura akart költözni, a falusiak életét akarta élni.)

Hiába vonzotta Tolsztoj látásmódja és ragadta meg „a földművelő munka fensőbbisége más munkákhoz képest” felfogás, a Tolsztoj-unokával kötött házasság, az új környezet felerősítette benne korábbi érzését, hogy számára Tolsztoj mégiscsak úr, hogy gyökeres különbség van köztük, amely kihat új családi életére is.

Balsejtelmci hamarosan igazolódtak: újabb házassága is tévedésnek bizonyult. Bár fegyelmezni próbálták magukat, mégis egyre gyakoribb lett a veszekedés, civódás Jeszenyin és Szofja Andrejevna között. A költő mind gyakrabban járt laza részegen. Ha valaki ingerelte, rögtön belekötött, megtorolta a legkisebb bántást is. *Nyikityin* jól látta: „*Szerjozsa az utolsó időkben hunyorog szemmel élt... hunyorogva korbelykedett, és hunyorogva csinálta botrányait.*” *Alekszander Voronszkij* 1925 kora tavaszán már Bakuban is „számkivetett és hivatalan vendégnek” látta a költőt, „egész lényét számkivetettnek” érezte, és beléhasított a felismerés: „már nem fog sokáig élni; kialszik benne a láng.”

*Részlet a *Jeszenyin világa* című kismonográfiából, amely az Európa Könyvkiadó gondozásában fog megjelenni.

Jeszenyin az utolsó években már beteg volt, de nem akarta magát gyógykezeltetni, félt a kórháztól. Amikor pedig hosszas rábeszélésre beleegyezett, hogy beutalják a klinikára, megtiltotta, hogy felesége, Szofja Andrejevna felkeresse.

Alekszandra Jeszenyina így emlékezik vissza erre az időszakra: „November 26-án Szergej a Pirogov utcai idegklinikán fekiúdt. Szép, világos szobát kapott a második emeleten, az ablak előtt behavazott, nagy fák álltak. Megengedték, hogy a saját pizsamájában járjon, otthonról kapjon ebédet. Néha Kátya vitte be neki az ételt, de ez rendszerint az én feladatomból volt.

Az egyik vasárnap meglátogatta Anatolij Marienhof a feleségével, Nyikrityinával, a Kamaraszínház művésznőjével. Először láttam őket Szergej és Marienhof összeveszése óta, igaz, hogy nemrég kibékültek. Szergej nem várta őket, zavartba esett, egy kicsit ideges volt. Nem tudták egymást megérteni, és Szergej hirtelen panaszkodni kezdett a kórházi rendre, azt mondta, hogy dolgozni akar, de ebben a környezetben nehéz. Valóban a klinikán nehéz volt dolgozni. Egész éjszaka nem oltották le a villanyt, a kórterem ajtaja sarkig nyitva állt.

Különösen nehezen viselte el Szergej a látogatási napokat, mert az ő szobája a bejárat mellett volt, a látogatók ott haladtak el és be-benéztek hozzá.

Kéthónapi kórházi kezeléstről volt szó, de két hét múlva Szergej úgy döntött, hogy nem marad egy hónapnál tovább. Nem szándékozott visszatérni Tolsztaijához, az a gondolat is megfordult a fejében, hogy végleg elhagyja Moszkvát, Leningrádban telepedik le.

December 7-én táviratot küldött Erlich leningrádi költőnek: »Azonnal keress két-három szobát. 20-án Leningrádba megyek lakni. Táviratozz. Jeszenyin.«

Az ő terve szerint ebbe a két-három szobába vele kellett volna mennem nekem is Kátyával.

December 19-én Kátya és Naszedkin törvényes házasságot kötöttek az anyakönyvi hivatalban, és ezt azonnal megmondták Szergejnek. Szergej örült a híreknek. Ragaszkodott Vaszilij Fjodorovicshoz, és ő maga mindig azt tanácsolta a húgának, hogy menjen feleségül hozzá.

Azonnal elfogadtuk azt a döntést, hogy Naszedkin is Leningrádba jön, és velünk fog lakni. S ugyanott, Leningrádban megtartjuk a lakodalmukat.

December 21-én Szergej valamilyen ürüggyel kiment a klinikáról. Máskor is előfordult már, hogy kiengedték, de még aznap mindig vissza is tért. Most nem jött meg. Otthon sem volt. Az egész házat izgalomba hozta, minden percben vártuk.

Két napig a szerkesztőségi és a kiadói dolgait intézte, és elbúcsúzott a barátaitól. Az estét a Herzen-ház klubjában töltötte.

December 23-án este hárman voltunk Szonyánál: Szonya, Naszedkin és én. Este hét óraker megjött Szergej is Iljával. Haragos volt. Senkinek sem köszönt, le sem vetette a kabátját, gyorsan átment a másik szobába, ahol a dolgái voltak, és sietve bedobálta őket egy bőröndbe. Majd Ilja, a kocsis segítségével kivitte a holmiját a lakásból. »Viszontlátásra« – morogta a foga közt Szergej, s ő is kilépett a házból, becsapva maga után az ajtót.

Szonyával kimentünk az erkélyre. Csendes, langyos este volt. Nagy pelyhekben, lustán keringve bullott a hó. A főbejáratnál Ilja és a két bérkocsis a szánon rendezgették a bőröndöket. Lentről jól hallatszott az elutazók hangja.

Láttam, amint Szergej felül a második szánra. A torkom hirtelen összeszorult. Nem tudom megmagyarázni akkori állapotomat, nem tudom, miért, de egyszerre csak felkiáltottam:

- Isten veled, Szergej!

Némán hulltak a hópelyhek, belepték Szergej sapkáját és nyitva felejtett kabátjának prémgallérját.

Ilyennek láttam Szergejt utoljára.

Hirtelen felemelte a fejét, kedves, ragyogó mosolyával rám mosolygott, intgetett, és a szán eltűnt a báz sarka mögött."

Jeszenyin elbúcsúzott barátaitól, még a haragosaitól is azt kérte, ne emlékezzenek rá rossz szívvel. Puskin moszkvai szobrához is elment, hogy elbúcsúzzon költői eszményképétől. Meglátogatta első feleségét, Zinaida Reichet, elbúcsúzott gyerekeitől, Tatjánától és Konsztantintól. Mindenkinék azt mondta, hogy Leningrádba utazik, és új életet kezd.

Szinte teljesen pénz nélkül indult útjára, a tíz évvel ezelőtti költővé avatás színhelyére. Naszedkint kérte meg, hogy egy 250 rubeles csekket váltson be és küldje utána a pénzt. Sokan elhitték a költőnek, hogy remekül van, szakított Szonyával, véglegesen átköltözik Leningrádba, ahová azért megy, hogy új életet kezdjen és dolgozzon.

Elment *Ivan Jevdokimov*hoz, az Állami Kiadónál készülő *Összegyűjtött műveinek* a szerkesztőjéhez is. Átadott neki egy írásbeli nyilatkozatot, amely szerint minden korábban adott meghatalmazást érvénytelenít.

December 25-én érkezett Leningrádba, az Angleterre hotelban az ötös szobában szállt meg, ott, ahol korábban *Dumcannal* is lakott. Négy napot töltött barátaik körében. December 27-én reggel szállodai szobájában *Usztyinová*-nak, egy régi íróbarátja feleségének a jelenlétében átadott egy darab papírra írt verset Wolf Erlichnek azzal a kikötéssel, hogy Erlich csak később olvashatja el. Aztán a belépő szobaasszonynak zsörtölődve mesélte, hogy az este tintát sem talált, ezért megvágta a karját és vérével írt verset. A 27-ét Erlich, Usztyinov és Usztyinova körében töltötte. Délután Usztyinovnak *A fekete emberből* olvasott fel részleteket. Másnap Erlich, Usztyinova és Usztyinov a szálloda alkalmazottjainak jelenlétében kinyitatták Jeszenyin szobáját. Az orvosszakértők megállapítása szerint a költő 28-án hajnali 3 és 5 óra között kivethette el az öngyilkosságát.

1918-ban, a *Falusi szertartáskönyvben* csupán pillanatnyi keserűség dik-tátá lemondásnak tünnek szavai: „*Szívem nehez örömkeseű... / Felvérzi számat az ének... / (...)* annyit tudok: meghalni inkább, / mint élni / lenyűzött / birrel!”

De már a baku-i búcsúintés nemcsak a Kaukázustól, hanem az élettől való búcsúvétel gesztusa is: „*Ég veled, Baku! Törökföldi kék / Hidegül vérem, éom szertemállik... Ég veled, Baku! Ég veled vig ének! / Barátomat utólszor ílelem*". A távoli üzenet összecseng vérével írt búcsúversével: „*Ég veled, barátom, isten áldjon, / elviszem szívemben képedet. / Kiszabattott: el kell tő-ed válnom, / egyszer még találkozom veled. / Istén áldjon, engedj némán el-köszönöm. / Ne borgaszd a fejedet, hiszen / nem új dolog meghalni a földön, / és nem újabb, persze, élni sem.*" (Rab Zsuzsa fordítása)

Csillagárva kései magyar költőtársa ezt írta: „*kész a leltár. / Éltem – és ebbe más is belehalt már.*" Mindkettőjüket megelőzte a halálban és a búcsúintésben a „szürkeségek magaslatára” emelkedő *Blok*: „*Mit éljek itt, szívem*

sivár! / Ha volt is bármi cél... / Ami rám vár, hiába vár". Majakovszkij ítélete így hangzik: „A szerelem bárkája szétzúzódt az élet partján.” Mintha bennük is a múlt kelet-közép-európai poétasorsa üzent volna, rövide szabva földi jelenlétüket.

Jeszenyin húgai, Kátya és Alekszandra december 25-én, a téli szünet első napján hazautaztak Konsztantyinovóba. Többnapos szélcsendes hóesés után, december 28-án hóförgeteg kerekedett. Zúgott a vihar, kavarta a havat. A szülőfalu nagyharangja izgatottan szólt, hangjával segítve az utasokat, hogy a hóviharban eljussanak a lakóhelyhez. Másnap reggel a Jeszenyin családra rászakadt a leningrádi tragédia szomorúsága. Alekszandra Jeszenyina emlékezete így őrizte meg a fájdalmas események krónikáját: „Tizenegy óra körül a sürgönykibordó mehozta az első, figyelmeztető táviratot: »...Szergej beteg. Leningrádba utazom. Naszedkin.«

Szergej beteg, mi történhetett veled az öt hónap alatt, amióta nem látunk? Idegesek lettünk, de az némileg megnyugtatt bennünket, hogy mellette van szívbéli barátja, Vaszilij Fjodorovics.

Három óra körül ismét jött a sürgönykibordó, ez alkalommal hozott még két táviratot: egyet Moszkvából, Szergej barátjától, Anna Abramovna Berzinytól, aki azt írta: »Szerencsétlenség történt, gyertek hozzám«, a másikat Vaszilij Fjodorovicsától, Leningrádból, Szergej halálhírével.

Házunk megtelt sirással és nyugtalansággal. Azonnal indulnunk kellett, bár a vonat az állomásról csak késő este indult, de már kezdett szürkülni, és az utóbbi napokban az utakon hóbegyek keletkeztek, amelyeken át el kellett jutnunk az állomásra. Lovunk szügyig süppedt a hóba.

Másnap reggel hárman, anyánk, Kátya és én megérkeztünk Anna Abramovnához. Apánknak otthon kellett maradnia, kellett valaki otthon a háznál. Miután megérkeztünk Moszkvába, s megtudtuk a részleteket, feladtuk neki egy táviratot: »Temetés holnap, 31-én.«

Szergej halála váratlanságával sokakat lesújtott. És egyszerre világos lett, milyen nagy a nép szeretete a költészete iránt.

A vonathoz, amely Szergej holttestét hozta Leningrádból, több ezer ember kiment a Kalancsevszkaja térre, hogy részt vegyen a gyászmenetben. A koporsót Szergej holttestével a Nyikitszkij körúton levő Sajtóház (a mai Újságírók Háza) dísztermében állították fel. A Sajtóház kerítésének vasrácsaira nagy vásznat feszítettek ki, amelyre nagy, fekete betűkkel ez volt ráírva: »Szergej Jeszenyin, a nagy nemzeti költő teste nyugszik itt.« Egész éjjel, virradatig végeláthatatlan áradatban jöttek az emberek, hogy végső búcsút vegyenek Szergejtől. Szól a gyászdal, kattognak a tudósítók fényképezőgépei, a művészek rajzokat készítenek. Vált a díszőrség.

A Népbiztosok Tanácsának határozata értelmében Szergej temetéséről az állam gondoskodik.

A temetésen minden irodalmi szervezet részt vett, sorfalat álltak, amely előtt elvonult a gyászmenet.

December 31-ének ködös reggelén a gyászinduló hangjaira Szergej koporsóját legjobb barátai a vállukon vitték ki a Sajtóházból, és ráhelyezték a gyászkocsira. A sok ezres tömeg elindult a Sztrasznaja térre (ma Puskin tér), a Puskin-szoborhoz. A temetés egyik résztvevője, Libegyinszkij, befejezve visszaemlékezéseit Jeszenyinről, 1957-ben ezt írta: »Mielőtt kivittük volna Jeszenyint a vaganykovói temetőbe, koporsóját körbevittük a Puskin-szobor

körül. Tudtuk, mit teszünk: ő a puskini dicsőség méltó utódja volt. A Puskin-szobortól a menet a Tverszkaja jobb oldalán a Herzen-házhoz vonult, ahol ebben az időben Moszkva minden irodalmi szervezetét összpontosították. Itt volt a második állomás. Az írók szövetségének elnöke, Kirillov mondott búcsúbeszédet.

A harmadik állomás a Kamaraszínháznál volt. A színház vonószzenekara a gyászdulót játszotta, Ceretelli színész pedig koszorút helyezett el a halottaskocsin.

A Kamaraszínháztól a menet a vaganykovói temetőbe indult. A soknapos hóvihár után ezen a napon szélcsend volt és tavaszi meleg. Talpunk alatt cuppogott az olvadt hó. Dél felé szétozlott a köd, felragyogott a fényes nap, de ez a meleg nem tudta eloszlatni a bánatunkat.»

Jeszenyin halálát követően kampány indult a „társadalmi rosszként” jelentkező „jeszenyinizmus” ellen. A költő öngyilkossága a NEP-korszak éveiben utat tévesztett értelmiségi fiatalok körében öngyilkosság-sorozatot indított el. Jeszenyin sírjához a wertheri időket idéző módon zarándokoltak az öngyilkosjelöltek. Több szenzációhajhász írás, cikk, brosúra jelent meg róla. A bulvárirodalom és a zsurnalizmus szennyes áradata zúdult emlékére. Ilyen szomorú hatású volt *A. Krucsonib Jeszenyin sötét titka* című könyvecskéje és *A. Marienhof Regény hazugság nélkül* („Roman bez vranyja”). Ez utóbbiról Gorkij így ír *D. A. Lutobinnak*: „Nem vártam, hogy A. Marienhof »Regény hazugság nélkül« című műve tetszeni fog Önnek, nekem nincs jó véleményem róla. A szerző leplezetlenül nihilista; Jeszenyin alakját gonoszul ábrázolja, drámája így nem érthető. Pedig mélyen tanulságos, nem kevésbé, mint Jeszenyin költészete.”

Gorkij kisregényt szeretett volna írni Jeszenyinről, de a *Klim Szamgin* élete című nagyszabású befejezetlen „regénykrónikája” (1925-től 1936-ig dolgozott rajta) elvette idejét és erejét. Az 1927-ben megjelent *Szergej Jeszenyin* című írása józan, szélsőségektől mentes, jogos bírálatot is tartalmazó, de a lényegét tekintve értékelő és elemző munka. A költő tragédiáját szociális drámának látja: a faluból kikerülő, de a várossal teljesen azonosulni nem tudó, patriarchális nézeteket valló ember katasztrófájának.

Gorkij, *Bednij*, *Lunacsarszkij*, *Majakovszkij* Jeszenyin valódi értékeit védte, amikor a „kulák”-nak és „huligán”-nak bélyegzett költő és műve a dekadencia elleni harc pergőtüzébe került. A torzítást érzékelteti, hogy nemcsak a *Kocsmás Moszkva* verseit látták az ifjúságot megrontó „romlás virágainak”, hanem ezen a szemüvegen át nézték az egész életművét is. Támadó cikkek jelentek meg ilyen típusú címadással: „Lepleztétek le a buliganizmust!” ...Azzal vádolták a költőt, hogy ideológiája a *Kocsmás Moszkvában* alakult ki és eszmei szempontból a falu és az ún. nemzeti karakter legreakciósabb vonásait testesíti meg.

Végletek ütköztek Jeszenyin értékelésében. Voltak, akik a teljes azonosulásnak adtak hangot, mások pedig csak a tagadás oldaláról közelítették a problémákhoz. Gyemjan *Bednij* is fellépett a negatív jelenségek ellen, rámutatva a költő életének tragikus okaira, de elismerve tehetségét, művészetének vívmányait. Határozottan fellépett *Majakovszkij* is a költő emlékét elhomályosító barátok és albarátok „intimpistáskodása” ellen: „*Szerjozsa, mint irodalmi tény, nem létezik. De van a költő: Szergej Jeszenyin. Kérem, arról beszéljenek!*”

Lunacsarszkij úgy ítélte meg, hogy Jeszenyin tragédiájáért felclősek mind- azok, akik körülötte voltak, szerették, de időnként nem tudták őt elviselni, ezért nem is segítették. Jól látta, hogy Jeszenyin, aki sokszor gondolt a halál- ra, aki nem az élet hosszúságát, hanem a minőségét tartotta fontosnak: „*úgy akart élni, mint egy igaz ember, vagy inkább élni sem akart*”.

A viták sűrűjében érlelődött egy józan felfogás is, amely szerint a „jesze- nyinizmus”-t úgy kell tekinteni, ahogy a „tolsztojanizmus”-t és annak elferdít- tett értelmezését. . . Lunacsarszkij ebben az értelemben írta: „*A jeszenyiniz- mus ellen a legjobban maga Jeszenyin barcolt.*” A kétirányú túlzás, a jesze- nyinizmus és az ellene indított kampány sem tudta eltakarni Jeszenyin művé- nek valós értékeit. *Ilja Schneider*, újságíró és színházi szakember, Isadora Duncan fogadott lányának, Irmának az élettársa így foglalja össze hiteles kor- tanúként a „jeszenyinizmus”-ról alkotott véleményét: „*A jeszenyinizmus fogal- ma, mint a dekadencia szinonimája járta be az országot. De ezzel egyidőben megkezdődött a harc az ifjúságért, Jeszenyinért, a »jeszenyinizmus« ellen. Ezt a barcolt Lunacsarszkij, Gorkij, Gyemjan Bednij, Bezimenszkij és Majakovsz- kij vezette. Ismertté vált Jeszenyin búcsúverse, melynek ezek a zárószorai: »nem új dolog meghalni a földön, / és nem újabb, persze, élni sem.«*

„...Nyomban világossá lett – írja Majakovszkij –, hogy ez az erőteljes vers – épp ez a vers – mennyi ingadozó embert visz majd rá, hogy kötél, vagy revolver után nyúljon. E vers ellen csak verssel lehet és kell küzdeni.

Igy hát a Szovjetunió költőinek föladták a társadalmi megrendelést: verset írni Jeszenyinről. Soron kívül fontos és sürgős megrendelés, mivel a jeszenyini sorok gyorsan és pontosan hatni kezdtek.”

Jeszenyin búcsúverse pesszimiztikus befejezésének parafrázisaként Maja- kovszkij ezt írta: „*Ebben az életben / meghalni / nem nehez. / Élni az életet / sokkal nehezebb.*”

Jeszenyin halála után *Alekszej Tolsztoj* így fogalmazott: „*Jeszenyin égett a forradalom idején, és fulladozott a bétköznaptoktól, elbagyta a falut, de a város nem fogadta be. Életének utolsó éveiben elpazarolta zsenijét. El- tékozolta saját magát.*”

Egy évvel Jeszenyin halála után, 1926 decemberében *Mejerhold* színházá- ban vitát tartottak erről a témáról: „*Jeszenyin és a jeszenyinizmus. Vibaros vita volt. Még az akkoriban legszélsőségesebb – őrbely-párti – Jermilov is Jeszenyin védelmére kelt a jeszenyinizmus ellen: Jeszenyin költészetét a de- kadencia költészetének nyilvánítani egyszerűen ostobaság, mert az ő művésze- te bonyolult és sokszínű. . .*

Lelkesen fogadták Oresint, Jeszenyin barátját. Az elnökség címére állandó- an záporoztak a kérdések. A felszólalók elmondták, hogy a fiatalság várja Jeszenyin műveinek helyes értékelését.

Pár nappal ezelőtt, Jeszenyin születésnapján, a költő két húgával, Jekatye- rina Alekszandrovnával és Alekszandra Alekszandrovna Jeszenyinával és K. Zelinszkijjal kimentünk a vaganykovói temetőbe. Már távolról láttuk a nagy tömeget a sír körül. Az emberek emlékeznek erre a napra. Az egész sirt virá- gok borították. Az emberek szólanul álltak. A virágok beszéltek helyettük...”

KORMOS SÁNDOR

A szlovák „ötágú síp”

A Szlovákián kívüli szlovák irodalom 1970—1985

A nemzetiségi irodalom kialakulásának objektív és szubjektív feltételei. Annak, hogy az anyaországon kívül élő nemzeti kisebbség körében önálló irodalmi élet alakuljon ki, komoly objektív és szubjektív feltételei vannak. Az objektív feltételek kialakulása két alapvető történelmi tényező által determinált:

a) a nemzeti kisebbség keletkezésének történeti vonatkozása, létének jelene és történelmi perspektívája;

b) valamint az adott állam (ahol a nemzeti kisebbség él) társadalmi, gazdasági és politikai fölépítésének jellege.

Ez a két történelmi tényező alapvetően határozza meg az adott kisebbség nemzeti tudatának színvonalát, amely a társadalmi, gazdasági és politikai változások függvényében ingadozik. E két objektív történelmi tényezőtől függ a kisebbség és többség kölcsönös viszonyának alakulása is. Ez határozza meg az összes feltételt, pontosabban azt a feltételrendszert, amely segíti, vagy akadályozza a nemzetiségi lét megőrzését és fejlődését. Idetartozik: az adott etnikum földrajzi szétszórtsága, a nemzetiségi jogok gyakorlati érvényesülésének mértéke, az adott nemzetiségi kultúra és anyanyelv ápolásának lehetőségei, a nemzetiségi iskolahálózat jellege, az anyanyelven folyó oktatás színvonala.

A szubjektív tényezők közé — amelyek végső soron szintén az objektív tényezők által determináltak — sorolható a nemzetiségi nyelvhasználatának köre és színvonala, a szülők (család) anyanyelvi kultúrájának jellege és foka (irodalmi nyelv — nyelvjárás; alapfok — középfok — felső fok), a nemzetiségi értelmiségi réteg számszerű alakulása, öntudata, vitalitása, azaz integrációs¹ képessége, illetve az asszimilációval² szembeni immunitása.

Egy adott nemzeti kisebbség irodalmának egzisztenciája az irodalmi alkotók, irodalmi alkotások (kiadványok) és olvasók nélkül elképzelhetetlen. Az ehhez szükséges objektív és szubjektív feltételeknek meg kell érniük. A nemzetiségi értelmiség legöntudatosabb része pusztán létevel, létért folyó harca során — nem kis áldozatok árán — kitermeli magából az irodalmi alkotókat és szakembereket, akik megteremtik az önálló irodalmi élet és az értő olvasók táborának feltételeit. Nem véletlen, hogy a nemzetiségi értelmiségi rétegnek éppen az irodalmi alkotógárdája harcol a legradikálisabban az anyanyelven való oktatás megfelelő színvonalának biztosításáért, az óvodától kezdve egészen a felsőfokú oktatási intézményekig. Ennek megfelelően a (leendő) szülők és pedagógusok nemzetiségi öntudatára is a lehető legintenzívebb módon

igyekeznek hatni! — a nemzetiségi irodalom alkotói és olvasói utánpótlásának biztosítása, az egészséges nemzetiségi tudattal és szocialista öntudattal rendelkező értelmiségi réteg folyamatos újratermelése érdekében.

A magyarországi szlovák irodalom kialakulása nyomán bátran levonhatjuk a következtetést. Azok az egyének, akik nem a szüleiktől, hanem csak az óvodában és iskolában sajátították el „anyanyelvüket”, még lehetnek nemzetiségüknek hasznos tagjai, sőt, nemzetiségük irodalmának értő olvasói is, de irodalmi alkotók nem kerülhetnek ki közülük. Ha szerencsésen találkozok egyazon egyénben az irodalmi alkotáshoz való tehetség, a szülőktől elsajátított anyanyelv és az anyanyelven megszerzett iskolai végzettség, akkor válhat esetleg íróvá.³ Mivel ilyen véletlen ritkán adódik, ezért is formálódik olyan nehezen és ellentmondásosan egy nemzeti kisebbség irodalma. És nem biztos, hogy a kisszámú írói gárdából mindenki szerencsének tartja kivételes helyzetét. Ezt sokan áldás helyett inkább átoknak tekintik. Ugyanis a nemzetiségi írók viszonylag szűk csoportja sokszor tehetetlennek érzi magát az asszimilációs tendenciával szemben. Mégis hisznek abban, amire vállalkoztak, hisznek a lehetetlenben. De talán nem is olyan lehetetlen, amiben hisznek, ezek a nemzetiségük mellett elkötelezett — sokszor értelmetlennek tűnő, kétfrontos szélmalomharcot vívó — megszállottak. Hiszen a korszellem, legalábbis a mi féltékenken, az ő malmukra hajtja a vizet! Gondoljunk csak az olyan — jelszónak is beillő — eszmékre, amelyek az anyaországon kívüli magyarság leghaladóbb íróitól származnak, mint például a „*vox humana*”, vagy a „*korparancs*”.

Feszültségekkel és konfliktusokkal terhes, nyugtalan korban élünk. A régi és új, a haladó és reakciós erők harca során, az emberiség jövőjét is kockára tevő hazard politikusok teljes pusztulással fenyegetik planétánkon az életet. Akik az életre szavaznak, azoknak egy nukleáris katasztrófa megelőzése, megakadályozása korparancs. Azok számára a népek testvérré válásának eszméje korparancs. Aki hisz az emberiség jövőjében és a társadalmi haladás folytonosságában, szükségszerűen kell, hogy higgyen a bartóki eszmében és meg is tesz mindent annak megvalósulása érdekében. És minden író vagy költő, aki nemzetiségének jogaiért harcol, az adott társadalom demokratikus keretei között, akaratlanul is ezt a célt, ezt a nemes eszmét szolgálja. Igenis össze lehet és össze is kell egyeztetni a kisebbség érdekét a többség érdekével. Ezt sugallja az egészséges nemzeti tudat és a szilárd osztályöntudat dialektikája. (És itt gondoljunk arra is, hogy a társadalom nemcsak a nemzeti hovatartozás szempontjából oszlik kisebbségekre és többségekre, hanem számtalan egyéb felosztási alapon is.)

A szlovák nemzeti kisebbség kialakulásának történelmi körülményei. A fentebb tárgyalt objektív és szubjektív feltételrendszer, amely szükséges volt a szlovák etnikai csoportok irodalmának megteremtéséhez és fejlődéséhez, eddig három országban alakult ki: Jugoszláviában, Romániában és nálunk, Magyarországon. A többi országban, ahol szlovákok élnek, e feltételrendszer vagy már visszafejlődött, vagy még csak kialakuló szakaszban van. Ezért jelenleg csak „háromágú sípnek” nevezhetjük a Szlovákián kívül létező szlovák irodalmat. Az említett három országban rendszeres és tervszerű kiadványozási tevékenység folyik, a szlovák irodalmi alkotók közül egyre többen vívják ki hazájuk és anyaországuk irodalmi köztudatának elismerését.

Mikor és hogyan kerültek szlovákok más országokba? Ezzel a kérdéssel több mint egy tucat kiadvány foglalkozik és még további kötetek várnak kiadásra. Erről most csak rövid áttekintést kívánunk nyújtani. Az elvándorlás oka a szlovák nép társadalmi, gazdasági és politikai helyzetében gyökerezik. A szlovákok elvándorlásának története lényegében négy különböző történelmi korszakban zajlott le.

1. A XVII. század végétől a XIX. század elejéig lezajlott migrációs folyamat az Osztrák—Magyar Monarchián belül a Felföldről az Alföldre irányult.⁴ Az elvándorlás ezen első szakasza a törökök kiűzése után keletkezett lakatlan területek benépesítése céljából, részben a jobbágyok spontán költözködése vagy szökése, részben pedig földesurak által, illetve államilag szervezett kolonizáció útján történt. Összesen kb. 50 000 család, azaz mintegy 200 000 szlovák lakos költözött ekkor a Felföldről az Alföldre, akiknek az utódai az első világháború után három különböző országban találták magukat: a Szerb Királyságban, Romániában és Magyarországon.

2. A kivándorlás második szakasza a XIX. század nyolcvanas éveitől az első világháború végéig tartott és főleg az USA-ba irányult. Az 1867. évi osztrák—magyar kiegyezés Magyarország (Uhorsko) nem magyar nemzetét kiszolgáltatta a pesti feudálnacionalista kormány kényénekedvének. A szlovákok kulturális élete megbénításának első lépése főleg az oktatás és közigazgatás magyarosításában, valamint mindenfajta nemzeti életmegnyilvánulással szembeni hatósági nyomásban fejeződött ki. Ekkor veszi kezdetét a tengeren túlra irányuló tömeges kivándorlás korszaka, amely főleg a legszegényebb rétegeket és a hozzájuk csatlakozó értelmiségieket érintette: a két világháború között az USA-ban 700 000, Argentínában pedig 25 000 szlovák lakost tartottak számon, ami akkor a teljes szlovákság negyed részét képezte.⁵

3. A harmadik korszak a két világháború közti időszakra esik (1919—1938), amikor főleg megélhetési problémák kényszerítették kivándorlásra a szlovákokat. Az 1921. és 1924. közötti években az USA bevándorlási korlátozása után Nyugat-Európa, Kanada, Dél-Amerika és Ausztrália volt a kivándorló szlovákok úti célja. A harmincas években a hitlerizmus elől menekülők a politikai emigráció sorait szaporították.

4. A negyedik kivándorlási hullámot, amely 1938 után veszi kezdetét, teljes egészében a politikai emigráció képezi, amely élesen szembe helyezkedik a mai Csehszlovákia szocialista orientációjával.

Mihelyst a kivándorolt szlovákok óhazájukénál kedvezőbb társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok közé kerültek (például Jugoszláviában, Romániában és az USA-ban), máris hozzáláttak a nemzeti kultúrájuk, anyanyelvük és öntudatuk ápolásához alkalmas feltételek kialakításának. Különböző kulturális és érdekvédelmi szervezetekbe tömörültek, részvénytársaságokat alapítottak, amelyek révén még az óhazájukban mostoha körülmények között vegetáló nemzeti mozgalmat is támogatni tudták.

Az amerikai szlovákok összefogása céljából alapított szlovák sajtó irodalmi alkötészeket is publikált — többnyire alacsony színvonalú rövidprózákat és verseket —, de az az írásbeliség rendszeres és tervszerű kiadványozásig nem jutott el.⁶ Egyébként az amerikai kontinens szlovák irodalma jelenthetné a szlovák „ötágú sip”⁷ negyedik ágát. Ebből az irodalomból mindössze hat szerzőt érdemes megemlíteni.

A legismertebb és legnépszerűbb amerikai szlovák prózaíró, **Gustáv Maršall-Petrovský**, aki a vajdasági (Vojvodina) Petrőcön (Petrovac, Petrovec) született 1862-ben és az USA-ban halt meg 1916-ban. A **Spod závejov amerických** (Amerikai hófúvások alól) című elbeszéléskötete (1906) tulajdonképpen az egyetlen olyan, a kivándorlók életéről szóló gyűjtemény, amely komolyabb művészi értéket képvisel. Elbeszéléseiben a szerző az óhazába való visszatérést propagálja.

Štefan Furdek (Trstená, 1855 — Cleveland, 1915) legjobb rövidprózája a **Dlžný úpis** (Adóslevél), amely egy szegény amerikai szlovák család tragikus sorsáról szól. Költői próbálkozásai az ún. „utilitáris költészet” kategóriájába tartoznak.

Ján Adolf Ferienčík 1865-ben Zólyomban született és 1925-ben Badfordban halt meg. Elbeszéléseiben teljes képet igyekszik nyújtani az amerikai szlovák emigrációról, bemutatva egyben a szlovákiai viszonyokat is. Legsikerültebb elbeszélése a **Zobrák** (Koldus), amely hiteles társadalmi, pszichológiai és erkölcsi képet ad a munkanélküliség, öngégyezés, nemzetiségi széthúzás, alkoholizmus, farmélet stb. problémáiról. Reálisan ábrázolja azokat az akadályokat is, amelyek lehetlenné teszik a kivándoroltak hazatérését. A **Národný kalendár** (Nemzeti kalendárium) című évkönyvben 1895-ben, illetve 1914-ben, két rövidprózája jelenik meg **Tyran** (Zsarnok) és **Komu niet rady, tomu niet pomoci** (Aki nem hallgat a jó tanácsra, azon nem lehet segíteni) címmel. A **Slovenský denník** (Szlovák Napilap) című újságban 1913-ban közli néhány vázlatát és életképét az amerikai szlovákok életéről és a **Slovenské pohľady**ban (Szlovák Szemle) a **Salašnici** (Hegyi pásztorok) című, a régi szlovák falusi életéről szóló elbeszélését, amely egy juhász életének pontos és eleven ábrázolása.

J. A. Ferienčík hitelesen ábrázolta a nincstelének életét és arra törekedett, hogy megoldást, esélyt adjon nekik a kiútra.

Emil Stankoviánskynak 1911-ben a **Slovenský evanjelický kalendár** (Szlovák evangélikus kalendárium) című évkönyvben megjelenik **Juro Hrča v Amerike** (Juro Hrča Amerikában) című elbeszélése, amelyben idealizált képet rajzol egy kivándorlóról, akinek sikerült annyi pénzt keresni, hogy hazatérhetett, ahol egzisztenciát teremtett családjának.

Ludovít Engler (Klenovec, 1874 — New York, 1927) **Cestopisné črty od Klenovca po New York** (Útirajzok Klenovectől New Yorkig) című prózája az 1902—1904. évek között jelenik meg Szlovákiában, majd 1904—1910 évek között a **Národné noviny** (Nemzeti Újság) című folyóirat összesen 36 elbeszélését közli az amerikai szlovákok életéről.

Anton Bieleknek (1857—1911) az amerikai szlovák sajtóban jelenik meg néhány elbeszélése a hazai szlovák faluról, amelyekben élesen bírálja a nemzeti elnyomást.

A többi amerikai szlovák író alkotásai nem értek el olyan színvonalat, hogy az irodalomtörténetben helyet kapjanak.⁸

A legnehezebb feladat a szlovák síp ún. „ötödik ágával” foglalkozni, mivel idetartozik a nyugat-európai és amerikai politikai emigráció szlovák irodalma, amelynek értékelésére önálló tanulmányt lehetne szentelni. Annýt azonban itt is elmondhatunk, hogy ennek az irodalomnak igen kevés haladó szellemű szerzője van. Nézzük, mit ír erről az irodalomról **Ivan Kusý**, szlovákiai kritikus: „Bonyolultabbá vált a szlovák irodalom helyzete az olyan országokban, ahol a régebben megtele-

pedett földijeink sorait újabb, zömében politikai emigránsok hulláma duzzasztotta fel. Így a regionális írásbeliségen belül két irodalom keletkezik. Főleg Észak-Amerikában, de ez esetben már a dél-amerikai viszonyokról is szó van. Nyilvánvaló, hogy e két irodalom közül szlovák (szocialista) irodalmunk melyikhez áll közelebb. De mindig is így volt: azok a művek, amelyek távol álltak a hazai szlovák etnikum égető problémáitól és nem oldották meg ezeket az etnikum érdekében, nem is léptek be annak tudatába... Szeretném azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a konkrét mű jellege a döntő, így Hronský műveiből a hazai szlovák etnikum sajátjának tekinti Andreas Búr, majster (Andreas Búr, a mester) című regényét, amely meg is jelent nálunk, viszont elutasította, nem fogadta be politikai panfletjét — Svet na trasovisku (Világ az ingoványon) című regényét.”⁹

Ezért sem kívánunk most részletesebben foglalkozni a Szlovákián kívüli szlovák irodalomnak ezzel az ágával.

Térjünk tehát vissza az alföldi szlovákokhoz, akiknek sorsáról Ján Sirácky többek között ezt írja: „Nem titok, hogy a nagyszámú elvándorolt szlovákság... zöme elvesztette szlovák jellegét, főleg a magyarosításnak hódolt be, vagy más módon asszimilálódott. Nemzeti és kulturális jellegüket leginkább a jugoszláviai szlovákok őrizték meg, akiknek száma jelenleg több mint 90 ezer, nem utolsósorban éppen azért..., mert 1918 után kedvezőbb helyzetbe kerültek, mint például a trianoni Magyarországon élő szlovákok.”¹⁰

Az alföldi szlovákok irodalma. Köztudott dolog, hogy a jugoszláviai szlovákok igen intenzív kulturális, gazdasági és politikai életet élnek. Ebben élen járnak az összes Szlovákián kívüli szlovák etnikai csoport között. Nem véletlen, hogy gazdag és önálló irodalmi életük is a legnagyobb vitalitásról tanúskodik.

A **Nový život** (Új élet) című kéthavonta megjelenő irodalmi és kulturális folyóiratuk — amelynek jelenlegi fő- és felelős szerkesztője Vířazoslav Hronec —, idén 38 éves. Ahhoz, hogy felsoroljuk azokat a műveket, amelyek az utóbbi tizenöt évben kerültek kiadásra, egy egész bibliográfiai kiadványra való anyagot kellene összeállítanunk. Példaként említsünk meg két antológiát.

Az egyik címe **Svetlá v kozube** (A tűzhely fényei), amely a pozsonyi (Bratislava) Slovenský spisovateľ kiadó gondozásában jelent meg 1971-ben. Nyolc szerző rövidprózáit tartalmazza **Michal Harpán**, ismert vajdasági (Vojvodina) szlovák irodalomtudós igényes válogatásában, aki a kötet utószavában színvonalas kritikai értékelést nyújt a kötet szerzőinek (**Pavel Čáni**, **Janko Čeman**, **Pavel Grňa**, **Vířazoslav Hronec**, **Ján Labáth**, **Juraj Tušiak**, **Daniel Pixiades**, **Viera Popitová**) műveiről.

Ivan Kusý az antológia kapcsán így összegzi álláspontját: „A jugoszláviai szlovákok prózája saját hagyományokkal, saját arculattal rendelkezik. Találhatók benne egyéniségek és közepes tehetségek. Elkötelezték magukat a nemzetiségi közösség sorsa mellett, a valóság elől nem menekülnek, szocialista írók. Jelenleg vířválasztóhoz értek, ennek felelnek meg a rövid formák. Azonban úgy látszik, hogy a válságot leküzdötték.”¹¹

A másik antológia címe **Poézia vojvodinských Slovákov** (A vajdasági szlovákok költészete), amely Újvidéken (Novi Sad), 1974-ben jelent meg az Obzor kiadó gondozásában és összesen 21 költő verseinek szigorú vá-

logatása. A két évszázadot felölelő kötet szerzői közül kilenc költő alkotói tevékenysége részben vagy egészen az utóbbi 15 éves időszakra esik: **Juraj Mučaji, Andrej Ferko, Ján Labáth, Michal Babinka, Pavel Mučaji, Daniel Pixiades, Juraj Tušiak, Viera Popitová és Miroslav Demák.** A legutóbbi költő a mai fiatal generációt képviseli, melynek tagjait szintén fontos felsorolni: **Miroslav Dudok, Zlatko Benka, Michal Ďuga, Jozef Klátik és Tomáš Čelovský.** Meg kell említeni még, hogy **Vítázoslav Hronec,** az antológia igényes összeállítója, irodalomtörténeti áttekintéssel szolgáló előszavának szerzője, aki a mai középgeneráció legjobb költői közé tartozik, szerénységéből nem sorolta magát az antológiaiba. Az előszóban V. Hronec számára a legfontosabb a jugoszláviai szlovák költészet két évszázados kontinuitásának bizonyítása és csúcserkékeinek kihangsúlyozása. Az előszót Ivan Kusý szavaival fejezi be: „...nem dialektikus, nem marxista és következményeiben nacionalista korlátoltság az olyan vélekedés, mely szerint ezen irodalmi folyamatnak, a nemzeti irodalomnak bármely ténye (és ez vonatkozik mind a szerzőkre, mind az egyes művekre) csak egyetlen fejlődési vonalban értékelhető. Nézetem szerint a (jugoszláviai) szlovák irodalom kialakulása, mai helyzete és minden egyes alkotása nemcsak saját önálló kontextusában értékelhető, hanem az egyetemes szlovák irodalom egészén belül, valamint Jugoszlávia nemzeti és nemzeti irodalmainak egészében és ezek nemzetek feletti formációja, a jugoszláv irodalom kontextusán belül is.”¹²

Az alföldi szlovákok egy másik etnikai csoportját a romániai szlovákok képezik, akiknek száma jelenleg kb. tizenhétézer. Irodalmuk kialakulásának kezdetei azonos időre esnek a magyarországi szlovákokéval. A dr. **Corneliu Barborică** egyetemi docens és híres szlovákista által szerkesztett **Variácie** (Variációk) című irodalmi almanachjuk első száma ugyanabban az évben (1978) jelent meg, mint a magyarországi szlovákok **Výhonky** (Hajtások) című első irodalmi antológiája.

Az ilyen kis lélekszámú etnikum irodalmának kialakulása kezdetén jelentős szerepe van a mennyiségi fejlődésnek, amely bizonyos érlelési időszak után szükségszerűen minőségi változásba csap át. Már önmagában is figyelemre méltó az a tény, hogy mi mindent adtak ki a romániai szlovák szerzők a legutóbbi évtized alatt. A heves alkotói láncreakció a hetvenes évek közepén kezdődik, amikor 1976-ban a kassai (Košice) **Východoslovenský spisovateľ** kiadó kiadja **Pavel Bujtár** első önálló (gyermekeknek írt) prózakötetét **Lesní muzikanti** (Erdei muzikusok) címmel. Egy évre rá a pozsonyi **Slovenský spisovateľ** kiadónál megjelenik **Ivan Miroslav Ambruš** és **Ondrej Štefanko** első közös verskötete **Dva hlasy** (Két hang) címmel és 1978-ban a bukaresti (bucuresti) **Kriterion** kiadónál lát napvilágot a már említett irodalmi almanach (**Variácie**) első száma. Ezt követően minden évben átlagban három kiadvány jelenik meg a romániai szlovák szerzők tollából. Míg az almanach első száma tizenkét szerző verseit, prózáit és drámáit tartalmazza, addig az ötödik számának már harmincöt szerzője van.¹³

A minőségi növekedést nemcsak az évente megjelenő irodalmi almanach tartalmi és esztétikai színvonalának emelkedése, hanem az azóta a **Kriterion** kiadónál megjelent önálló irodalmi kötetek is jelzik. **Pavel Bujtár Vtáci král** (A madarak királya, 1979.) című gyermekmesekötete, **Agáta** (1980) című regénye; **Dagmár Mária Anoca Knižka pre prvákov**

(Elsősök könyve, 1982) című gyermekverskötete; **Ondrej Štefanko Stojim pred donom** (Állok a ház előtt, 1980) című verskötete; **Ivan Miroslav Ambruš Za cenu žitia** (Életem árán, 1981) című verskötete; **Ivan Molnár és Rudo Molnár** testvérek **Všade dobre, doma najlepšie** (Mindenütt jó, de legjobb otthon, 1983.) című gyermekmesekötete, valamint **Pavel Rozkoš Folklór Slovákov z rumunského Banátu** (A romániai Bánát szlovák folklórja, 1983.) című gyűjteménye.

Ma már negyvennél is több szerzője van a romániai szlovák irodalomnak, melynek központja **Nagylak** (Nádlác, Nadlak), műhelye pedig az **Ivan Krasko Irodalmi Kör**. A szlovák szimbolista költőről és műfordítóról elnevezett irodalmi kör tagjainak nagy része — kétnyelvűségét nasznosítva — műfordítással is foglalkozik; aktíván részt vesz a román és szlovák irodalom értékeinek cseréjében. Nem véletlen, hogy ez a lelkes alkotógárda széles körű hazai és külföldi baráti munkakapcsolatait éppen műfordítói aktivitásának köszönheti. S hogy önfeláldozó munkáját a romániai irodalmi élet is hasznosnak, fontosnak tartja, arról fényesen tanúskodik az a tény is, hogy közülük **Ondrej Štefanko** költőt és **Pavel Bujtár** prózaírókat 1981-ben felvették a **Román Írók Szövetségének** tagjai közé, ahol érdemben képviselhetik nemzetiségi irodalmuk érdekeit.

Ehhez hasonló fejlődési szakaszon esett át az utóbbi évtizedben formálódó magyarországi szlovák irodalom, az alföldi szlovákok harmadik, mintegy százezer lélekszámú etnikai csoportjának irodalma is. E fejlődési szakasz kezdeteire is jellemző volt a mennyiségi növekedés. Az antológia-korszak lezárulása óta (1984.) beszélhetünk minőségi ugrásról, de már korábban is születtek figyelemre méltó alkotások. Az utóbbi nyolc évben kialakult a hazai kritika is, melynek képviselői egyrészt magyar szlovakistákból, másrészt pedig a szlovák nemzetiség értelmiségi rétegéből kerültek ki: **Sziklay László, Käfer István, Kiss Gy. Csaba, Králik Aladár, Gyivicsán Anna, Bodnárné Csipka Rozália és Kraszlán János**. A szlovákiai kritikuskok közül is sokan foglalkoztak a magyarországi szlovák irodalom értékelésével, népszerűsítésével, többek között **Karol Rosenbaum, Lubomír Feldek, Karol Tomiš és Peter Andruška**.

A **Výhonky** (Hajtások) című antológiáról (Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.), amely **Juraj Marík, Gregor Papuček és Alexander Kormos** verseit, valamint **Michal Hrivnák és Pavel Kondač** rövidprózáit tartalmazza, **Karol Tomiš**¹⁴ ezt írja: „Az antológia megjelenése határhő, amely a magyarországi szlovák irodalom új fejlődési szakaszának a kezdetét jelzi.”

Ugyanitt a **Pramene** (Források) című antológiáról (Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.), amely hat szerző **Zoltán Bárkányi Valkán, Imrich Fuhl, Michal Hrivnák, Juraj Marík és Andrej Medvegy** rövidprózáinak válogatása, ezt olvashatjuk: „A **PRAMENE** című antológia a magyarországi szlovák prózaalkotás szempontjából ugyanazt jelenti, amit a **Výhonky** című antológia jelentett az egész ottani (magyarországi) szlovák irodalom szempontjából.”

Ennek alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a magyarországi gyermekirodalom szempontjából ilyen határhővet jelent a nemzetközi gyermekalkalmából kiadott **Fialôčka, fiala** (**Ibolyácska, ibolya**) című gyermekvers-antológia (Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.), amelynek hat szerzője van: **Imrich Fuhl, Gabriel Kara, Alexander Kormos, Juraj Marík,**

Gregor Papuček és Július Szabó. Ugyanez érvényes a *Chodníky* (Ősvények) című versantológiára (Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.), amelynek tíz szerzője van: **Juraj Dolnozemský, Mária Fazekašová, Imrich Fuhl, Veronka Halušková, Michal Hanigovský, Oldřich Kníchal, Alexander Kormos, Gregor Papuček, Pavel Samuel és Julius Szabó.**

Szlovákiában az első magyarországi szlovák antológia megjelenése óta (1978.) e nemzetiségi irodalom iránti érdeklődés folyamatosan növekszik. Erről tanúskodik az a tény, hogy egyre több folyóirat (*Matičné čítanie, Slovensko, Romboid, Slovenské pohľady, Nový život mladých*) közöl műveket (főleg verseket) a magyarországi szlovák szerzőktől, sőt ebben az időszakban Pozsonyban két verskötet is megjelenik **Gregor Papuček: Ako mám ďalej žit, Slovenský spisovateľ**, 1983 és **Alexander Kormos Plamene jazyka, Slovenský spisovateľ** 1986.). A másik tény, amely e nemzetiségi irodalom rangjának elismerését jelzi, hogy a szlovákiai kritika kezdeti szkepticizmusa fokozatosan kezd feloldódni.

Többnyire pozitív értékelést kaptak a hazai kiadású önálló kötetek is: **Michal Hrivnák V prúde času** (Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.) című rövidpróza-kötete, **Alexander Kormos Polyfónia** (Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.) című verskötete, **Gregor Papuček Pilišske ozveny** (Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.) című verskötete, **Pavel Kondač Onemlá izba** (Tankönyvkiadó, Budapest, 1983.) című rövidpróza-kötete és ugyanennek a szerzőnek **Hrboľatá cesta** (Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.) című regénye.

A magyarországi szlovákok irodalmának központja Budapest, műhelye pedig a **Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége** mellett működő **Irodalmi Szekció**, amely az irodalmi élet szervezésével, a kiadványozás irányításával és a **Zrod** (Születés) című irodalmi almanach szerkesztésével foglalkozik. Az almanach, amely évente egyszer jelenik meg, verseket, prózákat és kritikákat tartalmaz. A szerzők száma általában 20 körül ingadozik. Ebben az évben (1986) fog megjelenni a **Zrod** ötödik száma.

Igen kedvező hazai és szlovákiai lektori bírálatot kapott az a négy szerző, akinek szintén ebben az évben (1986.) jelenik meg önálló kötete: **Andrej Medvegy Starý strom nepresaďiš** (Őreg fát nem lehet átültetni) című rövidpróza-gyűjteménye, **Michal Hrivnák Tulipány** (Tulipánok) című rövidpróza-gyűjteménye, **Alexander Kormos Polyfónia II.** (Polyfónia II.) című kötete, amely a szerző eredeti szlovák és magyar verseinek, valamint műfordításainak válogatása és **Imrich Fuhl Čiernobiela mozaika** (Fekete-fehér mozaik) című kötete, amely Kormos verskötetéhez hasonló struktúrájú. A Tankönyvkiadónál jelenleg is nyomdai előkészületben van két önálló verskötet és két önálló próza-kötet, amely előreláthatólag 1987-ben fog megjelenni.

Láthatjuk tehát, hogy a rendszeres és tervszerű kiadványozási lehetősége adva van, a következő időszakban főleg a szigorúbb kritikai értékelés, illetve szelektálás lesz fontos a magyarországi szlovák irodalom további fejlődése szempontjából. De azt, hogy ennek az irodalomnak melyek a maradandó értékei, végső soron itt is az idő próbája dönti el.

Peter Andruška, a Slovenské pohľady című folyóirat helyettes főszerkesztője a három alföldi szlovák etnikai egység irodalmát az egyetemes szlovák irodalom integráns részének tekinti. Szerinte a romániai és magyarországi szlovák irodalomnak ugyanaz a jellegzetes nemzetiségi vonás a sajátja, amely Ivan Kusý szerint a jugoszláviai szlovákok irodalmát is jellemzi, nevezetesen az ún. „hármass kontextus”. Ez azt jelenti, hogy a nemzetiségi irodalom fejlődését nemcsak saját kontextusában, hanem a többségi nemzet és az anyaország irodalmi kultúrájának kontextusában is vizsgálni kell, illetve értékelni szükséges.¹⁵

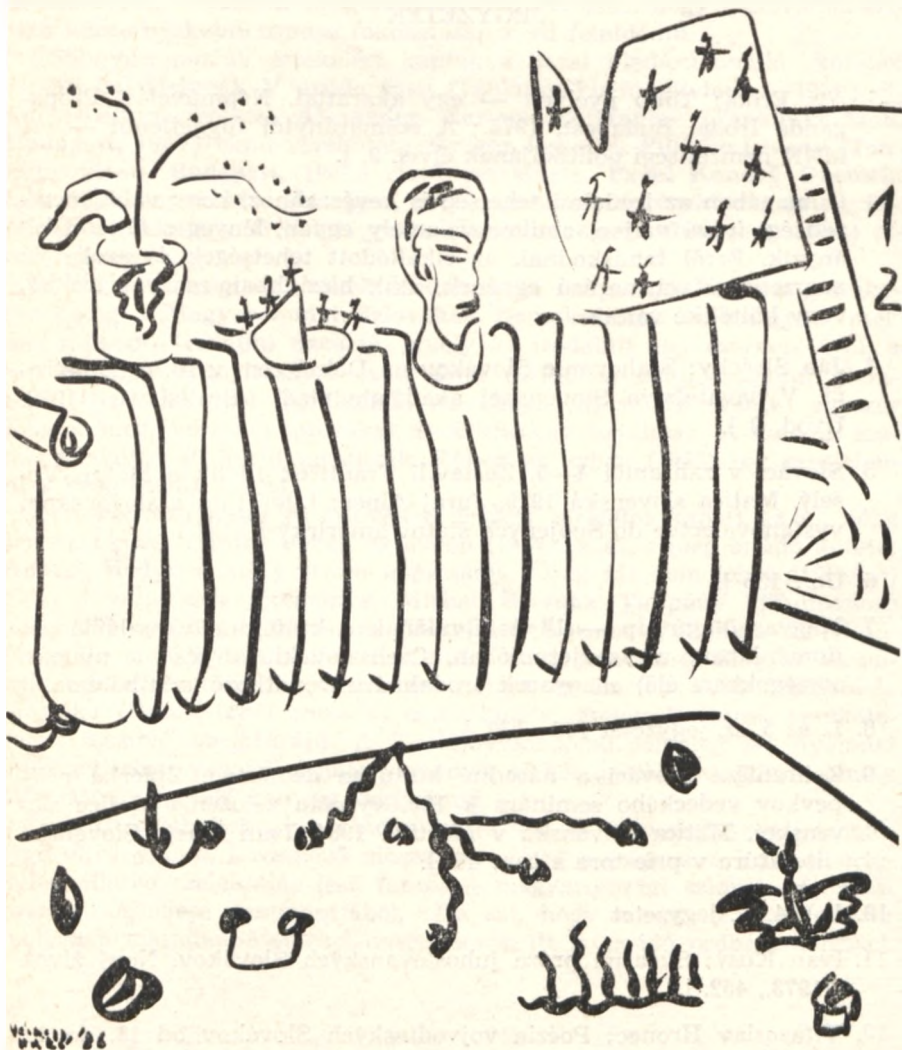
JEGYZETEK

- 1--2. Áts Erika: Több nyelven — egy akarattal. Népművelési Propaganda Iroda. Budapest, 1976.; A számaránytól függetlenül — A MINK nemzetiségi politikájának elvei, 9. l.
3. Önmagában az irodalmi tehetség is kevés ahhoz, hogy valaki nemzetiségi íróvá váljon, amikor valamely egyéb, lényeges feltétel hiányzik. Erről tanúskodnak az elkallódott tehetségek és azok a nemzetiségi származású egyének, akik hazánkban magyar írókká, vagy költökké váltak.
4. Ján Sirácky: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. és 19. stročí. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava, 1966. Úvod, 9 l.
5. Slováci v zahraničí 4—5. Zostavili František Bielik a Štefan Velský. Matica slovenská 1979. Juraj Alner: Literatúra a slovenskom vysťahovalectve do Spojených štátov amerických, 124 l.
6. Uo.: 135 l.
7. Magyar ötágú síp — Illyés Gyulának a külföldi (Jugoszláviában, Romániában, a Szovjetunióban, Csehszlovákiában és a nyugati országokban élő) magyarok irodalmára vonatkozó szimbóluma.
8. L. az 5. sz. jegyzetet 138—139. l.
9. Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo. Zbierka príspevkov vedeckého seminára k 120. výročiu založenia Matice slovenskej. Matica slovenská v Martine 1984. Ivan Kusý: Slovenská literatúra v priestore a čase 46. l.
10. L. a 4. sz. jegyzetet
11. Ivan Kusý: Súčasná próza juhoslovanských Slovákov. Nový život, 5/1973., 452. l.
12. Vífazoslav Hronec: Poézia vojvodinských Slovákov od 18. do 20. storočia. Obzor, Nový Sad 1974., 68 l.

13. Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo. Zbierka príspevkov vedeckého seminára k 120. výročiu založenia Matice slovenskej. Matica slovenská v Martine 1984. Ondrej Štefanko: Literárny krúžok „Ivan Krasko“ v kultúrnom živote rumunských Slovákov 182—183. l.

14. Karol Tomiš: Pramene prózy. Romboid. Bratislava, 1984/5, 90. l.

15. Peter Andruška: Próza a poézia Slovákov v Maďarsku. 110., 121. l.

Ütemek és atomok

Petőcz András Zárójelversei

Mai költészetünk rossz nyomon jár. A mai költők többsége szenveleg, mereng, sóhajtva kérdez. Óvakodik attól, hogy *mondjon* valamit. Előző korszakokhoz képest szerzőink nem kisebb tehetségűek, líránk nagy része mégis tehetségtelen. Dalnokai akarva-akaratlanul még mindig *József Attila-Nagy László-Pilinszky* örökösének vallják magukat, s ezt a hagyományt folytatják, miközben az idő múlásával egyre inkább bebizonyosodik, hogy ez a hagyomány – bár a legnagyobbakról van szó – már nem folytatható. A költészet megújítását kezdeményező kísérletek *Ady-Kassák-Weöres* életműve szellemében talán eredményesebbek lennének.

Az irodalom egységétől eléggé idegen felfogás egy-egy korszak legjobb-jait egymástól elválasztani, mesterséges „vonalat” húzogatni nevükből, s ezzel eszmei válaszfalakat emelni közéjük. Még olyan megkülönböztetés sem indokolt – legalábbis irodalmi távlatból nem –, mint a „személyiség-orientált” és „közösségorientált” típusok szembeállítása, hangsúlyeltolódás vagy arányok tekintetében sem. A művészet számára – mivel személyiség csak közösségben fogalmazódhat – a nagyobb közösségek ügye legbensőbb ügy, *létkérdés*. Egy kulturális viselkedésminta, egy esztétikai tartásmodell alapján mégis megkülönböztethetők az említett alkotók. Az első hármast a krisztusi szerep, a megváltás és megváltódáshat eszméjéből fakadó világlátás, a másik hármast pedig a kozmikus-panteisztikus gondolkodás, pogány életszemlélet rokonítja. Ők nem áldozzák fel magukat, mert „megváltásuk” nem ezáltal, mintegy cserébe érkezik, hanem a belső rend nyugalma adja azt. A pogány nézőpont érdeklődése önmagából indul ki és oda tér vissza, de esendő problémáit nem növeszti közösségi méretűvé, noha a társadalmi egyenlőtlenségek ellentmondásait a legérzékenyebben tapasztalja. Kozmikus jelentéktelenségében és csodájában, létezésének összes irracionálisával egyszerre érzékeli az egyes embert, az „egyedüli példány”-t és a földgolyó idő-tér rácsai közé szorított emberiség hiábavaló körforgását.

Ez a szemlélet közvetlenül tapasztalható alapélményekből ered, megszüntethetetlen életténvek mozaikjaiból éntkeznek. Olyan nyilvánvaló és rejtelmes, akár a természet törvényeinek állandósága. Létét éppúgy igazolja a tenger áradása és visszahúzódása, az esőcseppek kopogása, mint a napalok és éjszakák egymásutánja, vagy az évszakok váltakozása. Mérték-egysége egyszerű és kézenfekvő, mint a pulzus lüktetése, a szívverés, a levegővétel szabályossága. Beszédformája ezért és ennyiben töredékes: a végtelen folyamat kis darabkáját ragadhatja meg, de éppen ennek tudatá-

ban, ennek belátásával érzékeltetheti a folyamat végtelenségét. Így lesz újra a befogadás és kifejezés irányítója a ritmus, s legfőbb eszköze az ismétlődés, bizonyos elemek meghatározott visszatérése. A költészet születésének mozzanata, s újrafelfedezésének különös varázsa ez.

Az anyagi valóság legkisebb részecskéit a görögök atomnak, „tovább nem osztható”-nak nevezték. *Petőcz András* – elődcitől és nemzedéktársaitól különbözően – olyan fordulatot hoz mai költészetünkbe és csempész vissza a lírai kifejezés évezredes rendszerébe, amely az atomok alkotóelemeinek felfedezéséhez hasonlatos. Célja nem a szimbólum-atomok összekapcsolása, s nem is az addig vezető út, a megkeresés és megtisztítás ábrázolása, netán a győztes felragyogtatás. A szimbólumok összjátékának „ihletett pillanattá” feszítése, a bergsoni *durée* elérése és a ráismerés ki-váltása az ő számára nem végső feladatként jelentkezik. *Eleve* a rádöbbenés gesztusa érdekli, ezért fordul élmény-töredékekhez, alapvető tapasztalati formákhoz, ritmikus tartalmakhoz. Nem ihletett pillanattá tömörít, hanem *magát a pillanatot bontja fel*. Nem „sűrít”, hanem „tágít”, de a sorozatos ismétléssel új intenzitású, fokozott érzékenységű lírai közlésmódot teremt.

Zárójelvers op. 7.

// sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
4 sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
8. sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan,
sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan;
sűrű
hajlongások
14 sűrű hajlongások közepette, nagyon, nagyon udvariasan //

A hagyományos ízlésen nevelkedett versolvasó számára idegborzoló, sőt kihívó lehet, hogy a vers egyetlen sor – némileg variált – ismételtetése. Pedig az ellenérzés a lényegyet ragadja meg: a vers éltető árama az ismétlődés. *Petőcz András* zárójelben írt szövegeinek nyelvi-stilisztikai megoldásait, poétikai közlendőit a *redundancia* szervezi. A *meghajlás* mozzanatát gyakorlati képző (hajlongás) teszi folyamatossá, amit a többes szám (hajlongások) még tovább fokoz. A „sűrű” jelző kizárólagos érvényre emeli a „hajlongások” állandóságát. Különösen, ha ez csak keretül szolgál egy kényszeres udvariasságnak. A módhatározó most valóban *modus vivendi*-re utal, s a közlés fő hangsúlya szintén a sorvégre, az utolsó szóra esik („udvariasan”). A redundancia itt is több szinten működik: a „nagyon udvari-

félek
hajnalban,
14 szólott Ras-And Poet, a költő, félek hajnalban, félek a
csengetéstől //

A költészet visszatérése a ritmus alapelemeihez szemléleti visszatérést is jelent. Nemcsak természeti adottságok visszavételét és felmutatását, hanem emberi tulajdonságok megőrzését és mozgósítását is. Képzet helyett ingerek, érzelmek helyett érzések, vágy helyett akarat, beszéd helyett kiáltás. A szövegszint alatt ősi ütemek közvetítik-üzik egyik legemberibb érzésünket, a félelmet. Az ismétlődés ritmikusságával kapaszkodik bizonyosság és enyhülés felé az ártatlanok és elveszettek félelem-érzése. A hangok monoton dobveréséből huszadik századi félelem szól: a hajnali csengetés riadalma.

A kép annyira „foglalt”, olyan asszociációkkal terhelt, hogy a nem esztétikai szempontú magyarázat azonnal érteni véli lényegét. A szavak áramlása csábító alkalmat nyújt, hogy kisajátítsa a felszíncs olvasót. Sokat próbált, idősebb nemzedékek gondolatait ellenállhatatlanul sodorja történelmünk egyik korszakához. Az értelmezés ezzel gazdagabb ugyan, de a politikai vonatkozások szűkebb ösvényre, sőt a múltól idegen irányba is terelhetik az elmélkedést.

Az ember élettani szükséglete, a mindennapi alvás igénye, az álom birodalmának valósága korán kifejlesztette egy „másik” lét, a halálhoz közelítő állapot kínzó tudatát, a felébredés kétségeit: felébred-e egyáltalán és *mire* ébred majd az elalvó. A „hajnali csengetés” fenyegetésében az erőszakos ébredés félelme remeg. Rettegése nemcsak a nyugalom megrablásának fájdalma, hanem a holnap féltését is tartalmazza. Ez a vers már megszólításával („félek, Uram,”) utal az imára. Az odafordulás mozdulatát biblikus párhuzamok készítik elő (a mondat eleji „és” kötőszó, a „fej” kiemelése – „értelmem” jelentésben és látványként is –, a bűnbánat, beismerés, vallomás, szögvenlés gesztusát sugalló „fejét lehajtva”, valamint a „szólott” régies, emelkedettebb igealakja). A voltaképpeni közlés egycs szám első személyű jelenidejűsége azonban áttöri a körülírás burkát, s elfelelteti, hogy maga az állítás – *függő beszédben* született. A *Zárójelversek* beszélője önnön beszédhelyzetét is záróicelben látja. Emlékezetünkben nem szűnő ismétlésként visszhangzik: „félek”... „félek”... „félek”... A redundancia itt is gondolatritmust eredményez, „rájátszással” idézve a bibliai szövegszerkesztés és a szertartások sajátosságait.

Mégsem vallásos költemény az *op. 11.* sem, hiszen nagyon is evilági, pogány eljárás jellemzi. A kizárólagosan huszadik századnak tűnő érzés, a hajnali csengetés félelme az ütemek munkáiával a legmélyebb alánélményeket riasztja fel. Sorozatos felbukkanása atavisztikus erővel kelti fel a szűkölő, állati halálfélelem borzalmát. A rögeszmés ének azonban egyúttal a rettegés ellen való, önkéntelen orvoslás is. lelki gvógvír, amely a ritmikus mondogatás által igyekszik elűzni a titokzatos gonosz ártó szándékát. A költő („Ras-And Poet”) újra a közösség kiválasztottjával azonos és a látó-tudó varázsló, a sámán, a táltos feladatát végzi. Visszatérve a legegyszerűbb, elsődleges kifejezőeszközökhöz: a sámándob, a ráolvasás, az imádkozás szerepéhez, a világ befogadásának szakaszos szemléletéhez, a

rövid periódusok mágiájához. Közelítve a kortárs zene alkotásaihoz, amelyek – nem ritkán egyetlen motívumra építve – csak néhány akkord háttartalan ismétléséből állanak. Költészet és zene napjainkban ismét egymás felé tartanak, hogy eredeti összeforrottságukat egy korszerűen kifinomult irányzat szellemében ériék el, beteljesítve a *minimal art* eszméjét.

Költészetten túli állapot lenyomatai a Zárójelversek, mellékletként szolgáló, magyarázó-kiegészítő feljegyzések egy művészeti és egyéni fejlődéspont rögzítésére. Zárójelben közölt tudósítások későbbi korok számára – ha lesznek ilyenek – egy zárójelben megélt korról. Alkotójuk nem lázad, nem lézeng, nem harcol, nem vádol, nem bírál, nem aggódik, nem szenved, nem áldozza fel magát, nem forgatja-váltja meg a világot. Olyan lény csupán, akinek megmaradt az Egyetlen Lépés lehetősége: a visszatérés ütemekhez és révülethez, varázslathoz és csodához, a sámán bűvölő hatalmához, a táltos erejéhez, amely a legkisebb esély, s mégis elemi feltétel a menekülő embercsoport, a *borda* szabad társulássá válásához.

FRÁTER ZOLTÁN

PETRÓCZI ÉVA

Napló helyett III.

„Lassacskán élünk, észrevétlen, míg fel nem gyülemlik bennünk a leélt napok száraz, gyúlékony puskapora, hogy aztán hirtelen kék lánggra lobbanjon és megszólaljon, bírül adva, végre bekövetkezett az, amiért mindez halmozódott.” (Bulat Okudzsava: Találkozás Bonapartéval)

Kapóra jön most nekem ez az Okudzsava-idézet; ha valaki arról kérdező (ne), hogyan is élek mostanában, pontosan megtudja belőle, anélkül, hogy indiszkréciót kellene elkövetnem önmagammal szemben. Száraz, lassú napalokat és éjszakákat kell megélnem, hogy ismét eljőjenek a kék láng napjai... Pillanatnyilag nem is várhatok többet magamtól: féllábbal még az influenzában, egy kupac félkész munka (többek között a Mórának készülő fordítások) kellős közepén.

Közben, első tavaszi kiruccanásként, megcsináltam a riportokat a mi-zserfai szociális otthonban. Előzőleg persze lázasan magoltam az újfajta „profi magnó” kezelését. Soha botcsináltabb riportter – már ami a technikai részleteket illeti.

Érdekes, kemény, szívós és mégis csupa-érzelem öregekkel találkoztam. Köztük Irén nénivel, aki harminc évvel ezelőtt Nógrád női vajúrtjainak egyike volt. Vele már augusztus óta levelezek, sőt, az egész út is az ő kedvéért született. A *Mengele boncolóorvosa voltam* című könyv egy példányának megszerzését kérte az Új Tükörtől, meghozza olyan hévvel, mintha személyes veszteség fűzte volna a negyven évvel ezelőtti cseményekhez. De egészen másról van szó. Amit Irén néni, ez a 64 esztendősnógrádi bányászasszony érez az egykori üldözöttek és áldozatok iránt (bár nem valószínű, hogy ez a szó eszébe jutott, amikor új és új levelekkel sürgette a ritkaságszámba menő kiadványt): az maga a legtisztább szolidaritás. Az, ami a mi generációnkból teljességgel hiányzik. Tanulságos lenne felidézni emfémér poéta-basa nyegle levélkét. Ezekben egyáltalán nem a tény – X vagy Z vers elutasítása – zavar, hanem az az arogáns mód, ahogyan ez az illető pondrópreckelő mozdulattal löki vissza a neki nem tetsző kéziratot. De kegyes igenje sem boldogítóbb; kedvező válaszaiban a Róbert bácsi, avagy kormányzóné őfőméltósága-féle nyomorenyhító akció stílusa kísért. . .

Időközben megjelent a *Szex és szerelem a lírában* című esszém, és három versem – köztük a két *Orpheusz* – az Új Írásban. Így, fél év múltán, már *olvasóként* nézek szembe velük; a húsomnak-véremnek-szülőtemnek kijáró elfogultság általában csak addig a percig tart, amíg a kézzel írott tisztázattal elkészülök. A gépirás már elidegenít, mire aztán a korrektúra is elém kerül, az maga az *eznemisényvagyok*-érzés. És többnyire ugyanez a helyzet akkor is – néhány különösen szerencsés esetet kivéve – ha mások adják elő, amit írtam. Ezért félek a március 19-i Angelika-esttől. Valamikor nagyon – a kelletténél is jobban! – szerettem az ilyen szembesülési lehetőségét; azonnal lemérni, tudok-e hatni a közönségre. . .

Igen ám, de az ilyen hatás, ha létre is jön esetleg, sokkal mulandóbb, mint az olvasott szövegé. Itt, ebben az Angelika-históriában az is nehéztí majd a közönség dolgát, hogy hat „fiatal” íróat hatszor húsz perc alatt megismernie és megszoknia. Iaj szegény fejünknek – mindkét oldalon. Ennek ellenére természetesen hálásnak kell lennünk azért, hogy a fényes Tavaszi Fesztiválon kaptunk egy estét, úgyis, mint pályakezdésen valamivel túljutott magyar tollforgató állampolgárok. Akiktől nem várhatók riporterszíveket megdobogtató, nemesen látványos adományok és magazinoldalakat megtöltő, színes kis anekdoták. De azért megteesszük, ami tőlünk telik. Én például – a kötelezően éber és villogó szellemi jelenlét mellett – egy vadonatúj fehér madeiragallérral igyekszem emelni az est fényét. Egyben trenírozok is legalább áprilisi előadásaimra. Sárospatakra, Kapuvárra és Csornára készülök, részben felnőtt témákkal, részben néhány rendhagyó irodalomórával.

Talán ezek az utak felrésznek majd egy kicsit a kelletténél hosszabbra és zsiibbadtabbra nyúlt téli álom után.

Ahogy abban a tizennégy esztendősné koromban elkövetett *Eliot*-fordításban írtam: „*Hogy előkészíts egy arcot / a más arcokba villanásra.*” Ezt várom ma is, újra és újra, ahányszor csak kilépek a kapun. Soha nem tudom, milyen arcok és milyen indulatok fogadnak, mégis mindig teljes gyauútlánsággal indulok útnak. Másként nem is volna érdemes.

Jeszenszky Géza: Az elveszett presztízs

A napjainkban újjászerveződő magyarságtudomány egyik fontos vizsgálódási területe: Magyarország és a magyarság nemzetközi megítélése, ennek változásai, illetve a magyar szellemi és politikai élet ezzel kapcsolatos önreflexiói. *Jeszenszky Géza* a szó szoros értelmében elébe ment ennek a valamikor hangsúlyos, ám az utóbbi évtizedekben alig emlegetett és ezért most újrafogalmazott tudománypolitikai elvárásnak. Az irodalmi cím ugyanis – ahogy az alcím is utal rá – egy olyan kutatást jelöl, melynek tárgya Magyarország angliai megítélése 1894 és 1918 között.

A két dátum közötti alig negyedszázad alatt „hírünk Angliában” gyökeresen megváltozott. A XIX. század utolsó éveiben ennek a tőlünk térben és érdekeltségben egyaránt távoli világhatalomnak a sajtóját még a Magyarországgal rokonszenvező, a magyar múltat, alkotmányosságot, szabadságszeretetet és liberalizmust nagybecsülő írók túlsúlya jellemezte. A brit diplomaták és külügyminisztériumi tisztviselők természetesen kevésbé lelkesedtek a „magyar erényekért”; az 1867-ben kialakított dualista szisztémát fenyegető magyar függetlenségi politikát pedig kifejezetten bírálták. A monarchia stabilitását előmozdító és a belső liberalizálódást előrevivő jelenségeket azonban – lett légyen szó akár Bécsről, akár Budapestről – határozott szimpátiával kommentálták jelentéseikben, illetve belső állásfoglalásaikban. Terjedőben volt ezen túlmenően még az a nézet is, hogy a monarchia felbomlásának egyetlen lehetséges ellenszere Magyarország birodalmon belüli befolyásának növekedése, azaz a monarchia súlypontjának átkerülése Bécsből Budapestre.

Negyedszázad múlva, amikor a győztes nagyhatalmak a „békét” diktálták Trianonban, ez a határozottan kedvező kép már régen a múlté volt, s a magyarság és a magyar politika csupa negatív és elmarasztaló értékítéletekkel tarsultan jelent meg az angol politikusok és újságírók tudatában (feudális maradványok, példátlan nemzetiségi elnyomás, működésképtelen parlamentarizmus, korrupt választások, belpolitikai abszolutizmus).

A magyar politika és a külpolitikában hagyományosan tájékozatlan közvélemény megdöbbenése persze óriási volt, s azonnal elkezdődött a magyarázat- vagy inkább bűnbakkeresés is. A leginkább szimplifikáló és ezért valószínűleg leginkább elterjedt vélemény szerint Magyarország angliai megítélésének módosulása két „szlávbarát” és „magyarellenes” újságíró, *Henry Wickham Steed* és a *Scotus Viator* álnéven publikáló *Robert W. Seton-Watson* elfogult és egyoldalú cikkeinek és könyveinek tulajdonítható, amelyek a XX. század első éveitől jelentek meg. Az igényesebb magyarázat ehhez hozzátette: alapvető oknak inkább az európai szövetségi rendszernek a XX. század első évtizedére eső kialakulása, illetve ezzel összefüggésben a monarchia

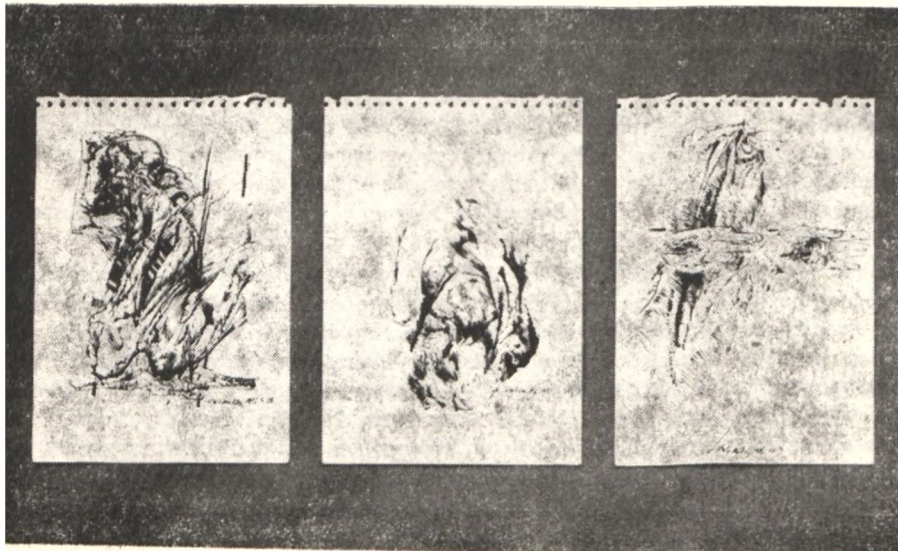
és Anglia diplomáciai szembekerülése tekinthető. A két fokozatosan kelet-európai szakértővé váló újságíró eszerint tulajdonképpen csak igazolta és népszerűsítette, tehát kiszolgálta kormányának álláspontját.

A szerző távolról sem tagadja ezen két világháború közötti felelősségelhárító magyarázatok relatív igazát. Elismeri, sőt hangsúlyozza, hogy Steed és Seton-Watson tudósításait és útirajzait, melyek szerint „Magyarország egész politikai élete korrump és rothadt”, illetve a régi politikusok helyébe „egy félig briganti és teljesen korrump, a törvényeket csűrő-csavaró társaság lépett”, vagy Magyarországon „a paraszt olyan credményesen röghöz van kötve, mint 1848 előtt volt”, maga is elfogultnak, sőt rosszhiszeműnek tartja. Nyilvánvaló számára az is, hogy a kibontakozó magyarellenes sajtókampány elválaszthatatlan az Osztrák–Magyar Monarchia Európában betöltött szerepének század eleji angol átértékelésétől. Ez véleménye szerint is döntő mértékben hozzájárult a Magyarországgal kapcsolatban kialakult kedvezőtlen képhez.

Mindezekben túlmenően azonban utal még egy igen fontos tényezőre: az addig stabilnak hitt Magyarország századfordulótól permanens belpolitikai válságára, illetve az Ausztria és Magyarország között egyre romló viszonyra. E jelenségeket látva a brit diplomácia egyre kevésbé hitte-hihette, hogy a dualista birodalom perspektivikusan is képes lesz betölteni a neki szánt stabilizációs és kiegyensúlyozó szerepkört. Ezért kialakult szerkezeti átalakításának, azaz a birodalmon belüli szláv népek politikai befolyása növelésének az igénye. Budapest hegemon törökvéseinek elfogadását, sőt támogatását így egyre inkább a föderáció programja váltotta föl. A kedvezőtlen kép kialakulásáért tehát – állapítja meg a szerző – a század eleji magyar vezetés, mindennek előtt az őszintétlen és reális perspektíva nélküli függetlenségi kormányzat (1906-1910) is nagymértékben felelős.

Jeszenszky könyve módszereiben példamutató, értékítéletei kiérlelték és megfontoltak, stílusa és mondatszerkesztése világos, mindenki számára érthető. Bárcsak követői is akadnának, s más nemzetek és más történeti korok magyarsággépéről is mielőbb olvashatnánk. (Magvető)

ROMSICS IGNÁC

Szabó Bálint: Az „ötvenes évek”

Érdemes lenne egyszer Magyarországon felmérést készíteni arról, hogy kinek mi jut az eszébe, ha azt hallja, az „ötvenes évek”. Bizonyára sokan lennének olyanok, akik a nagy ipari beruházásokra emlékeznének, mások régvolt futballsikereinket és az 1954-es világbajnoki „kudarcot” emlegetnék fel, a falvak lakóinak többsége a parasztcsaládok ezreit megnyomorító beszolgáltatásokra gondolna, Kossuth-díjas vajúrokra, esztergályosokra, marósokra emlékeznének. De a legtöbben két nevet bizonyára említene, *Rákosi Mátyásét*, és *Nagy Imrét*, azét a két politikusét, akiknek meghatározó szerepük volt az „ötvenes években”.

Az idősebb nemzedék számára az „ötvenes évek” megélt történelmet jelentenek, nekem és korosztályom többségének – akik azokban az években születtünk – az a korszak távolba vesző „misztikus” történelem. „Misztikus”, mert az alig harminc éve történt események egy részét még mindig titok lengi körül és előítéletektől mentes, objektív történelmi feltárásuk még várat magára. A kutatók nemegyszer áthatolhatatlan falakba ütköznek, alapvető dokumentumokhoz nem jutnak hozzá – nem egy esetben egyszerűen azért, mert a dokumentumok elpusztultak, eltűntek! Amikor a történészek ilyen „kihívásokkal” kell szembenéznie, tapasztalhatja, hogy egyre többen követelik tőle, írja meg az ötvenes évek hiteles történetét. Az idősebb generáció akkori cselekedeteire vár igazolást vagy cáfolatot, a fiatalabb nemzedék pedig tudni szeretné, mit tettek apáik, nagyapáik, harminc-harmincöt évvel ezelőtt, mert büszkén vagy szégyenkezve, de vállalni akarják nemzeti múltunkat!

A nemzeti múlt vállalásához pedig elengedhetetlenül szükséges a nemzeti múlt ismerete, amelyhez a történelmi feldolgozások adhatják meg az alapot. Ezeknek a történelmi munkáknak egy részét – egy-egy téma vagy korszak történetének feltárásában elért eredményei alapján – „alaplátványok” szoktuk nevezni. Ilyen alapmű lett az idej könyvhét egyik slágere, Szabó Bálint *Az „ötvenes évek”* című kötete.

Szabó Bálint nem kis feladatot vállalt magára, amikor elhatározta, hogy megírja az „ötvenes éveket”, hiszen erről az időszakról nem sokat publikáltak még ez ideig hazánkban. Természetesen nem vállalkozhatott arra, hogy a korszak minden jelentős eseményét, illetve annak hátterét feltárja, vagy a Magyar Dolgozók Pártjának szervezettörténetét írja meg, munkája sokkal inkább „... annak az útkeresésnek a bemutatása, amely a kezdeti hibák és torzulások után végül is elvezetett a kor követelményeivel és az ország adottságaival összhangban álló politikai irányvonal kidolgozásához”.

Szabó Bálint által jelzett útkeresés közel tíz – sikerekben és kudarcokban egyaránt gazdag – évet jelentett, amely gyakorlatilag az MDP 1948 júniusi megalakulásától 1956 végéig tartott.

Az MDP megalakulása után röviddel – részben a nemzetközi helyzet változásának következtében – megindult a párton belüli ellenség felderítésének és leleplezésének „programja”. A pártvezetés Moszkvából hazatért csoportjának elismert vezetői – Rákosi Mátyás, *Gerő Ernő*, *Farkas Mihály* – az ellenséget a hazai illegális mozgalom egykori vezetőiben – *Rajk László*, *Kádár János*, *Kállai Gyula* stb. –, az MKP-val egyesült szociáldemokrata párt egykori vezetőiben – *Szakasits Árpád*, *Marosán György* stb. – valamint a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalomban részt vett kommunistákban látták. Az „ellenség leleplezésében” élen járt Rákosi Mátyás és Farkas Mihály. Látványos kirakatpercek változtak nyomtalan eltűnésekkel. Az Államvédelmi Hatóság tevékenységének százak és ezrek estek áldozatául, köztük a magyar kommunista és munkásmozgalom kiemelkedő vezetői.

A máig megegyezhetetlen törvénytelenések mellett más és milliókat érintő hibákat is elkövettek az „ötvenes évek” párt- és állami vezetői. Az alapvető problémát a szovjet gazdasági és társadalmi fejlesztés szolgáló utánzása jelentette. Rákosi Mátyás és vezetőtársainak többsége a magyar valóságot nem ismerte, legtöbbjük évtizedek óta külföldön élt és onnét figyelte a hazai fejleményeket. Nem ismerték az ország gazdasági helyzetét, nem figyeltek a nemzeti sajátosságokra. A nyersanyagokban szegény, de jelentős agrárkultúrával rendelkező országból néhány év alatt a nehézipar fellegvárát szerették volna felépíteni. Ez súlyos hiba volt. A beruházások jelentős része a vaskohászatra, a bányászatra, vegyiparra és a gépgyártásra „ment el”, miközben a mezőgazdaságra alig fordítottak figyelmet és pénzt. Az egykoron élelmiszert exportáló országban szinte mindennaposá vált a kenyér-, liszt-, zsír- és húshiány. Az életszínvonal alig haladta meg a háború előtti éveket.

Ezek a jelenségek nem maradhattak sokáig rejtve a legfelsőbb politikai, és gazdasági vezetés előtt. 1953-ra a párt vezetése felismerte, hogy változtatni kell az eddigi politikán. Az 1953 júniusi központi vezetőségi ülés elhatározta, hogy javasolja az Elnöki Tanácsnak Rákosi Mátyás miniszterelnöki funkciójából történő felmentését és Nagy Imre miniszterelnökké való kinevezését. Ezzel a párt két legbefolyásosabb politikusa megosztozik a legfontosabb párt-, illetve állami posztokon. Nagy Imre személyében olyan politikus került a kormány élére, aki annak ellenére, hogy az 1920-as évektől a Szovjetunióban élt, nagyobb érzéket tanúsított a nemzeti sajátosságok, illetve a mezőgazdaság problémái iránt. Ugyanakkor tény az is, hogy alapvető kérdésekben Nagy Imre és Rákosi Mátyás között nem voltak eltérések. Az ellentétek 1954–1955-ben alakultak ki, amikor is Rákosi úgy érezte, hogy ismét vissza kell térni az 1953 előtt folytatott politikához. Ez azonban már nem volt időszerű. A tömegek, amelyek azt várták, hogy a korábban elkövetett hibákat feltárják, a felelősöket elmarasztalják, csatlódtak és szembefordultak a párttal. Ez a szembefordulás, valamint a párton belüli viták odáig vezettek, hogy az MDP egyre inkább polarizálódott. Az egyik oldalon Rákosi Mátyás és követői, a másik oldalon Nagy Imre és hívei álltak. A hatalom Rákosi kezében volt, aki keresztülvitte, hogy Nagy Imrét kizárják a pártból. Az ellentétek ilyen formában történt kiéleződése után következett a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa. A nemzetközi munkásmozgalom történetében oly jelen-

tős esemény – amely a sztálini korszak szinte valamennyi hibáját feltárta, elemezte – a Magyar Dolgozók Pártja esetében kevésbé érezte hatását. Rákosi igyekezett úgy nyilatkozni, hogy a XX. kongresszus megerősítette a magyar párt vezetését abban, hogy jó irányban halad. Ez azonban tévedés volt. A párttagok és a pártonkívüliek is várták a „megtisztulást”, a kibontakozást. Ennek azonban legfőbb akadálya Rákosi Mátyás volt, aki ekkorra már beismerte, hogy személyesen is részt vett a Rajk László és társai elleni koncepciós per előkészítésében. E nyilvános „vallomás” (a budapesti pártaktíván) után nem sokkal Rákosit leváltották a párt első titkári funkciójából és visszahívták a Politikai Bizottságból is. Megnyílt az út a „tisztulási tolymat” előtt, igaz, csak részben, hiszen az új első titkár – Gerő Ernő – személye nem jelentette a legjobb garanciát.

A kibontakozás kezdetét az 1956 júliusi központi vezetőségi ülés jelenthette volna, hiszen ezen az ülésen több egykoron meghurcolt, elítélt kommunista vezetőt választottak be a Politikai Bizottságba, illetve a Központi Vezetőségbe. Ezen az ülésen mondta Kádár János, akit ekkor kooptáltak a KV tagjai közé, és választottak meg a PB- és a KV-titkárság tagjává, hogy *„... a legnagyobb probléma, hogy megromlott a párt és a tömegek kapcsolata s a párt sem egységes. Olyan abnormális helyzet alakult ki, hogy a becsületes párttag és az ellenség is hasonló vagy azonos problémákat feszegethet. Lényegében az ellenség vette át a párt által elkövetett hibák bírálatát, s fordítja azt a rendszer ellen”*. Ennek a helyzetnek a megváltoztatására csak akkor lett volna lehetőség, ha a hibákat feltárják és a felelősöket funkciójukra való tekintet nélkül elmarasztalják. Ezt azonban nem lehetett elvárni azoktól, akik maguk is részesei voltak a törvénysértésnek, vagy asszisztáltak azokhoz. Lassú, a hibákat csak óvatosan feltáró, a személyi konzekvenciákat csak legszükségesebb mértékben levonó megtisztulásra ekkor már túl késő volt. A tömegek, de a párttagok jelentős része sem hitt már az MDP-ben, illetve vezetőiben. Kevés volt a tiszta vezető, a tömegek bizalmát élvező politikus. A párton belül kialakult és egyre erősebbé vált egy „reformista” csoport, amely a pártból kizárt Nagy Imrét tekintette vezetőjének és jelentős tömegeket is maga mögött tudhatott. Egy megoldás tűnt volna eredményesnek: ha a gyakorlatilag kettészakadt párt egységét visszaállítják. Erre azonban nem maradt idő, az események túlhaladták az elképzeléseket!

Ezekről az eseményekről alig olvashatunk Szabó Bálint könyvében. A szerző feltehetőleg úgy érezte, azok megítélése, kronológiája eléggé ismert, pedig az 1956 októbere és november vége között eltelt hetek rendkívül fontosak voltak a megújulás szempontjából, annak az irányvonalnak a kidolgozásához, amelyek az ország adottságaival, nemzeti sajátosságaival számoltak. (Kossuth)

SZAKÁLY SÁNDOR

É L Ó M Ű L T

Egy hercegnő — közöttünk*

– Ezúttal nem fényképről, nem dokumentumból ismernek meg valakit a régi-régi időkben, hanem a maga valóságában, hiszen a mai napig is közöttünk él, szeretetben, megbecsülésben.

– *Hát az úgy volt, hogy a XI. Ince pápának volt egy unokaöccse és ők megkapták Lipót császártól a Szerémséget, a hercegséget és így a monarchiába kerültek.*

– És miért kapták meg a Szerémséget?

– *Hát mert Ince pápa az egész vagyonát feláldozta a török elleni háborúra. Tulajdonképpen az ő segítsége által volt lehetséges, hogy Bécs felszabaduljon, mert a császárnak, Lipót császárnak, sajnos, sose volt elég pénze, Sobieskinek sem. Ő a családi vagyont – mert nagyon nagy vagyona volt akkor az Odescalchiaknak –, nemcsak a pápai vagyont, azt is persze, de a saját vagyonát is feláldozta a török elleni háborúkra. Így kerültek a Szerémségbe... hát nem tudom, megmondhatom-e... ilyen uralkodó herceg lett az Odescalchi családból.*

– Azonnal ide is költöztek a Szerémségbe?

– *Nemigen mentek le a Szerémségbe. Nagyon messze volt, kietlen föld volt. A török által feldúlt földek nem hoztak jövedelmet. Mindig hónapokra mentek csak le. Rómában saját nagy vagyonuk volt, a palota, meg a birtokok, úgy, hogy ez másodrendű dolog volt, de nagyon tartottak arra persze, hogy ők milyen kiváltságokat bírnak. Pénzt is vertek annak idején. Odescalchi-pénzt. Gyermekkoromban még nekem is voltak ilyen pénzek. Sókanalakat csinált az atyám abból a pénzből. Mikor aztán volt a háború és az olaszok clyan nagyon csúnyán viselkedtek – tulajdonképpen, ugye, a nagy világháborúban – akkor megharagudott az atyám és megtiltotta, hogy olaszul tanuljunk. Sajnos, nem tudok olaszul.*

– Milyen nyelven tetszik tudni egyébként?

– *Hát persze francia, az volt nekem az első nyelvem, gyerekkori nyelv. Aztán német, angol. Sajnos, a magyart egy kicsit később tanultam meg, ezért egy kicsit bibásan beszélek néha.*

A férjem anyja egy Lázár grófné volt és annak a nővére Erdélyben élt, ott volt egy kastélya. Egy grófhoz ment feleségül. Az én anyám is erdélyi származású, a Teleky családból. Teleky Sámuel, a nagy vadász, az ő anyjának

*Tv-riport Liphay Béláné Odescalchi Eugénié-vel a Csak ülök és mesélek című műsorban, 1984. november 30-án. Riporter: Vitray Tamás.

A szövegen nem módosítottunk, csak abban az esetben, ha az frott változat értelemzavaróan hatott. Egyébként megőriztük az élőbeszéd jellemző fordulatait. – A szerk.

a fivére volt. Férjem akkor 13-as huszár volt, és pihenőben voltak Erdélyben. Akkor megbívták őt és ott megismerkedtem a férjemmel, és hát tulajdonképpen olyan gyorsan batározunk...

- Ezt nem tekintette a család mezaliansznak?

- Nem, semmiképpen, ez nem létezik nálunk, kedves jó Vitray uram. Mezaliansz egy bizonyos... hát... egy nagyon régi nemesi család, akár gróf, akár báró, akár herceg, akár...

- Az már mindegy?

- Igen. Hát ez is egy ősrégi család, a Liptbay család 1200-ból. Anyósom, amikor megtudta, hogy a fia Odescalchi Eugéniát akarja elvenni, azt mondta: „Jézusom! Azt az elkényeztetett... - megmondták a címemet... -, az nem fogja itt kibírni, falun élni...” Szóval az anyósom kicsit ellene volt a házasságunknak. Azt mondta, hogy gondolja meg a férjem, ilyen valaki hogy fog tudni a Bánátban élni. Pedig akkor is nagy vagyona volt a férjemnek, családjának... s hát mégis ellenezték.

- Nagy esküvő volt?

- Nagy? ... Nem, hát a rokonok a közelből nem tudtak eljönni, mert forradalom volt már, és már a matrózok lóttek az utcákon. Úgy, hogy a mi menetünk a koronázó dómba... mindig várni kellett negyedórát, tíz percet, mert féltek, hogy ha egy nagy felvonulás van, a matrózok beelőnek a menetbe. Hát ilyen körülmények közt esküdtem. Egész őszintén mondván, nagyon nagy labon éltek az apósomék. Nagyon nagy vagyonnal rendelkezett, de tulajdonképpen az egész Louvain az övé volt. Az egy nagy család volt, a nép, a község... hát egy olyan gyönyörű dolog volt, azt most senki nem tudja már. Úgy szerették az apósomat... a gyerekek... hát mindenki hozzá ment.

30-40-50 éves személyzetünk volt, komornyik, inasok, hát azok fiatalabbak voltak, szobalányok, szakácsok, mind évek óta voltak nálunk. Ilyen nincs már. Ilyen emberek most már nincsenek.

- A gyerekek ott születtek?

- Ott születtek. Mind a három fiam a hálószobában, a házi orvosom segédlete alatt. Semmiféle kórház, egy madam Bécsből jött, ott volt még az anyósom, mellette a férjem... semmiféle pompa. Épen, egészségesen születtek. Mind a három fiam ötvenkét centiméter volt, és pontosan három és fél kilogramm volt mindegyik.

Akkor kitört az a nyomorult Hitler-háború és szegény fiam, a lelkes fiam, szegény, önként jelentkezett és Bécsbe vonult.

Mikor aztán szegény anyósom meghallotta - ő Hollandiában volt a lányánál -, mikor meghallotta, hogy Frigyes fiam bevonult a frontra, hazajött és elment a Horthyhoz. Én nem kértem volna tőle soha semmit, de az anyósom elment hozzá és kérte, hogy hozassa vissza az unokáját, mert hiszen önként ment... És akkor Horthy tényleg megcsinálta azt, hogy hazahozatta. És tessék elképzelni, hogy a Ludovikáról egy tiszt, aki nem is tanította a Frigyeset, nem is volt hozzá semmi köze, egyszer odament hozzá és azt mondja: „Na hallom Fricike - úgy nevezték Fricike -, téged a Horthy hozatott haza. Persze, mert te báró vagy, téged meg kell menteni.” És akkor szegény Frigyes azt mondja: „- Engem?... Nemcsak engem, másokat is...” „- Nem az, csak téged hoztak haza.” Hát ilyen kegyetlen valaki! S erre a Frigyes, szegény, elment a parancsnokhoz, s mondta, hogy hallja, hogy övele kivételtek és a társai meg ott vannak a fronton, ő nem marad egy napig sem a Ludovikában, hanem visszamegy a csapatához. Drága fiam június 13-án kiement, és augusztus 7-én esett el, az első nagy csatában.

- Azt tetszik mondani, hogy az anyósa interveniált Horthynál. És hogy nem tette volna a helyében. Hát miért haragudott Horthyra?

- Horthyra? Hát Horthyra? Hát mi legitimisták voltunk, tetszik tudni, kedves Vitray? Anyósom is tulajdonképpen... hát egy felszentelt király mégis más... Hát szóval a Horthy nagyon rendes ember volt addig, amíg a Ferenc Józsefnél volt adjutáns. Csatát is nyert, nagy admirális volt és nagyon bátor ember. Amikor országvezető lett, ez sok embert elkápráztatott... Főként a felesége volt rá nagyon rossz hatással.

- Igen? Ezt honnan lehetett tudni?

- Igen, mert nagyon nagyravágyó volt. Az ember nem tud változni, ugye? Mi az uralkodócsaládboz nagyon büek voltunk. És tulajdonképpen régente tényleg volt hiba Ferenc Józsefnél - ezt tudjuk mindannyian -, de aztán ezek a dolgok megváltoztak. Nagyon jó volt ő aztán később a magyarokhoz. Nagyon sok rokonom, ismerősöm szolgált nála, mint udvarnagyk, s azt mondták, hogy kiváló volt és nagyon szerette a magyarokat. Például Rudolf trónörökös ugye... Hát az tényleg nagyon szerette a magyarokat, nagyon, nagyon magyarbarát volt.

Egy nagyon érdekes dolog tudódott ki: a Zita királyné - tetszett ballani róla? - Ausztriában él, 92 éves és most a családnak, rokonoknak megmondta, hogy ő most az igazat be fogja vallani és meg fogja mondani, hogy milyen nagy történelmi titok volt a Rudolf trónörökösnek a meggyilkolása, vagyis öngyilkossága. Hogy nem volt öngyilkos, hanem őt meggyilkolták és pedig a németek. Nekünk mindig furcsa is volt... , hogy öngyilkos legyen egy olyan rendes ember egy szép személy miatt - hát így most kitudódott, hogy nem.

- S hogyan került a család végül is Szécsénybe?

- Hát elhatároztuk! Mert akkor fájdalmas volt - őszintén mondvá -, hogy a fiunk, az idősebb fiunk, aki egy kiváló valaki volt a családban, és hát mindent jelentett nekünk, hogy ő már nem fog jönni soba Lovrinba, amit anynyira szeretett, és mindig fogjuk látni a biányát, a helyét, hogy most nincs itt és nem is lesz ott. Úgy döntöttünk hát, elrepatriálunk Magyarországra. És akkor eljött a férjem ide Magyarországra, beszélt egy ügyvéddel, egy nagyon neves, kiváló ügyvéddel, hogy keressen otthont. Egyszerre csak telefonált az ügyvéd Bélának, a férjemnek, hogy nagyon sok otthon eladó. És akkor a férjem kijelentette, hogy igen, azt ő is tudja, de ő kényszerkilakoltatott kastélyt nem vesz meg. Tetszik tudni, akkor kényszerítették a zsidókat, hogy el kell adják otthonaikat.

Na most ez a Szécsény. Ennek a Grósz Jenőnek volt egy felesége. Elvett egy - titkárnője volt egy ideig - lányt. Elvette, az keresztény volt, ugye, és ráírta az egész vagyonát. Így aztán szabad volt a szécsényi kastély.

Kedves Vitray, jöttünk nagyszüőtörtökön, 1944-ben, először Béla az Antifiammal. Én nagypénteken érkeztem.

- Most volt negyven éve.

- Most volt negyven éve. A költözködés? ... Hát ugye, mi mint repatriálók jöttünk, tizenkét nagy vagon bútor, az egész kastélyt bepakolták Lovrinban, jött egy ilyen német társulat, nagyon rendesek, egy egész hadsereg volt. Én beteg voltam, feküdtem az ágyban. A komornám az én személyes dolgaimat rendezte, én semmit a költözködésből nem éreztem, mert nekem skarlátom volt.

- De aztán hamarosan ideért a háború, ugye?

- Hát december 8-án lementünk a pincébe, akkor, ugye, ott voltunk. Akkor nagyon jól álltunk, mert tizenhat disznót vágtunk Lovrinban és azt az

anyagot elhoztuk, úgy hogy jöttek a menekültek és tudtuk fogadni őket. Természetesen soha nem kérdeztük honnan jöttek, hová mennek: menekült volt, helyet kapott. Reggelit kaptak, ebédet. Volt egy óriási nagy katlánom, főztünk meleg levest és a végén már háromszázan voltunk a kastély pincéjében.

Karácsonykor még itt voltak a németek, aztán jöttek be az oroszok a kastélyba. Az első orosz vendég négy vagy öt közlegény volt, nem volt köztük tiszt. Mondták, hogy be akarnak jönni a pincébe, s akkor a férjem vitt egy nagy üveg bort, vagy nem tudom mit és várta őket. Azt mondta, hogy keveset fog adni nekik, mert a jó barát is csak akkor jó, ha józan. Akkor bejöttek az oroszok. Az egyik odajött az ágyhoz és látta Bandit ott feküdni. Hát egy kis, nagyon rózsás arcú kis fiúcska volt és kérdezi a katona az apácától, hogy „princ?”, hogy herceg-e? Hát ugye az oroszoknak az knyáz. És akkor szegény apáca mondta, hogy ja, ja, és én majdnem szüvgörcsöt kaptam, mondtam, hogy most mi lesz, most mi lesz? Az orosz pedig odament Bandihoz, megsimogatta a homlokát, haját... ja, ja princ, azt mondja, megsimogatta és elment. Ez volt az első találkozás. A második találkozás egy pár nappal később történt, még ott voltunk a pincében. Mondták, hogy a kastélyba jön az orosz generális és átveszi a kastélyt. Hát mindegyikünknek volt egy bizonyos gondolata, hogy majd nem sokáig fogunk már élni. A generális felém jött, hát én is feléje mentem persze, és kezet csókolt nekem. Tökéletesen beszélt angolul, és mondta nekem, és nagyon köszöni, hogy nem menekültünk el. Mondom, hát kérem, mi gondoljuk, hogy az oroszok is emberek, mi senkit nem bántottunk. Azt mondta, nagyon köszönöm, én most ide jövök a lakásukba, de maguk menjenek még le a pincébe egy ideig, amíg csend lesz itt Szécsényben, nyugalom lesz. S akkor ő bement a hálószobámba, és akkor mondom neki, hogy de ez az én szobám! Akkor azt mondta, hogy kérem, igen, de maguk menjenek le a pincébe, maguknak sokkal jobb lesz, ha még egy ideig a pincében lesznek. S azt mondta, hogy semmi bajuk nem fog történni, és ha én elmegyek, a legközelebbi parancsnoknak átadom önöket. Úgy is volt.

Én meg nagyon sokat elmenekítettem, nagyon rossz tanácsra. Tizennyolc láda ezüstöt, porcelánt, fehérműt. Szegény férjem nem mondta nekem soha, hogy miért volt maga ilyen ügyetlen? Mindig azt mondta nekem, hogy édes angyalom, másnak a nadrágja maradt meg, nekünk aránylag még sok megmaradt. Soha nem csinált nekem szemrehányást, hogy én meggondolatlanul cselekedtem. És még a német SS-generális adta nekem a legnagyobb autóját, hogy felkerüljön rá a tizennyolc láda és én azt hiszem, hogy mikor... nem tudom... hát... amikor elvonultak a németek, azok tudták az útvonalat, hogy nem őket vitték-e el aztán azokból a ládákból? Hát nem tudom, nem akarom mondani.

Nagyon sok adó volt az első években. 1948-ban ajándékoztuk oda a kastélyt a múzeumnak, azzal a kéréssel, hogy a lakásunk megmaradjon és múzeum legyen belőle. S akkor ezek az urak, férjemnek jó barátai, Pesten ezek a tudósok, megígérték, hogy hát természetesen az őt szobát megbagynák, hát nincs is szó arról, hogy azt elvennék. És szegény férjem olyan volt, hogy ha egy úr neki valamit ígért, ő azt hitte, hogy az szentírás! Nem kért írást. Egyszer kérdeztem drága férjemet, hát van valami? Hát nem... debát ígérték, hát csak nem fognak minket kitenni...?

– A háború után, amikor idejöttek Szécsénybe, akkor mivel foglalkozott a kedves férje?

- A kastély közelében volt egy nagy üvegház, gyönyörű nagy üvegház, és annak örült a legjobban a férjem, mert ő abban az üvegházban az ő kutatásait, és az ő tudományos munkáit folytatni tudta. Már Lovrinban éveken át volt egy kis üvegház, azt fagypontra bűtötte és ő ott a lepkéivel, a bábokkal, amiket ő fogott, ezekkel kísérletezett. Azon dolgozott, hogy a hidegnek milyen befolyása van a növényekre, állatokra. Akkor az volt az elgondolása, hogy elmegy a Palóc Múzeumba és ott felajánlja a munkáját és ott fog dolgozni, a múzeumban a lepkegyűjteményét is elhelyezi. Eleinte csak tiszteletdíjat adtak neki. Eppen hogy négyszáz forintot kapott éveken át. Egész nap ott dolgozott, reggel elment hatkor, lement biciklivel az állomásra, a biciklit letette ott ismerősöknél, elment a vonattal Gyarmatra és este hazajött.

- Egész nap a múzeumban volt?

- Egész nap a múzeumban dolgozott.

- És a kedves férje után kap valami nyugdíjat?

- Persze kapok, kapok igen. Megmondom, kétezerkétszáz forintot kapok két hónap óta. Most emelték.

- És itt mostanában hogyan tetszik élni? Manapság hogyan él?

- Hogyan élek? Kedves Vitray, van egy, ami nagyon nehéz. Nem azért, hogy kényes vagyok, hanem a gyomromnak nehéz az Omnia-ételt megenni, mert zsíros, nem szoktam meg.

- Mi az az Omnia-étel?

- Hát ott van a szálloda, vagy micsoda, restaurant, én onnan hozatok egy adagot. Egy ebéd 25 forint, és leves, hát vízleves, meg paprika, borzasztó paprika, néha meg zsír, amit nem szoktam meg. Nem azért, mert egy jó, egyszerű krumplicevest, otthonit, bodogan megeszek. Mert ott az Omniában van valami, nem tudom mit tesznek bele, valami fűszert, vagy valamit, ami... olyan furcsa szaga van. Hát ez egy kicsit nehéz. Azért kértem a Földi elnök urat, aki nagyon jó indulattal van hozzám, hogy nem-e kaphatnék a bölcsödéből ebédet?

- Az egész nap hogy telik?

- Rendszeresen hétkor meghallgatom a rádiót, a bécsi rádiót. Van néha valami kis vallásos elgondolás, de néha nem is nagyon sikeres. Aztán meghallgatom a híreket, mert tulajdonképpen Bécs a külföldi rádiók közt a legnormálisabb. Se nem ilyen, se nem olyan, úgy hogy mégis megmondja a valót. Nem nagyozol. Mert Szabad Európát nem hallgatom, mert annál sokat le kell vonni belőle és nem is találom meg nagyon az én kis rádiómon. Fiam hozott nekem nagyon szép kis rádiót, ezt tudom meghallgatni. Hát aztán reggelizek, elmondom a megszokott imáimat. Aztán jön a posta. A Népszabadságot járatom, azt szeretem, mert nagyon jó cikkek vannak a Népszabadságban. Olyan jó a Zappe... Nem tudom mi ő, újságíró? Olyan kitűnően csinálja... filmekről, meg könyvekről nagyon jól mondja az ő véleményét. Nagyon kitűnően, mindig egy véleményen vagyunk. Érdekes, nem akarok nagyozni, de... Nahát különben a híreket is szeretem, a politikát, érdekel ez a rész, az a rész is, a vadászat, a sport, ami érdekel engem. Az unokáim futballbarátok.

Hát én nem is tudom, de olyan gyorsan eltelik az idő. Elég sok postát kapok. Majdnem mindig jön valami, aztán válaszolni kell... majd hozzák az ebédet. Megebédelek, ebéd után egy kicsit, ha egyedül vagyok, kicsit elszundítok, de nem fekszem le többnyire, csak úgy egy kicsit elbóbiskolok, és akkor előveszem a könyveimet. Nyolckor hallgatom a híreket, a magyar televíziót, és akkor ha jó film van, vagy valami, azt... Néha a Rózsát is meghallgatom, de

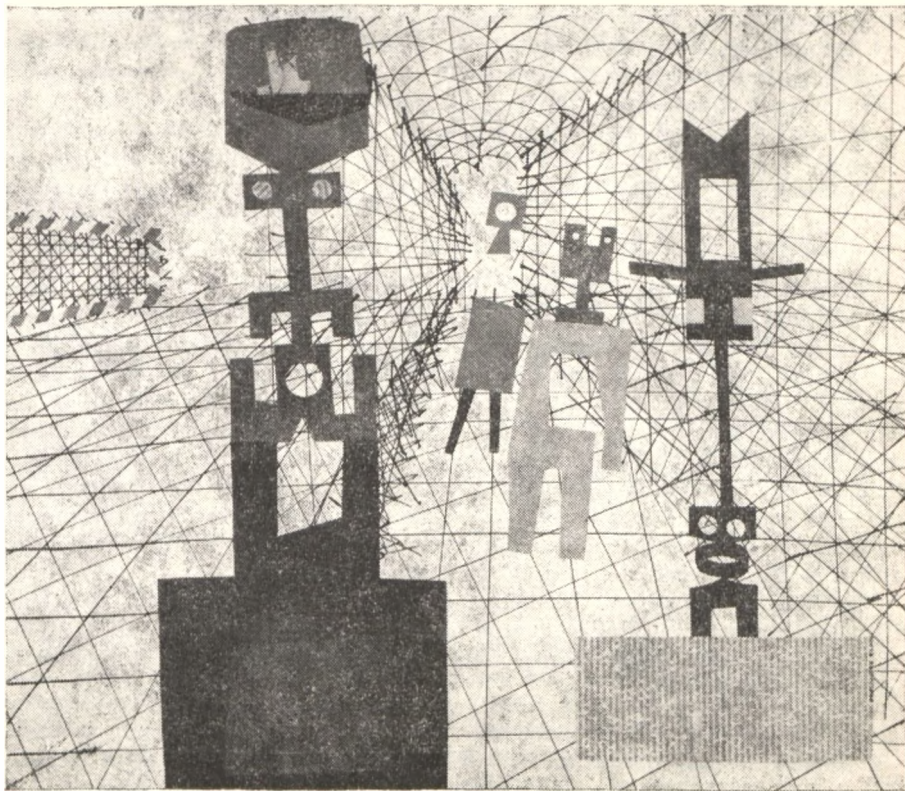
nem tudom mit kér... Olyan buta érzés, hogy az ember nem tudja, hogy mi az értelme, annak amit ő kér.

- De nem tetszik hordani hallókészüléket!?

- De kell vegyek magamnak, nincs nekem. Azt mondta a Dudás doktor, hogy okvetlen most tavasszal, ha el tudok menni Gyarmatra, vegyek, mert az SZTK-ban nem is olyan drága, és nem is látszik. Mondom, kedves doktor úr, nekem olyan mindegy, én mutatni fogom, hogy van nekem, csakbogy halljak.

Hát engem nagyon szigorúan neveltek, nagyon sok jósággal. Anyám az egy szentéletű volt tényleg, de szigorú volt, és szigorú helyeken is nevelkedtem. Egy évig voltam egy kitűnő bécsi zárdában. Minket arra neveltek, hogy este mielőtt elalszom, gondolkozzam azon, hogy tulajdonképpen mi értelme volt a napnak.

Hát őszintén mondom, azt is megmondom, volt idő, amikor ez elmaradt egy kicsit, de aztán megint, hála Istennek, megint ebbe a vágányba belekerültem. És mindig este gondolom, hát... hát ez nem a vég, nem itt. Már volt sok bánatom, nagyon sok, de kibírtam, van olyan, aki nem bírja. Én kibírtam, és nagyon sok szép volt az életemben, nagyon-nagyon. Jó volt, hogy sok jó emberrel találkoztam. Azért most, ha látom, hogy szerencsétlenség van egyes családokban, hogy kicsoda fiatalság van néha, kedves jó Vitray... nem lehetne ezen segíteni valamit?

Odescalchi Eugénie: Egy hercegnő emlékezik

Odescalchi Eugénie hercegnő hosszú élete során nemcsak a magyar arisztokrácia felsőbb köire jellemző életutat járta végig, hanem szemtanúja, részese, elszenvedője volt korszakok letűnésének és újak felvirradásának. Memoárjaiban születésétől végigkísérbetjük ezt az ellentétes eseményekben, érdekes és olykor nagyon is meglepő találkozásokban kimeríthetetlenül gazdag életet. Megismerhetjük egy történelmi nevet viselő arisztokrata család mindennapjait, szemléletét, kapcsolatai rétegződését, viszonyát a velük egyenrangúakhoz és a társadalom többi rétegéhez. Rendbogyó és rop-pant izgalmas tudósítás ez a múltból, és a mának is nem egy lényeges tanulsággal szolgál. A kötetet, amely minden bizonnyal az 1987-es év egyik nagy könyvszenzációja lesz, a Gondolat Kiadó gondozza és jelenteti meg.

DETRE JÓZSEFNÉ
a könyv szerkesztője

Előszó

Felejtetetlen férjem, Liptbay Béla emlékének ajánlom.

Nehézzen határoztam el magamat, hogy papírra vessem emlékeimet, hiszen oly sok nagyszerű szellem, az írás mesterségét művészi fokon művelő, nagynevű ember írta meg már az élettörténetét. Országok sorsát eldöntő államférfiak, hadvezérek, írók, tudósok, egyházfejedelmek és sokan mások, akiknek az élete, a tettei valóban méltók rá, hogy megismerjék az emberek. És most álljak elő én az emlékeimmel? Nem szerénytelenség azt hinni, hogy valami érdekeset vagy megszívlelendőt tudok olvasóimnak nyújtani? Talán az készlet, hogy mégis vállalkozom rá, és az lehet egyszersmind a mentőem is, hogy hosszú életem során – 85 esztendő leszek nemsokára – 'oly sok mindent megéltem, jót-rosszat egyaránt, és olyan korban éltem-mozogtam, amely ma már a valóságban nem, csak a múlt tényeként és a még élő emlékeiben létezik.

Van még egy aggályom: iskoláimat németül és részben franciául végeztem. Nem lesz-e a magyar stílusom nagyon hiányos? Ha igen, nézze'el nekem az olvasó; talán pótolni tudom hosszú életem folyamán átélt sokféle és színben is változó élményeimmel.

Emlékiratomat három részre osztom.

Az első rész: gyermekkorem és a leánykorem, az esküvőimig. Ez a korszak még a múlt században, az „arany békeidőben” kezdődik, hiszen születésem éve

1898. A második rész az esküvő utáni éveké, tehát az I. világháború befejezésétől, a II. világháború befejezéséig terjedő időszakot foglalja magába. A harmadik rész a második világháború befejezésétől a mai napig tart.

Remélem, be tudom fejezni. Sietnem kell, mert nem mindenki éli meg a 85. születésnapját. Én úgy gondolom, hogy ez a háromrészes memoár olyan, mint egy szélesvásznú mozifilm. Képzelnék magunkat egy nagy moziterembe – remélem, zsúfolva van érdeklődőkkel. Leoltják a villanyt, sötétség támad, és a nagy vásznon hirtelen megjelennek a szereplők, csemények, egy idős édesanya és annak egész élettörténete.

SÁROMBERKEI NYARAK. Gyermekkorom egyik legkedvesebb idejének külön fejezetet szentelek. Sáromberke volt nagybátyám, Teleki Sámuel, Samu bácsi kedvenc otthona.

Teleki Sámuel, a híres Afrika-utazó és -felfedező az erdélyi Sáromberke községben született 1845. november 1-én, és Budapesten halt meg 1916. március 10-én. A göttingeni és berlini egyetemen természettudományi tanulmányokat folytatott. Bejárta Indiát és a kelet-indiai szigeteket, legnagyobb és egyben legcredményesebb tudományos vállalkozása azonban kelet-afrikai útja volt.

Egy tengerésziszt barátjával, a pozsonyi születésű Höhnel Lajossal – Ferenc József szárnysegédjével, később admirálisával – indult Afrikába 1886 őszén.

Zanzibarban a sziget szultánja készséggel segítette neki a kilimandzsári expedíció előkészítésében. Háromszáz teherhordó bennszülött száznegyven ládába csomagolta a felszereléseket, az élelmiszereket, és a cserére szánt tárgyakat, a szebbnél szebb színes kelméket, huszonnyolc mázsa színes üveggyöngyöt, gyűrűket, karpereceket, tükröket, gyermekjátékokat, képeket. Ezek mind fizetési eszközül szolgáltak akkor, és ilyen ajándékokkal nyerték meg a bennszülöttek kisebb-nagyobb hatalmú szultánjainak, fejedelmeinek, törzsfőnökeinek jóindulatát és segítségét is.

Zanzibar szigetéről 1887 január havában hajóztak át Telekiék az afrikai kontinensre. Február 4-én a Pengáni folyó mentén elindultak a Kilimandzsáró felé. Perzselő hőségben, bozótos szavannákon haladtak, míg elértek a Kilimandzsáró lábához, az igazi afrikai vadparadicsomba. Csanatostul éltek akkor még a szavannák dús ligeteiben a zsiráfok, zebrák, gazellák, antilopok.

Afrika legmagasabb hegyének két csúcsa van: az 5149 méter magas Mawenzi, s a jégkoronás, 5895 méter magas Kibó. Samu bácsi természetesen a magasabbik csúcsot, a Kibót választotta. Ekkorára már a fekete kísérek száma a felénél is kevesebbre csökkent. Sokan megszöktek, félve a hegy szellemétől, mások betegség miatt dőltek ki. 4200 méternél letáborozott a karaván, csak Teleki Sámuel és Höhnel Lajos folytatta felfelé az utat. A ritkuló levegő miatt Höhnel is feladta 4900 méternél. Samu bácsi azonban dacolt a hegy hatalmasaival. Eleinte fürgén haladt, de több órás hegymászás után 5310 méternél, az örökös hó határánál kénytelen volt visszafordulni, mert veszélyes álmoság fogta el. Mindenesetre Teleki Sámuel volt az első Afrika-kutató, aki ilyen magasságra jutott a „Fénylő Hegyen”, ahogy suahéli nyelven nevezik a Kilimandzsárót. Ezután a Kilimandzsárótól északra folytatta tovább kelet-afrikai felfedező útját. Az 5199 méter magas Kenya-hegyen feljutott mintegy 4000 méterig, majd ettől északnyugatra felfedezett két tavat, amelyet Rudolf- és Stefánia-tónak nevezett el – a trónörökös párról.

Több kialudt és működő vulkánt, 230 ezer négyzetkilométernyi területet kutatott fel, és mintegy háromezer kilométer megtétele után, 1889 első napjaiban hajózott vissza Zanzibárra.

Samu bácsi csak hazaérkezése után értesült Rudolf trónörökös haláláról. A mayerlingi rejtélyre azóta sem derült igazán fény, és a kétség ott élt Samu bácsiban is, hogy vajon valóban öngyilkos lett-e az osztrák-magyar trón várományosa.

Mély baráti kapcsolat fűzte Rudolffhoz. Nemegetszer hallottam tőle később, hogy ha ő akkor itthon van, meg tudta volna akadályozni a tragédiát. Rudolf mindig hallgatott rá és elfogadta a tanácsait. Sok időt, meghitt napokat-heteket töltöttek együtt, főképpen Erdélyben, Samu bácsi görgényi vadászkastélyában, ahol medvére, szarvasra vadásztak, vagy pisztrángot fogtak a kristálytisza hegyi patakokban. Ilyenkor este, a vadászkastély udvarában, lobogó tűznél húzták a görgényi cigányok Rudolf kedvenc magyar nótáit. Itt érezte magát igazán otthon. Nehezen bírta a bécsi Burg komor légkörét.

A sáromberkei kastély két hosszú, egymással szembeépült, egyszerű, földszintes épület; a két szárnyat széles udvar választja el egymástól. A kastély nagyon közel épült az országúthoz. Mind a két szárny utolsó ablaka már az országútra nyílt. Az udvarba való behajtás négyes fogattal, jókori ügyességet igényelt. Gyermekkoromban ugyanis még divat volt négyes fogattal közlekedni. Az udvar 600 holdas parkban folytatódott, amelynek legfőbb díszét, egy szép ravat, hegyi források táplálták, lefolyását pedig széles patak biztosította. Tiszta vizében sok volt a hal, így gyermekkorunkban kedvünkre halászhattunk, horgászhattunk. Nem hiányzott a tenispálya sem, a messzenyúló rétek pedig kiváló lehetőséget kínáltak a lovaglásra, amit fivérem, Károly különösen élvezett. A parkot minden irányban kocsutak szeltek át. Szomszédságában terült el a fácános, egy bekerített kis tölgyfaerdő. Ott voltak a fácánvadászok, és ősszel – nekem felejthetetlen – szalonkahúzások. Waldeck Frigyes bácsit – Samu bácsi unokahúgának, Matild néni fivérét – sokszor elkísértem az őszi „Schnepfenstrichre” ahogyan ezt vadásznyelven nevezik.

Ilyenkor nagy csend honol az erdőben. Lasson leáldozni készül a nap, és ha izzó korongja eléri a legmagasabb tölgyfák koronáját, elindulnak a hajtók. Botokkal ütik a fatörzseket, rönköket, irdatlan lármát csapva riasztják a vadat. Erősödik a zaj. Egyszerre sok torokból elhangzik a „tirol” kiáltás, jelezve, hogy felszállt a szalonka. Jó lövőnek kell lenni, hogy ezt a sebes madarat eltalálják. Frigyes bácsi híres lövő volt, élvezet volt vele a vadászat. Nemigen hibázott.

Samu bácsi sáromberkei kastélyának egyszerű külseje nem volt arányban vagyonával, de falai közt felbecsülhetetlen értékeket halmoztak fel tulajdonosai. Az egyik szárnya teljes egészében Samu bácsi és Vay Matild néni, meg a férje privát lakosztályául szolgált. Vay Matild néni, Samu bácsi unokahúga felügyelt a háztartásra, Samu bácsi ugyanis soha nem nősült meg. A kastélyban több szalon, pipázó és két ebédlő volt; az egyik a felnőtteké, a másik a gyermekebédlő. Samu bácsi nem szerette, ha korlátozta a gyerekek jelenléte. Ebédnél ugyanis sok minden szóba került, politika, tudomány, társadalmi vagy családi csemények, amelyek nem mindig voltak gyerekfüleknek valók.

A szemben levő szárnyban sorakoztak a vendégszobák. Samu bácsi épület-szárnya mögött még egy másik állt, amelyben a konyha, hideg-meleg vizes mosogatóhelyiség, vasalószoba és több személyzeti ebédlő volt. Abban az időben nagyon rátartói volt a már néha harminc-negyven évet leszolgált személyzet. Ők is megkövetelték a megbecsülést, amit kényesebb, magasabb rendű mun-

kájuk révén megérdemelték. A főszakács, a „Küchenschef” – a híres Robert például a világért le nem ült volna egy asztalhoz a szobalánnyal vagy a konyhalánnyal.

Mivel sokféle rendű és rangú személyzet szolgált a sáromberkei kastélyban, három ebédlő állt rendelkezésükre. De ez különben minden nagyobb kastélyban így volt. Amikor 1944-ben végleg elköltöztünk Torontál megyei szép otthonunkból, Lovrinból, és megvettük a szécsényi kastélyt, az a nagy meglepetés ért, hogy ebben a 32 helyiségből álló kastélyban nem volt a személyzet részesre ebédlő, de még mosogatókonyha sem. Úgy látszik, az utolsó tulajdonos, dr. Gross, aki az épületet 40 évvel ezelőtt Pulszky földbirtokostól megvette, nem tartotta fontosnak.

Sáromberkén azonban minderről gondoskodtak. Még az inasok szórakozásáról is. Nagy, jól felszerelt kuglipálya állt rendelkezésükre a hátsó udvarban.

Sáromberkén a lóistállónak fontos szerepe volt. A vendégtraktus mögött, három hosszú épületben, szépen gondozott boxokban álltak a lovak. A majdnem térdig érő szalma mindig friss volt, és a zabot is bőségesen adagolták nekik.

Samu bácsi a napját istállólátogatással kezdte. Erre a reggeli – mondhatni kis ceremóniára – én is hivatalos voltam néha. Elindultunk Samu bácsival és Matild nénival az istállók felé, kezünkben egy kockacukorral teli kis kosár. Ahogy beléptünk az istállóba, a boxokból hangos nyerítés fogadott; mindenünnen szép, nemes lófejek kandikáltak elő, várták a már megszokott csemeget. Nagyon szerettem és élveztem ezeket a reggeli istállólátogatásokat. Mindennap más istálló került sorra. Gyönyörű tisztán voltak tartva, ragyogott ott minden, de volt is bőven lovász. Ha megjelentünk, a lovászmesterrel az élükön, szép, feszes rendben álltak, csíkos, barna bársonyöltözetükben, várva Samu bácsi utasításait.

Sáromberkén négy parádés kocsis volt. A koronázatlan „kocsikirály”, Frici Pista, Samu bácsi privát kocsisa uralkodott fölöttük. Ő csak Samu bácsinak és a nővéreinek fogott be, tehát nagyanyáknak, annak leányainak és azok gyermekeinek. Soha nem hozott el vendéget az állomásról, kivétel csak Vay Matild néni és férje volt, meg a legjobb barát, Herr von Höhnél és a felesége, valamint, amíg élt, Rudolf trónörökös. Egyszer még egy kiváltságos vendéget hozott el az állomásról, az ezüstveretes lószerszámmal felszerszámozott négyes fogaton: Görgeyt, a szabadsághóst, Samu bácsi közeli barátját.

Nekünk, gyermekeknek nem volt szabad Frici Pistát csak úgy egyszerűen Pistának szólítani. Csak a teljes nevén hívhattuk: Frici Pista.

Sokáig nem is sejtettük Károllyal, hogy mit jelentenek ezek a címek: herceg, gróf, báró. Úgy gondoltuk, egyszerűen a névhez tartozó szavak. Csak jóval később, idegenek figyelmeztettek arra, milyen kellemes lehet, ha az ember ilyen magas címet visel. Ezen igen elcsodálkoztunk. Megkérdeztük anyánkat, és ő röviden elmagyarázta nekünk, hogy egyes családok hogyan, mi okból kaptak egykor címet, meg hogy ebben nekünk semmi érdemünk. Csak kötelességünk van: hogy méltóak legyünk nevünk, címünk viselésére. Mindenben jó példát kell adnunk, mert maga az arisztokrata elnevezés azt jelenti: „kiváltságos” – tehát mindenki között a legbecsületesebbnek és legkiválóbbnak kell lennünk. Mindezeket azért említtem meg, mert a közvéleményben téves hiedelmek élnek, és egyesek úgy tudják vagy vélik, hogy minket gögre, mások lenézésére neveltek. Pedig ez nem így volt, bár kivételek, mint mindenütt, persze itt is akadtak.

SÁMUEL-NAP. A Sámuel-nap, Samu bácsi névnapja, a sáromberkei nyarak legkimagaslóbb családi ünnepe volt. Ilyenkor nemcsak a család ünnepelt, hanem az egész megye, a távoli környék, falvak és kastélyok. Aki azon a nyáron még nem látogatott el Sáromberkére, az Sámuel-napra biztosan eljött.

Már kora délelőtt nagy számban érkeztek a szebbnél-szebb négyesfogatok. Néha ablakomból számolni kezdtem őket, de hamarosan abbahagytam, mert nekem is fogadnom kellett a rokongyerekeket, játszótársaimat.

A szónak a magyar nyelvben használatos mindkét értelmében főúri lakomna volt azon a napon. Durrogtak a pezsgőspalackok, és százéves tokaji bort szolgálták fel az ebédhez. Ebből mi is kaptunk a gyermekebédülőben, de pezsgőt soha.

Az ünnepi asztal ékessége a „Habsburgtorta”, Robert főszakács mesteri alkotása volt. Lenyűgöző méretű, toronyszerű építmény, egy csokoládéval bevont piskótafeleség, amiben elszórtan, fagyasztott ananászszeletek rejtőztek. Ez a torta volt gyermekkorunk álma, de csak ritkán, kivételes alkalmakkor süttették, mert nagyon sok minden kellett az elkészítéséhez, mivel a csokoládébevonatra még vaníliakrém-díszítés is került. A tortának, illetve a bombénak, a nevéhez illően, fekete-sárgának kellett lennie, mert ez volt a Habsburgok színe.

Az első ilyen tortát Róbert szakács Rudolf trónörökös tiszteletére készítette. A torta leírása benn van konyhakönyvem receptjei közt, a többi régi családi recepttel együtt. Csupa különlegesség, így például a híres Waldeck-májas. Az még az uralkodó Waldeck herceg szakácsától ered. Meg az ún. Arolsenpuncs; ezt itta nagyanyám szilveszter estéjén Arolsenben, a Waldeck-kastélyban, és mi is egész gyermekkorunkban a pozsonyi szilvesztereken. Később, asszonykoromban lovrini háztartásomba is bevezettem, olyan kitűnő volt. Ezek a receptek azóta „Csipkerózsika-álmukat” alusszák.

Samu bácsi régi vágya volt, hogy kibővíti, „feudálisabbá” teszi a szerény, földszintes kastélyt: összeköti a két egymással szembenálló szárnyat egy impozáns közbenső épülettel. Az is földszintes lesz ugyan, de sokkal magasabb, dupla francia tetővel, tágas és jól lakható manzárdszobákkal. Természetesen bevezetik a vízvezetéket, villanyvilágítást, és talán még márvány fürdőmedencét is építenek. De kinek készül mindez?

Samu bácsi már idős volt, sokat kínlódott súlyos cukorbetegségével. Az évekig tartó, fáradságos afrikai kutatóút kikezdte egészségét. Kinek építkezik? Talán az örökösöknek? Ő úgy gondolta, méltó lakhelyet hagy örökül a Teleki családnak. Létezett ugyan a közeli szomszédságban, Gernyeszegen, egy gyönyörű Mária Terézia-stílusú Teleki-kastély, de az nem az ő tulajdona volt, hanem Teleki Domonkosé.

Hamarosan megkezdődtek a tárgyalások, készültek a tervek, Sáromberke kapuit bezárták a nyári vendégek előtt, és Samu bácsi áttette rezidenciáját görgényi vadászkastélyába. Károly fivérem oda is hivatalos volt, de én anyámmal ettől kezdve, máshol nyaralok.

MÉRLEGEN

A semmit tudni pontosan

Nádas Péter: Emlékiratok könyve

Egy művészi korszak válságosságának és válságtudatának biztos jele, ha az alkotások címében feltűnően gyakoriakká válnak a műnemi-műfaji kategóriák és az esztétikai terminusok. Tanácstalanság és önmagát szuggeráló akarat, tűnődés és irónia munkál ilyenkor a címadásban – önkénytelenül és óhatatlanul. Akkor szívja magába a cím a „regény”, a „mese”, vagy a „történet” szót, ha a mese meghalt, ha az író bizonytalanul érzi magát a választott műfaj keretci között, ha nem tekintheti evidenciának egy történet elmondását, akkor a „val-lomás” és az „emlékezés”, ha a mű mindenekelőtt arra szolgál, hogy az el-vesztett személyiség megtalálja és meghatározza önmagát – a fogalmazásban. Az utóbbi évek magyar epikájában gyakoriak az effajta címek, s éppen a leg-jobbaknál. *Nádas Péter*, az *Emlékiratok könyve* írója, az utóbbi évek egyik legnagyobb és legrangosabb epikai teljesítményének létrehozója, maga sem ki-vétel ez alól. Egyik novelláskönyve fölött a *Leírás* szót olvashattuk, korábbi, nagy jelentőségű regénye egyenesen egy klasszikus regényváltozat utolsó da-rabjának tünteti föl magát (*Egy családregény vége*), de címmé emelte a köny-vek könyvét, a Bibliát is. Legújabb munkája, amelyen több mint tíz évig dol-gozott, szerzetesi elvonultságban és aszkétikus fegyelemmel, ez a hatalmas, öt-veníves korpusz már címével is utal korunk epikájának – és magának a szo-cialis létezésnek – a krízishelyzetére, és a válság – egyfajta személyes – meg-haladásának lehetőségére.

Az elvesztett és megtalált, ám csak egyetlen alkalomra érvényes forma hir-deteti magát a címben. Emlékiratnak titulálni egy regényt, századunk utolsó előtti évtizedében, tüntető manierizmus volna. Itt több emlékirat könyvbe fog-lalt, tehát rendszerezett, valaminő teljességre és kerekdedségre törő kompo-zíciójára utal az író címválasztása, s emellett emlékeztet a magyar biblia szakaszcímeire is. Manierizmus és klasszika, válság és harmónia, a diabólikus történelem és a divinus tradícióira emlékező ember, természetszerű lét és vi-lágító tudat egyidejűségének és dilemmájának remeklő szintézise az *Emlék-iratok könyve* című regény. Mert regény ez a magiszteriális munka, s nemcsak azért, mert három teljesnek mondható élettörténet és sorsrekonstrukció fog-lalata. (Ezek részben egyidejűek és párhuzamosak, részben előzmény- és kö-vetkezményviszonyúak.) Regény azért, mert történetfilozófiája határozott mag köré épül; a személyes és történelmi vágyak és bűnök, törekvések és lehetősé-gek korrelatívák; stílusosan végiggondolt és nyelvi gazdagságában egycmű, s így művészi világképe koherens. Sőt továbbmenve: számos regénytípus ele-gyedik itt és számos tudatosan beépített hagyomány. A goethei nevelődési re-gényre és a Thomas Mann-i mítikus regényre érdemes utalni elsősorban, de clyan formákkal is rokonságba hozható, mint a családregény, a historizáló

életkép, a szecessziós élményrekonstruáló műleírás, a „regény a regényben”-féle szerkesztmény vagy a rejtvényyszerűen mozaikos új regény. A múlt rétegei közül meghatározó jelentéstartalommal a századvég-századelő, a *belle époque* van jelen, a történetfilozófiai elmélyüléshez a legtöbb motívummal a II. világháború utáni első évtized Kelet-Európája járult hozzá. *Nádas Péter cbben a könyvében meg tudta valósítani azt, amit a legnagyobbak*: a személyiség vizsgálata oly intenzív, sokoldalú és tartózkodástól mentes, hogy minden egyéni bűn és erény történelmi súlyú és mitológiai távlatú lesz.

A regény minden eleme, minden struktúrája egyidejűleg mutatja a klasszicizáló törekvést (vagy nosztalgiát) és a klasszikát, mint formát és mint vágyott létkeretet feszítő zavart, történelmi bomlottságot, abszurditást.

Kitüntetett szerepe van a regényben a hármas számnak és – főleg – az emberi-érzelmi viszonyokban a háromszög mágikus-jelképes trigonometriai alakzatának. Három emlékirat tanácstalan, borzongó és lelkesült résztvevője az olvasó. E három memoár súlya és kompozíciós helyzete azonban nem egyforma. A fő szöveg egy harminc éven túli névtelen magyaré, aki hosszabb keletberlini időzése alatt egy színház végletesen alságos és valós közegébe csöppenve s egy maga számára is meglepő homoszexuális kapcsolatba merülve tárja föl önmaga múltját, igyekszik megérteni összezavarodott jelenét. S magát a megélt három történelmi évtizedet. (Példásképp az az epikus metodikai sokoldalúság, amivel ennek a korszaknak élesen átvilágított politikumát Nádas személyesen hitelesíti és poétizálja.) A második emlékirat fikció a fikcióban: a főhős barátjának és szerelmének képzeletbeli – német – nagyapját rekonstruálja a századfordulón. S végül a harmadik sorsképlet a kommentáló itthoni gyermekkori baráté, aki a memoáriró hagyatékát rendezve, s tragikusan brutális haláláról is beszámolva, személyiségével mintegy ellenpontot is képez: a veszélyes nyitottsággal szemben a nem kevésbé veszélyes bezáródását, önlefokozását. Övé az utolsó előtti szakasz, míg a másik két szál oly módon váltakozik, hogy két „mai” fejezetet egy „múltbeli” követ. Háromelemű tömbök nem teljesen szabályos váltakozása tehát a kompozíció.

A szerkezet kulcskérdése a személyes múltjának vizsgálatába merülő, s abból önismeretre és *modus vivendire* szert tenni próbáló magyar és képzelgésből megszülető hajdani német fiatalember biográfiájának összekapcsolódása, s ezt az író bámulatos invencióval, átérzőkészséggel oldja meg, kerülve minden formális vagy ideologikus „választ”. Ábrázol az első szótól az utolsóig. A költött alak éppúgy az önreflexió terméke (amellett, hogy ő is az önmagára vonatkoztatást tartja az egyetlen megismerési formának), mint minden más, amihez a főhős emlékező benső utazása során kényszerből vagy belátásból eljut. Illusztrálja is, motiválja is vele a sorsát. Imaginárius önarckép, a vágyteljesítő mechanizmus és a történelmi magyarázat médiuma. A polgári lét válságtörténetének kezdő és végpontján áll Thoenissen és kitalálója. Remek érzékkel fordul Nádas a századforduló német kulisszái felé – a Thomas Mann-i forrásokhoz, amikor a polgári létezés alapdilemmáját (a túlrettet szépséggel körítve) akarja megfogalmazni a tragikus szerepkényszeret (szociális, morális, intellektuális, nemi stb. terepeken egyaránt), amely a látszatok és a valóság szétválasztásából fakad. A fiktív Thoenissen valós életidejében válik nyilvánvaló hamissággá a „polgári illem” s minden idetapadó rítus, az a felfogás, hogy „az életnek, akár az élet ellenében, mindig és mindenképpen működőképesnek kell maradnia”. (Jellemző, hogy az emlékiratíró akkor veti papírra ezt a felismerését, amikor gyermeki élete egyik legdrámaibb pillanatáról számol be a sztálinizmus mélypontján.) Thoenissen számára a polgári lét krí-

zise, a mindennapos élethazugság állapota megrázó, személyes élmény. Kitalálójának már csak kódos emlék, amiről nagyszülceinek prehisztorikus méltósága és valószínű olvasmányai tudósítják. Nádas Péter azt vizsgálja a vérbeli epikus minden lehetőségét latba vetve, hogy ugyanaz az érzelmi-tudati krízis mennyiben azonos és eltérő akkor, ha mögötte a megingathatatlan látszó nemzeti-történelmi jelenlét, mint valóság áll, és ha a történelem, mint valóság válik kérdéssé, mind a nemzetek, mind az egyén számára. Egy századfordulós fürdőhely nosztalgiával színezett gazdagsága az egyik topográfiai embléma, a mai berlini U-Bahn a másik. Az előbbi oly szép, hogy elég, ha önmagára utal csak, a másik arra az abszurditásra és korunk nagy tanulságára, hogy a történelem önmagát is megsemmisítheti, hiszen ami Berlin alatt van, az van is, meg nincs is. A két történet helyszíneiben, élethelyzeteiben és érzelmi viszonyaiban természetesen sok a hasonlóság, a két hős is rokona egymásnak tudatosságban és kiszolgáltatottságában. De Thoenissen míg érzelmi zavaraival küszködik, azt hiheti: az önmaga választotta úton jár és a maga életét éli – kitalálója számára már önnön személyiségének megtalálása is mind reménytelenebb feladat, noha ez lenne egyedül hozzá méltó ebben a léttelen létben. Az előbbi még utazhat, megismerheti a kaland varázsát, az utóbbinak csak a céltalan tévelygés és a szökés jut osztályrészül. Ez a toposzváltozás az egyik nagy írói leleménye a regénynek.

Az *Emlékiratok* könyvének legfőbb újdonsága a magyar irodalomban a személyiség válságának rendkívül intenzív, sokoldalú, brutálisan nyílt és mégis költői szép ábrázolása. A középpontban az a felismerés áll, hogy a test, a testiség az egyetlen biztos valóság, csak az érhető tetten szavakkal, aminek testi jellege van. S a test regulázhatatlan viselkedése nemcsak önmagáról árulkodik, hanem a historiáról is, és a kiüresedett személyiség csak a testiség révén emlékezhet a humanitás mitológiai idejére és távlataira. A három emlékiró – akiknek sorsa úgy is szemlélhető, mint egy regényíróé, egy befejezetlen regény történetéé és egy utólagos kommentálóé – különböző mértékben és formákban, de igazából csak a „test nyelvén” tud szólni, hiszen a világ minden más kommunikációt hiteltelenné és valószínűtlenné tett. Persze a test szava is lehet hazug, alakoskodó, semmitmondó. Ennek leleplezésére szolgálnak Nádas *páratlanul érzékeny* gesztusleírásai és magyarázatai, amelyek intenzitásuk ellenére sem válnak soha nyíltan auktorialissá, mindig a szereplők tudatát is követítik. Am a szereplő személyek sorsa talán azért szakad meg szükségszerűen, bár váratlan és dűrva módon, mert tudják-tudjuk, hogy a test még üzenethordozónak, sőt üzenetnek is kevés, a szubjektum egyetlen valósága ugyan, de *nem egzisztencia*.

Amíg a világ egyre torzabb testalakváltozásokkal, betegségekkel vall önmaga csődjéről, az egzisztenciáját – pöre önmagát – kereső intellektus számára csak a tévelygés kényszerpályái maradnak, az igazi alternatívákat nélkülöző döntéskényszer sora. Rendkívül jellemző és mitológiai erejű tény például az, hogy a kínálkozó szerepek közül kettő emelkedik ki, a *kémé* és a *leselkedő*. Nem a mindennapok erkölcsi rendjét sértő magatartásformák ezek: *minden erkölcsön túliak*. A spion és a voyeur egy tőről fakadó léthelyzetek, létajánlatok. Az eltorzult megismerés fut itt vakvágányra. Ha a valóság áttekinthetetlen, ha minden titoknak látszik, ha a látszatok uralma határozza meg a szociális együttélés minden szintjét, mi más marad, mint a kémkedő, leselkedő fürkészés, a maga gyermekes és emberhez méltatlan módján. Meglelni szeretkező párokat, heteken át figyelni egy színházi próba minden tuda-

tos és önkénytelen akcióját, föltárni a rejtőzködő bűnt és szépséget – a regény története és a regény poetikája erre a motívumsorra is felfűzhető, hiszen ez egyszerre korkép és vallomás, kórjelentés és ars poetica. *A történelmet itt is lelepleződni engedi az író.* Egyfelől jelképes értelmű az a fénykép a századfordulóról, ahol a kamera buja és beteg, élveteg és torz testeket és testrészeket rendez klasszikus drapériák és kulisszák között kompozícióba, hogy kileshesse a mesterkéltségben igazi valójukat – mintegy az antikvitás, a klasszika protitúciójaként is. (Erősen emlékeztetve *Wilhelm von Gloeden* hajdani beteg és ma is lenyűgöző alibi fotóira.) A másik zsánerkép századunk ötvenes éveinek kelet-európai gyermekeié, akik atyjuk (a hatalom bemooskolt kezű rezidensei) íróasztalát feszegetik terhelő bizonyítékok után kutatva. A párhuzam és ellentét egy másik vetülete: míg a testi torzulás a századfordulón egy bizarr formájú és ősi emlékeket idéző kézfej, amely a szépséget is hangsúlyozni tudja, az ötvenes években és utóbb már a gyengelméjűség, a rák, a neurózis végtelen változatai üzennek a história bomlásáról.

A műben megismerhető emberi kapcsolatok és a hősök ezekhez való viszonyulásai az „isten eredetű pornográfia” jegyében szerveződnek. Minden fontos társas kapcsolat három főből, két férfiből és egy nőből áll. Ebben a minden klasszikára oly jellemző háromszögben igyeckeznek eligazodni a résztvevők egyidejű és cserélődő hetero-, homo- és magánszexuális szerepekkel. Eme helyzet mitológiai realitását legszebben az *Egy antik faliképre* című fejezet írja le. Itt egy régi antik tárgyú kép önmaga a rejtély, a megoldandó feladat, ami egyúttal életprogram is, az önazonosság megfejtési lehetősége (kényszere) – hiszen a műtárgy és a valóság kölcsönösen egymás kompozíciójába mosódik. Felbukkan itt *Hermaphroditosz, Narcisszus, Pán* stb. a századforduló művészi ön- és létértelmezésének minden kedvelt mitológémája. S mindez elválaszthatatlanul a beteg realitástól. Egy csigakert véletlennek látszó látványa egyszerre emlékeztet a manieristáktól oly kedvelt emblémára és utal a regény emberképének mélységére. A „rejtett” kétneműsége, amely egyszerre véli magát az istenckhez közelállónak és látja magát a természet csapdájába esettnek. A létezés garanciája csúfolódik ki ezekben az erotikus (Erosz!), orfikus, platonista kalandokban. A történelem természetesen a mű ezen régióiban is tetten érhető, olykor csupán az ellenséges és értetlen konvenciórendszer föl-villanásaiban. A szabadságvágy és az érzelmi, sőt politikai anarchia viszonyáról nem tanulság nélküli felidézni a századforduló jeles szexológusától és bölcsészétől, *Ivan Blochtól* közölt emlékiratot, amely a *Korunk nemi élete* című összefoglalásában (1906) olvasható. (Adalék az orosz forradalom pszichológiájához. Egy algolagnista forradalmár fejlődéstörténete.)

Az *Emlékiratok könyve* gondolati sokszínűségét, stiláris igényességét és nemességét, a benne sodródó hatalmas műveltséganyagot igazából csak tanulmányok sora tudná méltón elmezni. Itt és most csak összegezzhetjük; ez a mű generációs szintézis, annyi írói keresés és fragmentális munka után. Pszichológia és történetértelmezés, írói tudatosság és politizáló tisztesség, ösztönösség és fegyelem olyan bátor és tiszta ötvözete, hogy nem nagy kockázattal jósolhatjuk meg neki a maradandóságot. (Szépirodalmi)

ALEXA KÁROLY

Németh G. Béla:

Századutóról-századelőről

Ne kerüljük ki óvatoskodón a tényt, ne tegyük hallatlanná a szóbeszédet, ámde törekedjünk tüstént lehető és ésszerű magyarázatára is: nem keltenek akkora feltűnést, nem gerjesztenek oly fokú szellemi izgalmat az utóbbi években *Németh G. Béla* tanulmánykötetei, mint a jócskán készletetett, mégis szikrázó pályakezdés idején. Mondják: túl magasra helyezte a mércét oly könyveivel, mint volt a *Mű és személyiség*, a *Türelmetlen és késlekedő félszázad*, de legkivált a nagyszerű, egészében és részleteiben reveláló crejű *Létharc és nemzetiség*. A bennük képviselt igényt és színvonalat állandósítani, hosszú távon megőrizni, főként pedig felülmúlni – ekként a véelkedéscck – jöszerevel képtelenség.

Semmiképp sem csatlakozhatunk e hiedelmekhez és híresztelésekhez, s igazunkban – egyébc bizonyságoktól most eltekintvén – a legutóbbi könyv, a *Századutóról-századelőről* ismerete is megerősít. Eleve helytelennek és jogtalanak ítéljük a várakozást, amely egy nagy formátumú, iskolateremtő tudós pályafutását csakis szenzációsorozatként, múról műre manifesztált önfelülmúlásként hajlandó méltányolni. A sport világában bizonynyal érvényes szemlélet aligha hatályos az irodalomtudományban. S optikai csalódás, otromba arányvétel, ha egy szervesen épülő oeuvre egyes darabjainak újdonság-, illetve primer hatásértékét összetévesztjük az immans szakmai értékekkel, s az előbbiec – érthető – csökkenése miatt már is az utóbbiak zsugorodására következtetünk. Valljuk: valóban nagy dolog egy, a korábbiakhoz képest merőben új tudományos látásmód és gyakorlat megteremtése, ám – ha kevésbé mutatványos is – legalább ily nagy dolog e látásmód és gyakorlat őrzése, továbbvitelc, honosítása, Németh G. Béla egyik kedvenc szavával: begyökereztetése. Mi esemény, reveláció – szellemi és szakmai értelemben – *revolúció* volt másfél-egy évtizeddel ezelőtt, a maga *evolúciós* korszakába érkezett az utóbbi esztendőcckben. E periódus korántsem oly látványos és izgalmas, mint a korábbi, noha értékteremtésben egyáltalán nem marad amögött. S Németh G. Béla csak úgy azonos hajdani önmagával, hogy különbözik is tőle. Gondolat- és eszmerendszere, irodalomszemlélete, műelemző metódusa (stb.) zárt és nyitott egyszersmind, önelvű, stabil, pregnáns és koherens, ámde minden valódi érték integrálására, beolvasztására kész. Félreérti munkásságát, ki csak a konstans elemekre figyelmez benne, s nem veszi észre a kiégésülés, a gazdagodás, a magáévá hasonítás szándékát és hajlandóságát, a folytonosságon túl a szakadatlan újulást. Aligha véletlenül idézi a *Századutóról-századelőről* kétszer is a goethei tanítást: „változandóság az állandóságban, állandóság a változandóságban”. Önvallomás, életelv, ars poetica ez. S ha a babitsi életműből egy tanulmány a magunk szüntelen újraalkotására, újradefiniálására, újraidentifikálására szólító parancsot olvassa ki, rimel erre egy nemrégiben adott, a folytonos önhelyesbítés

szükségét nagy nyomatékkal hangsúlyozó nyilatkozat. „*Mi az emberi következetesség és mi az emberi bátorság? – kérde ez, hogy ekként válasszon: – Mindig újra végiggondolni és mindig újra korrigálni korábbi gondolatainkat. Az igazsághoz való következetes ragaszkodás: ez a következetesség; a bátorság pedig: a saját magunk hibáit állandóan bátran kutatni, korrigálni...*”

Emez emberi és kutatói program jegyében születtek a *Századutóról-századelőről* tanulmányai is. Állandóság és változandóság, folytonosság és megújulás, önazonosság és önkorrekció egyként szemlélhető bennük. Tanúsítják ez írárok: a készből, a felhalmozottból csakis az gazdálkodik okosan, ki az egykoron megszerzettet nem feléli, hanem – mennyiségben és minőségben – örökösen gyarapítja. S tanúsítják ez írárok azt is: egy tudatosan s nagy igénnyel épített életművön meg kell jelennünk a folyamatos lelki érés, a szüntelenül gazdagodó tapasztalás évgyűrűinek.

Felületi jegyek regisztrálásával indítván a vizsgáldást: e könyv kompozíciója, tematikai sokszínűsége visszamatat Németh G. Béla korábbi, gyűjteményes köteteire. Hasonlít hozzájuk, ámde el is tér tőlük a *Századutóról-századelőről*, elegendő voltában is egyöntetűbb, még szigorúbban összefogottabb amazoknál. Könyvkritika, nekrológ, tárlatmustra nem talált helyet itt, s még az alkalmi írárok is (a *Szabó Lőrinc*ről szóló avagy a *Sőtér-köszöntő*) emelt igénnyel készültek: kurta, de magvas és távlatos tanulmány kerekedett belőlük. Több pilléren nyugszik a konstrukció, s nem csupán a tudós érdeklődésének gócait jelölik ki e támaszok, hanem mércéként, állandó bemerési, tájékozódási, hivatkozási pontként is funkcionálnak. *Arany János*, „a szigorú nemzeti költő”, „...irodalmi gondolkodásunk fő mestere”, *Babits*, „a szabadító” és a kései, „a kimondás törvényét” fölismerő *József Attila*: ők hárman a kötet legfőbb szereplői, hordozván a gondolati építmény irdatlan terheit. Jelzi fontosságukat a körülmény, hogy rendre több (három avagy négy) tanulmány foglalkozik velük, s róluk, kivált az első kettőről szólván, Németh G. Béla a saját – használjuk az ő terminológiáját – célveiről és célértékéről is rengeteget elmond. Ha hármójukkal nem vetekedhet is, lényeges szerep jut még a kötet gondolati statikájában *Kosztolányinak*, *Illyés Gyulának* és *Pilinszky Jánosnak*. Ez utóbbi kettő feltűnése jelzi: Németh G. Béla folyvást új értéktartományok meghódítására tör, régi vonzalmait friss választásokkal és vállalásokkal egészülnek ki mindig. Nem csupán az állandóság, a folytonosság, az önazonosság manifesztuma a *Századutóról-századelőről*, hanem a változandóságé, a megújulásé, az önkorrekcióé is. Túl a már jelzett (*s Radnóti*, *Szabó Lőrinc*, *Simon István* nevével is szemléltethető) tematikai gazdagodáson, tanúsítják egyéb mozzanatok is az „évgyűrűk” szaporodását. Kivált feltűnik e gyarapodás, a „változandóság az állandóságban”, ha oly alkotók és művek analízisére figyelmeztünk, kik és mik már évtizedek óta bűvkörükben tartják Németh G. Bélát. Vessük például korai Komjáthy-tanulmányát a mostanihoz, s kitetszik legott: a különbség, a többlet aligha függ mennyiségi mutatóktól: a minőséget illeti legfőként. Vessük a régebbi *Buda balála*-konceptiót a jelenlegihez, s könnyű belátunk: nem csupán a kifejtés terjedelme változott, hanem az interpretáció egésze. S ha netán föltételeznők: a századutó kismestereiről, *Peteleiről*, *Gárdonyiról*, *Tömörkényről* (s a többiekéről) avagy *Az eszmélkedő, kései Mikszátról* adott portrészorozat mindössze „bővített újrakiadása” a kor-

szakmonográfiából ismerősnek, alaposan mellétognánk. Tény, hogy az értékhangsúlyok clostása mindkét könyvben hasonló avagy teljességgel meg is egyezik, tény, hogy ezúttal is *Az én falum és Az öregtekintetes* íróját becsüli leginkább Gárdonyiban Németh G. Béla, illetőleg a *Faragó János megégett* című történetet mutatja föl megint a Tömörkény-novellisztika mintaműveként (stb.), a tüzetes szövegszembesítés viszont arról győz meg: a tudós magaslati nézőpontja ezúttal még inkább érvényesül, mert a közelmre hajlás is lehetővé vált, s az elemzések most egyszerre távlatosak és bensőségeseek, mélyek és árnyalatosak. A változandóság az állandósággal fonódik össze itt, s az önazonosságot önkorrekción járja át.

Még nyilvánvalóbb a továbbépülés, az új s új identifikáció megvalósulása a frissiben hódított szerzők és alkotások esetén. Minden író és minden mű méltó elsajátítása új megközelítési módokat, új szemléleti formákat kíván: a tudós témavilágának bővülése nem csupán tematikai jelentőséggel bír. Közvetve vagy közvetlenül a szellem összes szférája gazdagszik ilyenkor, a megszerzett tanulságok mindenüvé átsugárzanak. A mennyiségében és minőségében gyarapodó irodalomértés a folyvást tökéletesülő ön- és világértés eszközlője lesz, ez utóbbiaktól pedig ismét az előbbihez jutunk vissza. Az évgyűrűk metaforája ily jelentésben is érvényes. Minden revelatív mű újjáalkotni segít bennünket, s újjáalkotottként egyre több a közünk más, ugyancsak revelatív művekhez. Folytonos oszcilláció és spirálmozgás: e két fogalom egyazon lényegre utal.

Ideje már (s itt logikus igazán) szólanunk Németh G. Béla irodalom- s vele együtt létfölfogásának velejéről. Noha sugárzó centruma immáron rég kialakult, mozgásában, alakulásában szemlélhető (s ragadható meg) ez is. Az állandóságot változandóság járja át, önmagára zárulás helyett bővül és mélyül folyvást a koncepció. Németh G. Béla a létbölcseleti alapozású, nézőpontú és érvrendszerű irodalomtudomány európai rangú művelője, ki az ontológiai közelítés elsőbbségét vallja mindenkoron, légyen szó művészetről avagy tudományról. Ezért lett az *eszmélkedés* tanulmányainak egyik kulcsszava. Az érett Simon Istvánról mondja: „*Amit nem mulaszt-hat el igazi költő, nem mulasztott(a) el ő sem. Megpróbál szembeszéni létünk legnebezebb kérdéseivel ő is, s oly derűs-fájdalmas nyugalommal, vállalással tette ezt, hogy valamennyiünknek segít megtenni ugyanest*”. A Sötér-köszöntő szerint csak az a tudós hozhat létre jelentékeny életművet, ki „... az ember lényének, életének, históriájának megértéséhez és megvilágításához segít a maga szakági eszközeivel”. Egyértelmű és nagy súlyú beszéd ez, s épp a létbölcselet ily kitüntetett szerepe okán úgy talál-nók: Németh G. Béla irodalomfelfogása, irodalomértelmezése igen közel esik mindazokéhoz, kik (az utóbbi két évszázadban) a „művészetvallás” teóriáját hirdetik. Eme – számunkra teljességgel autentikus – felfogás szerint világunkban a művészet a vallás és a filozófia örökebe lép, funkcionálván profán, szekularizált religióként, adván az embernek a nagy kérdésekben eligazító létbölcseletet. Ezért követeli Németh G. Béla is minden igazán magasrendű irodalomtól a „transzcendálás akarata”-t, az „*Át-vezetést, átjutást, áttemelkedést... az egyes ember konkrét világának eset-szerűségéből az egyetemes emberi élet közös és általános lényegiségébe, abba, amit Lukács György nembeliségnek mond*”, ezért emlegeti a valódi művészet kritériumaként „... az életet vezérlő egyetemes erők” föliszcré-

sének szükségét, ezért hangsúlyozta már régebben s nagy nyomatékkal: „*A természeti lét lehetséges tragikussága, végességének tragikuma: minden esztétikának egyik kulcskérdése, amelyre ha választ nem adott, voltaképpen meg sem kezdte analízáló-értelmező-szintetizáló munkáját*”, s ezért központi kategóriája gondolkodásának itt (is) az oly gyakorta előbukkanó *pietas*. Nem a religiózus, hanem a humánus avagy a kozmikus változat. A világ, az élet, a dolgok lényegének, ősi és örök rendjének és törvényeinek megérzését, megértését és kifejezését jelenti ez, s a beléjük simulást, a megnyugvást bennük, áhitattal, örömmel és melankóliával. E pietásból nő ki a parancs: „... *legtöbbet a megalkotott, a műben megalkotott élet adja az egyénnek is, a közösségnek is.*”

Kivételesen emelkedett nézőpontú, magas igényű felfogás a Németh G. Béláé, s e következetesen érvényesített koncepció a magyarázata egyben irodalmári-tudósi szigorának. Csak a gondolataikért megküzdő, valódi eszmélkedésre képes (és fölismeréseiket a lehető esztétikai tökélyel kifejező) alkotókat s műveket becsüli és méltatja lelkesülten – s elhárítja magától mindazokat, kik egyáltalán nem vagy csupán esendően felelnek meg e kritériumoknak. Szólamosságnak, tisztázatlan eszmének, elmélyüléshiánynak nincs mentsége nála, annál gyakrabban hangoztatja a „lelki műveltség” követelményét. S mire, miért kell a folytonos, olcsó válaszokkal be nem érő gondolkodás? Kimondja ezt a Szabó Lőrinc-esszé: „*Napjainkat egyre riasztóbban önti el a mindent elborító emocionalizmus iszaphulláma. Az értékválság jajongó ismételtetése az újragondolás, az újrakövetkeztetés, a döntés elszánása nélkül üres malaszt*”.

E létbölcséleti fundamentumú és argumentációjú irodalomismeret filozófiai érvényű számvetést követel a történelemmel is. A múlttal – a jövő érdekében. A nemzeti kultúrát csakis az egyetemes kultúra összefüggésében hajlandó szemlélni, mert vallja: „... *lényegét tekintve minden irodalomnak azonosak az emberi-történeti feladatai, s azonosak a törvényei is*”. A partikuláris érdek és érték sosem nyomulhat nála a totális elc, részizgazság sosem tetszeleghet (és diktálhat) a végső, a kisajátító szerepében. Többször is ugyanazon szavakkal és indulattal utasítja el, hogy „... *a lényegen belüli különböztetés a lényeg helyébe lép*”-jen, s épp e türelmetlen óvás jelcz és parancsol valódi toleranciát. Úgy tetszik: ennek tudatosítása, „be-rögzítése” is a modern „művészetvallás” feladatai közé tartozik.

A létfilozófiai nézőpont primátusát képviselő irodalomfelfogás kitűnően megfér (és szervesen kiegészül) Németh G. Bélánál az egyes elemzések szociológiai és művelődéstörténeti, poétikai, pszichológiai és nyelvészeti (stb.) aspektusaival és módszusaival. A közeledés mindig sokágú, az eredmény mindig reveláló. Németh G. Béla szívesen alkalmazza együtt a hagyományos irodalomvizsgálat *für sie* s a hermeneutika *für uns* nézőpontját és módszerét, „... *egyértelmű, kifejtett, rendezett, ám toleráns értékítéleteket*” koncipiál, tanulmány- és esszéideáljának előképét pedig könnyű fölfedeznünk az Arany Jánoséban vagy a Babitséban. *Amit* mond, attól oly hatásos, *abogy* mondja.

Illendő-e ily rangú munka olvastán ellenvetésekkel előhozakodni, „kicsinykedni” (hogy a Németh G. Bélának is annyira kedves Arany János szavát idézzük a *Zrínyi és Tassó*ból)? Úgy tartjuk, föltétlenül. Méltóbb társa az elismerésnek, a nagyrabecsülésnek az őszinteség, mintsem a csak

látszatra udvarias (igazából viszont sanda és rosszhiszemű) elhallgatás. Ízlés- és megítélésbeli kérdésekről elsőül. Bármi éles elméjű és sziporkázó is a *Justb*-tanulmány, könyörtelenségével megriaszt. A magunk részéről több mentséget és magyarázatot találnánk az író számára, s az itt regisztrálnál több értéket vélünk megcsillanni hagyatékában (kivált a *Fuimus*-ban és a két *Napló*-ban). Nagyobb szigorral, kevesebb elnézéssel ítélők meg viszont *Herczeg* Nobel-díjra ajánlgatott regényét, *Az élet kapuját*. Rossz lektúrnek tartjuk e könyvet egészében, szimbolikája szánsalmasan sekélyes, didaktikája együgyű, művelődéstörténeti betétjei ismeretterjesztő színvonalúak. Kérdéses az is számunkra, vajon valóban csak erőtlően és mesterkéltn dialógusai miatt szorul-e Petelei a másodrangú írók táborába. Világának, hősgarnitúrájának viszonylagos szűkösségét is a lehető okok közt említenők. Szerintünk egy kissé lazán függeszkedik a *Mint különös hírmondó* című Babits-vers pompás elemzésén az identifikáció problémaköre; a kapcsolat legalábbis nem oly szükségyszerű, mint az *Apokrifé* és az apokalipszisé. Egyetlen ponton vitatnók az *Erőltetett menet* kiváló interpretációját is. Németh G. Béla „...szürrealisztikus logikájú természeti kép”-nek minősíti „*a bold ma oly kerek!*” fordulatát. Csakugyan van benne „valóságfeletti” elem is, ámde a költemény motivikus hálózatát tekintve természetes, logikus váltás ez. Az első rész szétesett világának képei egészzé, idillé rendeződnek a másodikban, s a holdtalan, rémületes sötétség víziójára („...félelemtől bolyhos a bonni éjszaka”) épp e megnyugtatóan világos, a teljesség reményét sugalló fordulat válaszol. Végszetül pedig: a felejthetetlen Kosztolányi-versről, a *Szeptemberi ábitáról* is elismerőbben, mérsékeltabb szigorral vélekedünk.

Többé-kevésbé mindannyian tanítványai vagyunk Németh G. Bélának. A most középkorú irodalmárnemzedék egyik fő eszméltetőjét tisztelheti benne. Még akkor is áll ez, ha többünk hallgatója nem volt, nem lehetett, „csupán” a könyveivel találkozott. Oly tudóst ismerünk személyében, ki – kölcsönözve egyik kedvelt metaforáját – „*Nem hagyta, hogy pusztán üllő legyen – kalapács is akart lenni*”. Tegyük még hozzá: nemcsak irodalmi ügyekben. Folyvást gyarapodó, tekintélyes életművet tudhat a magáénak, s megvalósította már *Angelus Silesius* valamennyiünket szólító parancsát: „*Mensch, werde wesentlich!*” Ember, légy lényegcs! (Magvető)

LŐRINCZY HUBA

A „platonikus”

Lőrinczy Huba: Fénytorés

Miféle sorsa lehet a „platonikusnak” – szemben a „költővel” –, honnan nyílnak utak a teljesebb megértés birodalma felé, s miféle életből vezethetnek csapások ebbe az egészen soha meg nem hódítható világba? Ez volt egykor az ifjú *Lukács György* dilemmája – bár talán tragikusabbra, rezignáltabbra, vagy éppen érzelmösebbre hangolva –, s erre a kérdésre adott válasszal találkozunk a *Fénytorést* forgatva, mégpedig határozott, meggyőző és egyértelmű felelettel. És bölccsel.

Kockázatos műfaj pedig a kritikaköteté, hiszen míg egyfelől óhatatlanul egy „ízlésforma önarcképeivel” szembesülünk, s egy személyiség elvárásrendszerét, előfeltevéseit, axiómáit próbáljuk magunkra – a műveknek csak árnyai vetülnek elénk, a tág kontextust egyszemélyes „elvárási horizont” váltja fel, szükségképpen érvényesülő aktualitások lenyomataival szembesülünk – nem szólva arról, hogy a felkeltett érzelmek, szenvedélyek bizonyonnyal összegződve, megsokszorozódva csapnak majd le arra, aki saját véleményét protokoll- és etikettszabályok figyelmen kívül hagyásával, s a bírálat műfajának szinte laboratóriumi tisztaságával műveli. Hiszen bizonyonnyal van ebben a magatartásban valami a „bűnbeesés előtti” naivitásból, abból az őszinte és meghatóan tiszta hitből, hogy a mű – mű, a vélemény – vélemény, az érv – érv és a polémia – polé-

mia. Ami a kritikaműfaj kialakulása idején olyan imponáló, gyermeki nyilvánvalósággal, a felvilágosodásból és felhőtlen racionalizmusokból lepárolt tetszetős elvek öntörvényűségével próbált érvényesülni – és amelyre természetesen így soha nem lehetett módja, sem akkor sem azóta. Mert a Kárcpátmedencében a mű sokszor inkább „teti”, „botránykó” vagy épp ideológiai csatorna; a vélemény gyanús és elfogultságokat, vagy irritáló autonómiát sejtet; az érvek súlyát bizonytalanná teszik a szellemi élet kiszámíthatatlan tömegvonzásai, s a polémia többször idéz meg kocsmái verekedést, vagy alapszervezeti beszámolót, mint, felnőtt emberek kölcsönös szellemi megértését.

Lőrinczy Huba írásaiban pedig szemléletet meghatározó erejű ez az elfogulatlan őszinteség, művel és szellemi étellel szembeni becsületesség, a kritikus fogalmának olva pontos és határozott értelmezése, amilyennel csak definíciók összefüggéseiben találkozunk. S éppen ezért emelkedik ki kis, világoskék kötete az esztendő könyvterméséből. Így lesz bírálatkötete egy ideálisan beteljesült „hermeneutikai szituáció” dokumentuma, a megértés szerkezetének reprodukálása, tüzetes és pontos rajza, amelyben az elvárások és előfeltevések egy folyamatos és történeti hagyomány horizontját jelentik, ahol az axiómák mentesek az érdekmeghatározások partikularitásától, ahol

a tág értelmű kontextust éppen a kötetben tárgyalt művek, vélemények, problémák alakítják ki, s az aktualitások sora egy „diakron” folyamatba épül, s nyeri el egyedül méltó helyét. És így már nem kockázatos műfaj a kritikakötet, mert becsülettel lehet vállalni, hogy az idő bizony még Lőrinczy Hubánál is szigorúbb kritikus, vagy hogy a megértés természetéből következik, hogy csak hozzávetőleges lehet.

Szellemi iránykeresésének sajátosságairól, vonzalmainak mélységéről és meghatározó voltáról pedig már „vallott” Lőrinczy Huba, *Szépségvágy és resignáció* című kötetében értő, pontos és nagy tudású, értekezésekben tánta fel éppen a századvég-századelő buja szellemi tenyészetét, kalauzolt szellemtörténeti problémák között, villantott fel egy káprázatos és mégis kevésbé ismert tradíciót – amely azért jelentős művek hajszálcsovcin keresztül mégiscsak felszívódott körünk meghatározó elméinek munkáiba – s így műve egyszerre tűnt időfölöttinek és rendkívül aktuálisnak. Ám, hogy nem csak a „költő”, de a „platonikus” is mennyire csak azt az egy művet alkothatja meg egész életében (és életével), amely végül kijelöli helyét a szellemi égbolt konstellációiban – azt a művet, amely az ifjú Lukács szavaival csak véletlenül a miénk, de amely által magunk szükségessé válnunk – bizonyítja a tanulmánykötet ikerdarabja, a bírálatoké: ami ott kérdés volt, itt feleletet kap ami itt a műveken méretik meg, ami folytatásra érdemes hagyomány, centrális probléma, az meghatározó crejú ezekben a bírálatokban is. Ugyanaz a higgadt, művelt és érzékeny értekező szól itt is – csak a műfaj más kissé, csak a közönség más és a felelőség más. Valami-

szólnak, az eszmetörténeti problémákkal tudósi vértetben szemlencsül Lőrinczy Huba, míg a szépirodalomról szólva, végre szabadon engedheti mély empátiáját, ihletett beleérzőképességét; még a – máskor komolyan, tekintéllyel áradó – dikció is szabadabban, üdőbbben csapong. S ahogy a „platonikus” modalitása vall – műfajba, stílusba, problémába rejtve – személyes vonzalmairól és választásairól, úgy szól a kiszemelt művek vissza-visszatérő problémaköre, élményvilága, az értekezések tárgyválasztása a biztonnyal számára is meghatározó korszakról, a magyar szellemi élet európai szintű aranykoráról, reménykedések, lehetőségek és beteljesülések káprázatos farsangjáról: a századelőről.

A *Vasárnapi Kör*, a *Huszádik Század* köre, *Ady Endre*, *Balázs Béla*, *Krúdy Gyula* és *Ambrus Zoltán* képpen talán a pedagógusé –, s itt a fogalmat ismét meg kellene tisztítani a „bűnbeesés” ötá eltelt korszak jelentésszennyeződésétől.

Három ciklusba komponálja több mint két évtizedes bírálati, működésének legjavát Lőrinczy Huba: a *Mérlegelések* terjedelmes és alapos egységét az *Eszmetükrák* szegmentuma követi, s a kötetet a *Próbafűrésok* füzeté zárja. A három bírálatcsokor háromféle konstituáló elvet sejtet a művek mögött: legelőbb a kis- és nagymonográfiák méretnek meg, tanulmánykötetekkel, illetve egy ülészak jegyzőkönyvével egyetemben; ezt bölcséleti, eszmetörténeti gyűjtemények, összeállítások bírálatosorozata követi; végül a modern magyar szépirodalom iránt érdeklődő, azt felelősséggel, érzékkel és hagyományismerettel mérlegelő szerzőt szólaltatja meg. A tanulmányokról afféle kist tanulmányok, csszék, bírálat maszkja mögül elővillanó értekezések

tán talán az igazi főszereplői ennek a könyvnek – ha másfelől indul is el vizsgálódó útjára a szerző, előbb-utóbb ennek a világnak otthonos és termékenyítő légkörébe érkezik, mintha viszonyítási pontként, energiát adó szellemi akkumulátorként, a későbbiekben számba szökkenő irányzatok „melegágyaként” tekintene ezekre az esztendőkre, nosztalgia nélkül, a szomorú „utótörténetek” ismeretével. Ám a kritikák nem zárulhatnak le ennek a világnak a sejtésével, bemutatásával, vagy leírásával, szükségképpen és hangsúlyosan kell az ehhez való közeledés „típusairól” is szólnia: a siker, kudarc, „derék munka”, vagy tévedés mérlegelésekor Lőrinczy Huba kettős tükröt tart – a vizsgált kor és a vizsgáló kora elé egyszerre, a problémákon túl, azok kezelésénél, megragadásának módja, szerkezete is feltárul a könyv lapjain; s éppen ezért igazán érdekes ez a kötet: két időszak szembesül minduntalan, a megértés jellegéről, lehetőségeiről, korlátairól olvashatunk –, s van-e ennél központibb kérdése az irodalom- és esztétörténetnek? S tudnunk kell: harmadikként ott van maga a szerző, aki a két értelmezés és a kétféle válasz alapján tovább kérdezhetsz – ott van tehát a Lőrinczy Huba tekintetében is bekövetkező „fénytörés” is, tudottan, vállaltan és elfogadottan. A kötet címbe emelve.

A „vonzások és választások” hitelét azonban nem adhatja meg más, csak a következetesen, markánsan megteremtett távolság mindattól, ami a felvetett problémákhoz nem méltó, ahol filiszteri korlátozottságok, tévedések, meggyökerezett előítéletek, ostoba érzékenységek lassan és ellenállhatatlanul fejtik ki bomlasztó munkájukat, s amelynek megaka-

dályozása éppen a kritika feladata lenne. A kritikáé – a szerző értelmezésében. Igényességének alapja így egyszerre lehet saját felkészültsége, s a mű és alkotója iránti tisztelete – amely már a bírálatra választásban is megnyilvánul. Ettől kezdődően azonban nincs kegyelem. S a szigorú tekintet nemcsak a koncepció gyengeségeit veszi észre, nemcsak az adatok pontosságát, hitelességét, feltüntetésük következetességét, összefüggések megrajzolásának módját, lehetőségeit – de azonnal abban a tág kontextusban vizsgálja, amely befolyásolja a tévedéseket, tipikussá, tünetszerűvé teszi a felbukkanó hiányosságokat; Lőrinczy diagnózisában már ott sejteni a terápiát, elmarasztalásainak soraiból egy szellemi élet patográfiája is feltárul. Amely alól – mert tudatosítására képes – ő kivonhatja magát: indulata, tudása, bírálói intenciójának jellege megőrzi őt a fertőzéstől – ámde nem jár-e súlyosabb izolációval, áttörhetetlenebb falú karanténnal napjainkban az egészség, mint valamiféle témát, társaságot és törődést teremtő, kiadós fertőzés? Mintha valaki az irodalomkritika táncparkettjén csak azért sem táncolna menüettet –, noha ritmusérzéke is kiváló, s egyik irányban sem szédítik egyensúlyzóvarok; mintha nem hallaná divatok, jelszavak és pletykák harsány melódiáját.

Bizonyos, hogy Lőrinczy Hubának másra van füle – s annak több köze van irodalomhoz, esztétikumhoz, formátumhoz, mint kanonizációk és anaméták váltakozásaihoz. S mindezt a kifejtés módja, a megfogalmazás, az érvelés is szavatolja. Lőrinczytól nem idegen a magyar kritika hőskorának nyelv- és fogalomhasználata, s az azóta erősen fellazult, s igen sok felemás

hatásnak kitett kritikai élet ellenpéldájaként annak kategóriáihoz, fogalomkincséhez, argumentációs szerkezetéhez fordul. Péterfy, Ambros, Gyulai is ihlető példái lehetnek – már ez is valamiféle ízes, szellemi archaizálásnak tetszik –, ám mindezt szervesen (és magyarul!) egészíti ki a legmodernebb műelméleti és bölcséleti iskolák és irányzatok szemlélet- és kategóriarendszerének alkalmazása, nem hivalkodóan: csak ott és csak annyit, amennyit a vizsgált probléma teljesebb, tökéletesebb megértéséhez kell.

S hogy a pontosságra, az adatok megbízhatóságára oly hangsú-

lyosan ügyelő szerző kötetében éppen a névmutatót habonázta meg a nyomda ördöge – tekintsük talán intésnek, figyelmeztetésnek, olyan démoni incselkedésnek, amely azonban minden bizonnyal valamiféle tanulsággal is szolgál. Ki tudja: talán frivollal. Talán ironikussal. Olyasmivel, hogy „derűt a megismerésbe”, mosolyt a szigorúságba. Ami – tudjuk – Lőrinczy Hubától egyáltalán nem idegen. Hozzátartozik ez is a „platonikus” magabiztossághoz, magányos útjaira boruló, s mégis elérhetetlen nyugalomához. (Szépirodalmi)

NAGY ANDRÁS

Serfőző Simon: Holddal világítottunk

Ötödik, gyűjteményes kötetét veheti kézbe az olvasó, aki Serfőző Simon sötéten lángoló verseire eddig is odafigyelt. Kevés olyan költője van mai irodalmunknak, aki oly messziről és mélyről – a nehéz, keserves tanyasi világból – indult volna, mint ő. A kötet első versétől az ars poeticának számító utolsóig (Innen), szinte minden versében ez a komor szín, a gyermekkori emlékeknek ez a keserű és nyomasztó légiója uralkodik.

E meggondolásból kiindulva Serfőző Simon kötetét akár úgy is felfoghatjuk, mint egy önletrajzi regény torokszorító darabjait, ahol a költő önnön sorsát, önarcképe felvillanó cserepeit rakosgatja egymás mellé, míg végül összeáll egy nagyon is határozott arcél: ítélete önmagáról, nyomorúságos gyermek- és sihederkoráról, a tanyasi lét megpróbáltatásairól, az elbocsátó és megtartó otthoni tájról, a szülőföldről, s végül e „motyónyi házá”-ról. Ebből következik, hogy Serfőző minden leírt képe életének egy-egy sajátos dokumentuma.

A hajdan volt tanyasi gyermeklétnek kitörölhetetlen és sosem felejthető élményei határozzák meg képalkotását csakúgy, mint szigorú ítéletét, emberi és költői „hozádkát”.

S most próbáljuk meg néhány vonással regisztrálni, mi is ez a hozzádék? Serfőző Simon költészete legcrételjesebb jellemzőjének vagy motívumának érzem a már említett

tanyasi létnek mélyen átélt, komor, már-már sötétlő világát; mindez a szorító, nehéz ötvenes években történt, vagyis Serfőző megélte a nagy, átmeneti időket is, megélte az arculcsapásokat, de a reménykedést is.

De azt is, amikor „magasabb célok” érdekében, széjjel kellett szelédniük otthonaikból (Édestestvéreim), otthagyva az „egérjárta” sáros-poros tanyákat, sőt megélte a fejlődésből „kirekedt falvak” agóniáját is (Szedelőzködik), ahol „öregünk egymást takarítják el”. (Emlékük tévelyeg).

Serfőző ezekben a komor, feketén csillogó látletekben mindig értük, az annyi bajt látott otthonmaradókért perel, kiált, mivel úgy érzi, értük senki sem emel szót. S ő, a költő, hogy is hagyhatná cserben őket, aki közülük való?

Verseinek másik jellemzője is ebből az elkötelezettségből indul ki, nevezetesen: a költő első kötetében – itt az első ciklusokban – még csak a gonddal élő szülőföldet fedezi föl a legnyilvánvalóbb igazsággal, hogy később e kemény rajzolatú valóságot kiterjessze az egész „motyónyi” hazára, a *lent* élők világára, akiknek mindig csak anynyi volt a dolguk, hogy a történelmet elviseljék, dolgozzanak látástól vakulásig, vagy fennkölt parancsokra haljanak meg, s ha véletlenül mégsem tudtak volna, akkor halálukig szegénnyel éljenek (Még utána is). Serfőző kötetének nagy bátorsága, hogy a szigorú látélet

mellett a „büntelenek” múltból örökké visszajáró bűnösségét okos szóval végre elhárítsa (Szolgáltatáson igazat, Büntelenül). A költőt nagyon bántja ez a kollektív bűntudat, hisz „a bűnökért... nem mi vagyunk felelősek”, s hiába talicskázunk „még mindig / a múltból hozzánk öntögetett szemetet”, „az egymás bántásaitól rángó / nemzettek közt” nagyon nehéz ennyi megpróbáltatás után egyenes derékkal állni. A költő ezt akarja, mert csak így lehet fennmaradni.

Harmadik jellemzőnek érzem azt a költői kettősséget, amit úgy jeleztem a bevezetőmben, hogy az elbocsátó és megtartó otthoni táj állandó jelenlétét, mert Serfőző Simon számára ez a keserves vivisekció szintén végighúzódik az egész kötetben. A nagy átrendeződésnél úgy érzi, nincs rá szükség, mennie kell: „... a tanyaablakon át / most szökik a te egyetlen fiad, vissza nem nézne, / elmegy verscivel Budapestre” (Anyám). Keserű ironia vegyül a hangjába, mikor faluja parancsát így összegzi:

Útnak eresztett, mert nem tudott már
rám íratni vagyont, földet.
S nem akart odaállítani
a koszmós közös ólakhoz, –

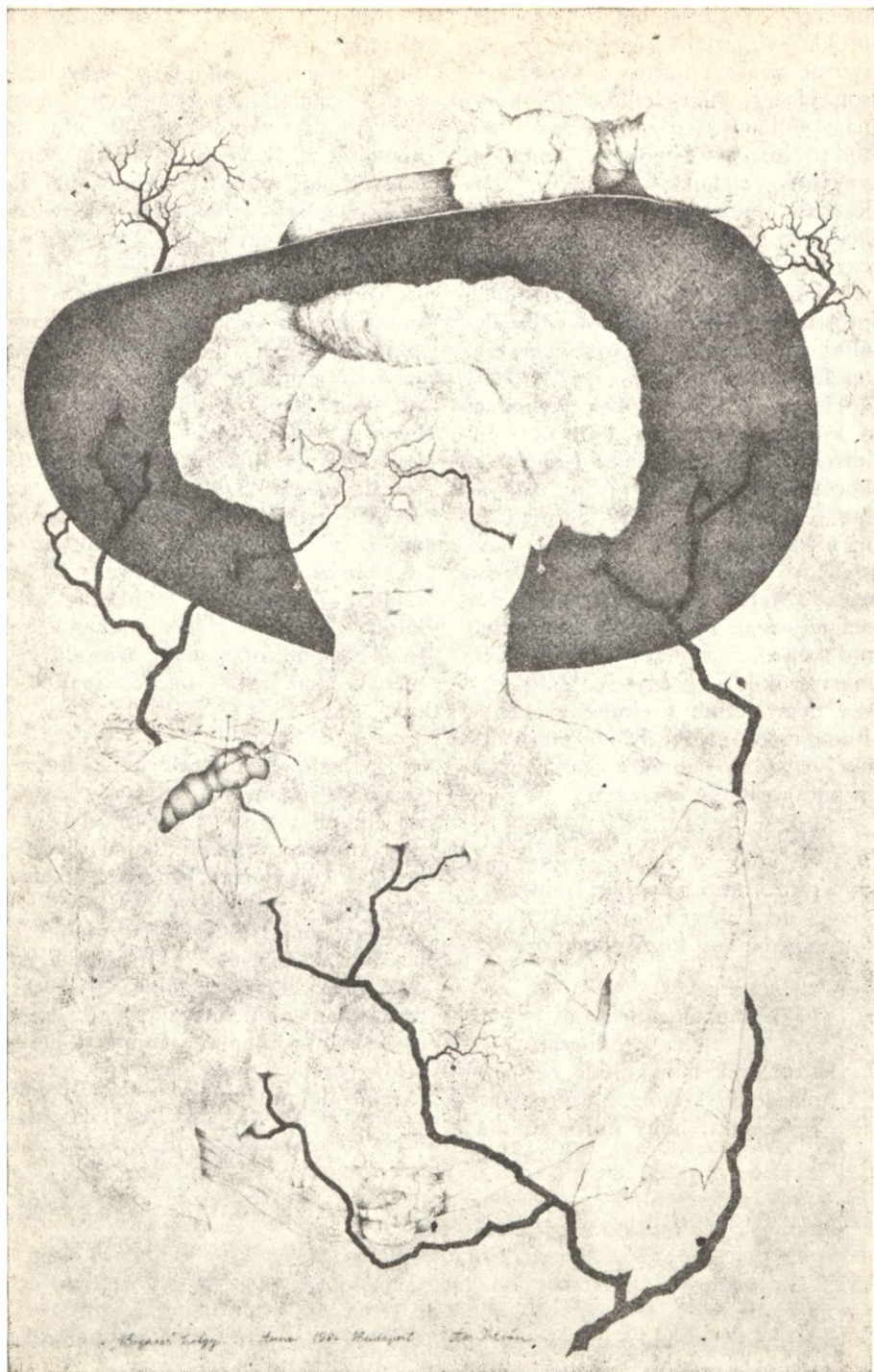
.....

Elküldött magányosan
kullogtató útra,
s az évek hánykolódó ege alatt
mindenki kiszolgáltatottjának.
Így szeret, hogy nincs gondja
velem.

El is fut Újpestig, hogy aztán ott a tanyaudvar helyett a műhelyt söprögesse, s „munkára neveltesen”. Számtalan versében éli meg ezt a fájdalmas elszakadást, de a visszatérést is, hogy a hajdan ott hagyottakat jobbitó szándékával és emberségével felvállalja. Költészetének ez az egyik legjellemzőbb ismérve, ahogy régi önmagáért, elhulló sorstársaiért, a gondokban és munkában megrokkant lelépő nemzedékért perel, sorolja igazát, hisz számára ez az a talaj vagy inkább talppont, ahol – több mint húsz éven át – költőként egyenes derékkal állni tud, akiknek végleg elkötelezte magát. S költészetének ez az elkötelezettség adta mindig és adja ma is az erőt. Mit tethetnénk hozzá? Sosem volt népszerű vagy hálás feladat a gondokat, bajokat vállalni, a diagnózist felvenni, ám Serfőző Simont sorsa, nem avasodó élményei csak erre predesztinálhatták.

Ha az elmondottak után összegezni kívánnám a kötet fontosságát, az elkötelezettség s az erkölcsi bátorság mellett, fekete színei ellenére is, a költő józan bizakodását említhetném. „Hivatásnak választva / a hitet, innen megyek én messze / ha messze megyek.” (Otthonunk: c táj). Úgy érezzük, emberi és költői tartásában minden együtt van, hogy továbbra is kimondja mindazt, amit a kor igazsága megkíván.
(Szépirodalmi)

TAKÁCS JÓZSEF

Onagy Zoltán: Vénusz beteg

Egy úgynevezett „fiatal írónál, aki elsősorban alkotóként ifjú, szig-tulajdonosként már nem egészen az”, nem szívesen írja le az ember, hogy az első kötete jobb a másodiknál (különösen, ha maga is többé-kevésbé e kategóriába sorolható), mert a körmönfont lebunkózás esz-közökre gyanakszik mindenki a mon-dat elolvasásakor. Így szokás a jó-ságos féltés ostyájába burkolni a keserű pirulát, látszólag enyhíteni kritikánkat azzal, hogy a korábbi ke-letkezési művet megdicséjük, való-jában viszont sandán arra célzunk, úgyesen álcázott kárörömmel: írónk pályája „lefelé ível”.

Mindezen látszatokat vállalva, én autentikusabb műalkotásnak ér-zem Onagy Zoltán *Ut Eridanusba* (Magvető, 1980.) című első regé-nyét a tavaly napvilágot látott *Vé-nusz beteg* című novellagyűjtemé-nyénél. Az egyes szám első szemé-lyű formát azért alkalmazom erős hangsúllyal, mert *Siposbegyi Péter*-nek a *Mozgó Világban* és *Laczkó Pálnak* a *Kritikában* megjelent dol-gozatai az ellenkezőjét bizonyítják.

A portré teljessé tételéért csak azért is leírom a primer alkotókat leginkább bosszantó besorolást: Onagy Zoltán annyiban nemzedé-kének jellegzetes képviselője, hogy valóban zsenge korától fogva je-len van, több-kevesebb szünetekkel, irodalmunkban. Első publikációjá-nak éve 1968, a másodiké 1977. hogy az *Ébresztő idő* (Salgótarján, 1977.) táviratstílusú minibiográ-fiáját idézzük. „Beválogatták” egyik

nemzedéki antológiánkba is (Isten tenyerén ülünk). Jelenleg 34 esz-tendő, nem tartozik hát sem a dé-delgetett kedvencek, sem az erő-sen megkésettek közé. A mostani „harmincasok” (időzöjces fiatalok) táborában e többantológiás, egy-két kötetes össztermés sajnos, tipikus-nak számít. *Autsiderré* nem csupán és főleg nem elsősorban büszkén hirdetett JAKon kívülisége teszi, ha-nem sajátos élményvilága.

Alteregói, központi hősei nem mun-kás, még kevésbé lumpen – a vállalt fitzgeraldi attitűd értelmében sem pikareszk – figurák. Inkább „nem értelmiségi” életvitelt folytató alko-tóknak titulálhatnánk őket. Ez meg-határozza szerzőnk oeuvre-jének tárgyiasságát, közegét is: vidéki munkáskörnyezetben játszódnak tör-ténetei, anélkül, hogy a szó legáltal-ánosabb értelmében is „munkás-író” lenne, de nem tekinthetjük műveit „csupán” művész- vagy pusztán generációs közérzetnovellák-nak, illetve regénynek sem. El-mondhatnánk imagoiról a szenvel-gő kívülálló fanyalgásával, hogy nem találják meg az adekvát élet-formát alkotói attitűdjük számára, ám így *ab ovo* elutasítással fogal-maznánk újra éppen az írói szán-dékot. Onagy égi másai ugyanis ép-pen egy sajátos közegnélküliség, sem-sem életérzés szorongásait, bizonytalanságát, illetve csakazért-is humorát, „dafke” kedélyességét és karakánságát kiáltják a világba. Minden centrális figurája alkotó, aki a megszokott művészi, kivált-

képpen „vidéki művészi” státusok egyikét sem ölti magára, aki képtelen – úgymond – „azonosulni”, ám a munkás hétköznapiak circulus vitiosusából kimenti egyszer az önmeghatványozás képessége, máskor az alkoholizálás pillanatnyi lebegését követő pokoli kín. Ez utóbbi terrénumon mégis összetalálkozik munkatársaival, ám el is választja tőlük, hogy intenzívebben éli át az inferno szenvedéseit. Azaz a schová sem tartozás valahol az életeleme, a közegtetlenség a közege.

Onagy műveinek másik alapkonfliktusa: a családban élés lehetőségei és lehetetlenségei. Az *Út Eridanusba* című regényéből ismerős az érzékeny, ám az idők folyamán toleranciartalékait elvesztő feleség, akivel együtt élni, akitől különválni – egyaránt képtelenség. Belülről is elviselhetetlen a kapcsolatuk, amely „a pokol a másik ember” sartre-i gondolatának hü illusztrációja lehetne. Ám tarthatatlanok a körülmények is, amelyek a „kezdő embereket” itt és most nyomasztják. Így hősünk lelkifurdalások és önfelmentések, absztinenciát ígérő nekigyürkőzések, majd a napi tevékenységvágyat is megfojtó filléres mámorok ellentétes pólusai között őrlődik örökké. Számára eldönthetetlen, hogy saját énjének diabolikus része tette-e lakhatatlanná mikrokörnyezetének klímáját, vagy az eleve borzalmas külvilág alakította-e őt ilyen sem-sem lényé.

Onagy Zoltán nyelvezete költői, hajlékony. Sajátos humora, a játékoság, a fantázialebegés, a spicces ejtőzés egyszerre tárul föl eredeti szóképződményeiben. Egykét írásának felütése kiváló. Műveinek szociológuma és a stílus, amellyel a napi bivalykortyoktól üvegesedett tekintet prizmáján keresztül láttatja a jelenségeket, a

tárgyakat, igaztalanul idézi föl sán da itészi szemekben *Hajnóczy Péter* delíriumos látomásait, *Bólya Péter* profi alkoholistáinak sziluettjét. A *Vénusz beteg* novelláiban az italozást megelőző kedélyesség, az ittasság, a másnaposság bágyadt fény, a munka robotos jellegezettségével együtt a maguk testességében, vasok realizmusában mutatkoznak meg. Inkább azon kellene eltöprengenünk, miért ennyire hasonló, sőt, már-már tragikusan egyforma nemzedékünk egészen különböző indíttatású, foglalkozású, műveltségű képviselőinek élményvilága, hétköznapijainak jelentős része. Még egyértelműbben érte Onagyot *Körmeny Zsuzsanna* egyébként érzékeny, értő tanulmányában az *Esterházy Péter*-remnizscenciák vádja. Valójában inkább arról van szó, legalábbis érzésem szerint, amit *Kulcsár Szabó Ernő Irodalomértésünk és a fiatal irodalom* (FASÍRT, 1982. Magvető-JAK) című kitűnő dolgozatában a *Termelési regény*nél is salingeres, micimackós infantilizmusnak nevez, azaz az áthallás forrása közös. Nemzedékü(n)k hatvanas éveket nosztalgikusan visszaidéző gyermekdedsége alól (ld. még *Bereményi Géza, Csaplár Vilmos*, a fénykorabeli *Császár István* stb. kerouac-os pikareszkiadait), úgy látszik, az outsider Onagy Zoltán sem vonja ki magát.

Amiért a fölsorolt markáns ére nyek ellenére is hiányérzetünk van, azt nem „utánérzések” motiválják, sokkal inkább az *Út Eridanusba* nyomán keletkezett várakozásaink. Még kevésbé okoz gondot, hogy nem kreál hazug kiutakat a kiüttlanságból, sőt, az *Út Eridanusba* legszembeütőbb hibája éppen az öntörvényűen illúziótlan műhöz szervesen illeszkedő, *biztatást sugárzó befejezés*. S hogy végre

néven nevezzem, miért érzeni erőteljesebbnek a regényt, az elbeszélés-kötetnél: az Eridanusban, Onagnak sikerült egy önmagában, a puszta sztori szintjén rádiójáték-szerűen konvencionális kezdetet cnyhén szürrealisztikus világlátásával, a főhős líraian játékos párbeszédcével (amit különböző énjével folytat) hitelessé tennie, amelyből egy életvitel kudarcának költőien látomásos valósága kristályosodik ki. Nem beszélve a meditatív, filozofikus hangoltságra nyitott hajlamról, amely a novelláit is mélyebbé, egyetemesebbé tehetné, igazi infernális alámerüléssé súlyosbíthatná hőscinck pokoljárásait.

Szimbolikusan jelzi Onagy hangjának elvaskosodását az is, hogy a regény Eridanusa képzeletbeli tartomány, csillagváros, amely elérhetetlen jelenvalóságával kísért, lebeg az őt kereső főhős tudatában. A *Vénusz beteg* legjobb elbeszélé-

seit tartalmazó ciklusában (Íme Eridanus) konkretizálódik, egy város pszeudonimjává lényegül. Ehhez az alkotónak kétségtelenül joga van, de olvasója, alkalmi ítéské legalább ennyire jogosan érezhet csalódást. Meglehet, ezekután e sorok íróját vádolják meg, hogy az intellektuális, neoavantgarde szemlélet iránti elfogultságából csak azértis antirealizmusra biztatja szegény nemzedéktársát. Ráadásul a novellák nagy része szemelvényízű, mintha több készülő regény részleteiből „állították” volna össze, így a kötet egésze is a hanyagul komponáltság látszatát kelti, pedig minden az elemzett gondolkörökön belül forog. Onagy Zoltán ennek ellenére – kiváltképpen egynémely dédelgetett kedvenchez mérten – az eddiginél mindenképpen több szakmai figyelmet érdemlő író. (Magvető)

PÓSA ZOLTÁN

Két békési költőről

Tomka Mihály: Magányunk leltára, Újházy László: A békae jegyében

Elsősorban vidéken megjelenő lapok, folyóiratok hasábjairól ismerjük nevüket. A szűkebb haza, Kner Izidor szellemének örököse, viszont méltó figyelmet szentel tehetségük kibontakoztatásának. Ezt igazolják a korábban napvilágot látott antológiák, amelyekben szerepeltek és az első önálló verseskötetek is. Tomka Mihálytól 1979-ben, Újházy Lászlótól pedig 1981-ben adtak ki egy-egy figyelemre méltó gyűjteményt: *A hallgatás ellen*, illetve *Kövek között*. Az *Új Aurora füzetek* sorozatának e két darabját most újra kézbe véve, csak meg erősödik bennünk az ígért.

Tomka Mihály következtessége, nosztalgiaát hordozó életszemlélete, a kötött és szabad versek sajátos formáiban valósulnak meg. Mostani kötetének tükrében – mindezt – elsősorban, *Március, Hó-bátország, Temető-nádas* és *Sirva szült csillag* című verseiből érezhetjük. Fegyelem és emlék – nála olyan egységet alkot, amely feljogosítja szorongásos lelkiállapotának balladaszerű kimondására. *Sinka István, Radnóti Miklós, Pilinszky János* látomásai jutnak eszünkbe sokszor. Lát szöveg igen távol eső pólusok ezek, Tomka Mihály költészetében mégis egységet alkotnak; a sorsélmény tragikumában. Leírászerű terminusait úgy tudja ötvözni a lét szubjektív képzeteivel, hogy ott érezzük soraiban az emberi fenyegetettséget is. Káini tett, egytetemes szenvedés fogalmazódik meg több versében. „*Torok emlékéet hoztam / és bosz-*

szú ébezést, / madár riadt, szarvas leste / öklöm mellett a kést” (*Sirva szült csillag*), „*Koponyacsont. Apámarcú / legény rohadt a sárba – / mivé virágzott bánatod / édesanyánk, te árva*” (*Temető-nádas*). Mai költészetünkben – elsősorban *Utassy József* világát érezhetjük rokonnak, különösen *Utassy Csillagok árvájával* jelezhető pályaszakaszát. A magáramaradottság érzése, a történelemből-múltból hozott emlékek fájdalmas előrevetítése mindkettőjüknél fontos elemek. Utassy-nál azonban versszervező erőként vannak jelen a kozmikus távlatok is, amelyek a *Magányunk leltára* szerzőjénél inkább csak képi fokon fogalmazódnak meg. A látványából teremtett történetiség nem jut el minden esetben az általánosítás érvényéig. Ezért érezzük olykor jelenidejűnek, a konkrét valóság tükröképének egy-egy írását. Szociografikus elemek, életrajzi mozzanatok teszik hozzáférhetővé a Körösök vidékének lassan változó tájait, történelmi-társadalmi problémáit. „*Kötény-kék ég alatt / meleg zöld-sárga sár / az a volt oltalom / ma bánatos mocsár*” – írja *Vakolatok egy vályogház falára* című kompozíciójában, s tesz hitet a szülőföld jövőért aggódó erkölcs mellett. Meditatív szembesítései, a kor létélményeiben gyökerező indulatok, felelősséget átmenető komplementációk. Kiegészítik egymást, ugyanakkor filozófiai töltést, üzenetet adnak a verssé érlelődő szavaknak. Így válnak lírai töp-

rengései „magányunk leltárává” – meghirdetve a teljes emberi élet forradalmát.

Újházy László impressziói, pillanatokból kimetszett képei szintén természetközeli. Nála azonban – szemben Tomka lélektan irányultságával – a vers „kifelé” építkezik. Objektív életszemlélete a valóság – sokszor véletlenszerű – darabjait rendeli egymás mellé. Esetlegességét, a tárgyi világ hirtelen megragadását azonban metafizikus síkon a szabad versek törvényei szerint szabályozza. Kicsit ellentmondásosnak tűnhet mindez, de egyértelművé válik, ha végiggondoljuk a szabad versek immanens áttételeit, erővonalait. „Nézem az égrebajigált galambokat, / és nincs mit kezdeni” – indítja tiszta képeit, békesürgető gondolatát a *Hiányérzet* című költeményében. Szembetűnő az a könnyedség, elegáns hétköznapiság, ami egész költészetére érvényes. Már a *Kövek között* – első verseskötete – is egyértelműen árulkodott erről a játékos, groteszkbe hajló, expresszív indítatásról. Nem véletlen, hogy beválogatták a *Madárítton* (1979) című antológiába is, hisz avantgarde törekvései mindenképpen szoros szálakkal kötik a szójátékok, képversek, lírai kísérletek, szövegek stílusirányzataihoz. Második kötetét elolvasva, az előbb említett rokonság állandóságát, elmélyülését figyelhetjük meg. Most is a látvány viszi előre lendületét, s bont ki egészen váratlan formációkat a szavak öntörvényűségéből: „*újságégen újság ragyog / újságúton / újságkocsik / újságkarambolok*” (*Újságolás*). Archetipikus versről van szó, ami – szinte – csak az ötlet születéséig létezik, „újság” monotonitásával áll előttünk mindaddig, amíg fel nem ismerjük a játékosság mögött meghúzódó való-

ságfedezetet: a kegyetlenségről, háborús öldöklésekről szóló újsághírek ellepik lassan az életünket! Így viszont már a döbbenet erejével olvassuk a befejező sorokat: „*és ne vigy minket az újságba, / de szabadíts meg a gonosztól / Újság*”. Több verse ennek az „újságháború”-nak a veszélyekre hívja fel az olvasók figyelmét. A *Hiányérzet* idézett sorai – önmegsemmisítő érzéseink összegzéséeként – jut el a béke hiányának tragikus megfogalmazásáig: „*Nézem az égrebajigált galambokat, / és szájukban / a hiányzó olaját*”. Erre – a kötet egészét átfogó hiányérzetre – kérdez rá Újházy László könyvének címe is: *A békae jegyében*. A kettős értelmezés lehetősége még azt is megengedi a szerzőnek, hogy játsszon. Olvasói játszó kedvünk azonban lelohad, ha végiggondoljuk azt az utat, amely a *galambtól* a *békaig*, a menekülő békaig vezet.

Tomka Mihály és Újházy László most megjelent kötetét egybevetve, még szólnunk kell néhány fontos sajátos vonásról. Először is nyelvi-stilisztikai magatartásukról, ami erősen megkülönbözteti őket egymástól. Tomka a klasszikus formák vonzásában, a metrum szabályainak is engedve írja verseit; balladisztikus vonalvezetéssel, a magány kegyetlen szorításának érzésével. Befelé forduló költészetéből adódik, hogy szókinccse – éjszaka, magány, fagy, csend, tüprengés, lélek, virrasztás, szegénység, vér, zokogás – a szubjektum legbensőbb titkai-szorongásai felé irányul. Újházy Lászlónál mindez éppen ellentétes, az objektív valóság egy-egy darabjához kötött: levegő, papír, pilálat, víz, kő, fa, sötétség, neutron, holló. Sokkal oldottabb nyelven, a pillanatnyiság ígézetében villantja föl életünket. Látszólag fegyelmezetlenebb, mint Tomka, de legsike-

rültebb versei eredetiségéről, a nyitott személyiség szárnyalásáról győzik meg az olvasót. Indulataikat, emberi-költői vágyaikat is nagyon eltérő megnyilatkoztatásban vetik papírra. Tomka a szavak-szókapcsolatok pontosan érzékelhető keménységével, asszozációs terével, Újházy pedig a játék és valóság határán kimondott felszavakkal, elhallgatásokkal ítélkezik. A *Magányunk leltára* szerzőjénél, csaknem minden esetben érezzük a megélt intuíción teremtő szerepét, Újházynál sokszor a fontos dolgok is véletlenül születnek. A két kötetet egymás mellé téve mégis úgy érezzük, szervesen kiegészítik egymást. Amit Tomka Mihály összegz a *Magányunk leltára* három ciklusában, azt Újházy kivetítitárgyasítja a valóság problémaköréinek konkrétságában. A *Szülőfalum*, *Elásott ékszerek*, *Nagyanyám*,

Vakolatok egy vályogház falára című versek nosztalgikus emlékképei, gyermekkort idéző mozzanatai mintha csak Újházy László *Erőt vettek rajtam* kompozíciójában folytatódnának, szürkülnének hétköznapokká. A józan belátás, a fölmérhető világ pontos érzékelése teszi Újházy László számos versét „cinikusává”, míg Tomka Mihály hasonló tartalmú költeményeiből az alkotó személyiség önpusztító magánya olvasható ki. Az irodalomtörténetből jól ismert ez a kétféle viselkedés, Tomka Mihály és Újházy László sajátos világának teljes megismeréséhez azonban az olvasói kíváncsiság értő figyelme kell. Várakozásunkat megérdemlik mindketten, hisz a *Magányunk leltára* és *A békae jegyében* című szép kiállítású kötetek a tehetség biztos jegycit hordozzák. (Békécsaba).

MADÁR JÁNOS

PALÓCFÖLD

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

**A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ELNÖKE:**

Dr. Horváth István

**A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:**

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Németh János István

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska

Czinke Ferenc

Kovács Anna

Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Arany János út 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás*
igazgató.

Készült a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén,
8,4 (A/5) ív terjedelemben.
F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.
86.44764 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Alexa Károly kritikus (ELTE, Bp.);
Ardamica Ferenc író (Losonc, Cseh-
szlovákia); *Cs. Varga István* irod.-
tört. (Eger); *Fráter Zoltán* kritikus
(Bp.); *Ghyczy Tamás* népművelő
(Bp.); *Kissné Novák Éva* főiskolai
tanár (Szeged); *Kormos Sándor* köl-
tő (Bp.); *Lőrinczy Huba* irod.-tört.
(Szombathely); *Lőrinczy István*
költő (Salgótarján); *Madár János*
költő (Nyiregyháza); *Magyar József*
költő (Nyirbátor); *Nagy András* író
(Bp.); *Petrőczy Éva* (költő) (Bp.);
Pósa Zoltán író (Bp.); *Romsics Ig-
nác* történész (Magyarságkutató Cso-
port); *Szakály Sándor* történész
(Hadtörténeti Intézet); *Takács Jó-
zsef* író (Hódoscsépány); *Tandori*
Dezso író-költő-műfordító (Bp.);
Vitray Tamás (MTV, Bp.).

★

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkiadó postabizalmánál, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál. (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 213-96162 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48 Ft, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és pajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.*
ISSN: 0333-1167. Index: 23-923.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD
